

Міністерство освіти і науки України
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого
Харківська асоціація політологів

УКРАЇНА В УМОВАХ ФОРМУВАННЯ НОВОГО СВІТОВОГО ПОРЯДКУ

Збірник матеріалів
XXXV Харківських політологічних читань

(м. Харків, 28 квітня 2023 р.)

Харків
«Право»
2023

Редакційна колегія:

Д. В. Лученко, доктор юридичних наук, професор (голова);
М. П. Требін, доктор філософських наук, професор (заст. голови);
І. О. Поліщук, доктор політичних наук, професор (відп. секретар);
Л. М. Герасіна, докторка соціологічних наук, професорка;
Г. П. Клімова, докторка філософських наук, професорка;
О. Ю. Панфілов, доктор філософських наук, професор;
В. Л. Погрібна, докторка соціологічних наук, професорка;
О. В. Волянська, кандидатка соціологічних наук, доцентка;
І. В. Підкуркова, кандидатка соціологічних наук, доцентка

Україна в умовах формування нового світового порядку : зб. матеріалів XXXV Харків. політол. читань (м. Харків, 28 квіт. 2023 р.) / М-во освіти і науки України, Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого ; Харків. асоц. політологів. – Харків : Право, 2023. – 152 с.

ISBN 978-966-998-518-7

У збірнику представлено матеріали викладачів, молодих науковців і студентів до Всеукраїнської науково-теоретичної конференції «Україна в умовах формування нового світового порядку» (XXXV Харківські політологічні читання) з міжнародною участю, проведеної 28 квітня 2023 р. Тематика конференції охоплює новий світовий порядок: основні дефініції та характеристики; агресію Росії проти України: політико-режимний, міжнародний, гуманітарний та правовий аспекти; історико-етнографічний чинник у виробленні сучасної геостратегії України; інтеграцію України до ЄС та НАТО як пріоритет національної зовнішньої політики; проблеми національної безпеки України за нових геополітичних умов тощо.

Збірник розраховано на науковців, викладачів і студентів закладів вищої освіти України, державних службовців і всіх, хто цікавиться проблемами політичної науки, конфліктології та правознавства.

УДК 327

Відповідальність за зміст тез несуть автори

ISBN 978-966-998-518-7

© Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого, 2023
© Харківська асоціація політологів, 2023

ВСТУПНЕ СЛОВО

Шановні учасники конференції!

Щиро вітаю вас із відкриттям Всеукраїнської науково-теоретичної конференції «Україна в умовах формування нового світового порядку» (XXXV Харківські політологічні читання) з міжнародною участю, яку організувала кафедра соціології та політології Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого та Харківська асоціація політологів. На конференції планується обговорення таких проблем як новий світовий порядок: основні дефініції та характеристики; агресія Росії проти України: політико-режимний, міжнародний, гуманітарний та правовий аспекти; історико-етнографічний чинник у виробленні сучасної геостратегії України; інтеграція України до ЄС та НАТО як пріоритет національної зовнішньої політики; проблеми національної безпеки України за нових геополітичних умов тощо.

Учасники нашої конференції, демонструючи свою зацікавленість у пошуку шляхів щодо вирішення проблем, спричинених глобальними викликами та ризиками, які накопичилися в нашій державі та негативно відбиваються на функціонуванні політичної системи України, об'єдналися в роботі щорічних Харківських політологічних читань. Цього року в конференції беруть участь авторитетні вчені, молоді науковці та студенти з різних закладів вищої освіти України та США, серед яких: Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, St. Cloud State University (США), Воєнна академія імені Євгенія Березняка, Житомирський державний університет імені Івана Франка, Запорізький національний університет, Національна академія внутрішніх справ, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», Національний університет оборони України імені Івана Черняхівського, Харківський гуманітарний університет «Народна українська академія», Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця, Харківський національний університет Повітряних Сил імені Івана Кожедуба, Хмельницький національний університет тощо.

Такий різноманітний склад учасників неодмінно сприятиме забезпеченню цікавого формату обміну досвідом та ідеями досвідчених викладачів закладів вищої освіти зі студентами щодо аналізу та оцінки наявних проблем зовнішньополітичної діяльності Української держави та пошуку шляхів по-

долання загроз і викликів, спричинених формуванням нового міжнародного порядку. Очевидно, що обговорення питань, включених до тематики конференції, буде корисним для глибшого розуміння соціально-політичних та правових подій та явищ.

Проблема усвідомлення місця і ролі України в сучасному геополітичному просторі та новому глобальному вимірі після істотного розширення ЄС останніх років, коли на західний кордон держави вийшов надпотужний політико-економічний альянс – ЄС – вимагає врахування складної системи інтересів різних країн. Україна знаходиться на перехресті різновекторних геополітичних інтересів у безпосередній зоні суперечливого стратегічного трикутника «США – ЄС – Росія». Контури цього трикутника ще не набули чітких обрисів, однак мало хто не відмічає значущу роль Української держави в їх остаточному визначенні. Адже Україна є проміжним, санітарним кордоном між західною і російсько-євразійською цивілізаціями. Для натівської Європи східні кордони України є лінією розлому між Європою і Росією, а Росія вбачає в західних кордонах України лінію розлому між НАТО та колишнім СРСР.

Війна Росії проти України зробила безальтернативним курс України на євроінтеграцію. Ми усвідомлюємо, що Україні ще належить подолати складний шлях для досягнення критеріїв, необхідних для повноправного членства в Європейському Союзі, але наша молода держава рухається саме в цьому напрямі й вона не зверне з цього шляху. Роль і місце України як великої європейської держави, політика Євросоюзу стосовно неї, проблеми її безпеки в умовах глобалізації – це саме та тематика, яка цікавить усіх нас. Важливо, щоб ті напрацювання, які вже є в наявності, зіграли свою роль в активізації процесу євроінтеграції України.

Шановні учасники конференції! Дозвольте побажати усім успішної та плідної роботи і від імені організаторів конференції висловити сподівання, що вона слугуватиме добрим важелем у вирішенні проблем, означених тематикою цього поважного наукового зібрання.

Приємно констатувати значний інтерес до XXXV Харківських політологічних читань студентської молоді, яка починає свій шлях у світ науки саме з участі у цій конференції, що є надзвичайно важливим для наслідування традицій та досвіду наукового пізнання соціальної реальності. Отже, ще раз висловлюю вдячність ініціаторам та учасникам нашого заходу за можливість продуктивно спілкуватися та збагачуватися новими знаннями у сфері політології, соціології, конфліктології, теорії міжнародних відносин, основ

геополітики та правознавства. Бажаю всім вам цікавих виступів, творчої
наснаги та подальших наукових звершень.

Проректор з наукової роботи
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого,
доктор юридичних наук, професор
Дмитро ЛУЧЕНКО

НАУКОВА ТРИБУНА

Герасіна Л. М.,

докторка соціологічних наук,
професорка;

Мамонова С. В.,

міжнародно-правовий факультет,
1 курс, 1 група,

Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого

НАУКОВЕ МОДЕЛЮВАННЯ ПЛАНЕТАРНОЇ СИСТЕМИ В ГЕОПОЛІТИЧНОМУ ДИЗАЙНІ

Геополітичний дизайн планети дослідники представляють у вигляді «моделей» / теоретичних конструктів, що дозволяють аналізувати і прогнозувати фундаментальні тенденції розвитку міжнародних відносин. Сутність геополітичного моделювання полягає в структурній та діяльній експозиції світового простору в певну історичну епоху, а також у визначенні ключових ознак структури світу і параметрів її функціональності. На основі цього аналізу можна сформулювати уявлення про глобальні геополітичні виклики, виявити головні конфронтаційні «вузли» та конкретні загрози національним інтересам держав, що породжені певними геополітичними процесами.

Одну з класичних геополітичних моделей світу, як відомо, створив у 1904 р. британський вчений Г. Дж. Маккіндер, виділивши в ній такі головні структурні елементи: континентальну і океанічну півкулі. В сутності ця бінарна структура світу мала конфронтаційний характер, відбиваючи глибинну геополітичну дихотомію Суходолу (країни Левіафани) та Моря (країни Бегемоти). Планетарний простір Маккіндер конструював таким чином: визначальним елементом континентальної півкулі є так званий «Світовий острів», що включає Азію, Африку та Європу; у центрі «Світового острова» розташовується осьовий регіон, «серцевинна земля» або «Гартленд» (heartland), яку Маккіндер ототожнював із тогочасною Російською імперією. Далі розташований так званий «Внутрішній півмісяць», окраїнна земля (rimland), її територія окреслена береговими межами Євразійського

континенту; а за Римлендом тягнеться «Зовнішній півмісяць», який є простором, віддаленим від материків «Світового острова» [1].

У функціональному аспекті даної моделі найвигідніше географічне положення мала середина держава, що розташована в центральній частині «Світового острова» (тобто збігається з межами Росії). Звідси, глобальна геостратегія, за Маккіндером, ґрунтувалась на трьох максимак: Хто управляє Східною Європою, той керує «Гартлендом»! Хто управляє «Гартлендом», той керує «Світовим островом»! Хто управляє «Світовим островом», той керує усім світом! У 1943 р., відображаючи факт антигітлеровської коаліції СРСР, Великої Британії, Франції і США у II світовій війні, Маккіндер об'єднав «Гартленд» з Північною Атлантикою, що включає «міжконтинентальний океан» і його басейн у складі Західної Європи та Англо-Америку з країнами Карибського басейну [2, с. 405–406]. Цей простір він вважав опорним елементом стабільності планети, що на противагу відділений від іншого геопростору – Індії та Китаю.

Геополітичне структурування земного простору також було представлено в моделі американського геополітика Н. Спідмена у концепції «Примор'я – Римленд» (1942 р.) відносно перспектив глобальної безпеки у світі. Він виокремив три найбільші Центри планетарної могутності: *Атлантичне узбережжя Північної Америки*, *Європейське узбережжя* і *Далекий Схід* – вони концентруються навколо провідних океанічних держав світу, що мають власні геополітичні інтереси та формують геостратегічні союзи, які визначально впливають на всю систему міжнародних відносин. Функціонально ж, геостратегічний ключ до світового панування Спідмен визначав так: «Той, хто контролює Римленд, контролює Євразію і світ загалом!» [3]. Як переконаний прибічник світового лідерства Сполучених Штатів, він стверджував, що ця наддержава має всією потужністю сприяти утвердженню в світі свободи, демократії та американського способу життя.

Але моделі класичної геополітики на межі ХХ-ХХІ століть дещо втрачають доказовий потенціал, бо побудовані на традиційній конкуренції коаліцій «таласократії» і «телурократії», а ці геополітичні наративи лише узагальнено пояснюють сучасну турбулентність світу та неминучі конфлікти його домінантних конфігурацій [4, с. 122]. На доктринальному рівні сьогодні ефективно працює дефініція «геополітичний світоустрій», яка відображає політико-економічне, технологічне й природоресурсне співвідношення потенціалів геополітичних акторів, розподіл між ними сфер глобального / регіонального впливу та характер взаємодії у визначеному (згідно епохи і масштабу) геопросторі.

Найвідоміші «моделі» планетарної системи як і раніше конструюються на методологічній основі фундаментальних принципів, розроблених класичною геополітикою. Виходячи з цього, фахівець у галузі політичної географії та геополітики Дж. Паркер (Бірмінгемський університет) узагальнив шість підходів (напрямоків) у геополітичному моделюванні.

Бінарністський підхід спирається на принцип поділу світового впливу між двома «полюсами сили»; ці домінуючі центри історично можуть змінюватися, але стан конфронтації і протиборства між ними фактично залишається постійним (найсуттєвіше бінарнізм представлений у моделі світу Г. Маккіндера та в теорії біполярної системи М. Каплана). *Маржиналістський* напрямок ґрунтується на ідеї Н. Спідмена, згідно якої реальний Центр світової сили знаходиться на краю гігантської дуги, що огортає простір Євразії. Більшість світових конфліктів виникає через прагнення периферійних держав контролювати цю дугу з її центральним геостратегічним положенням, величезним населенням і ресурсами. В основі *тринарністського* підходу полягає наратив, що геополітичний простір планети розподілено між трьома основними Центрами сили. Як приклад, на початку ХХ ст. була розроблена тринарністська модель, яка проголосила новим центром сили Середню Європу (крім морської і континентальної сфер), що спроможна запобігти їхньому двоїстому пануванню в світі. *Зоналістський* напрямок виходить з позиції, що клімат є вирішальним фактором у формуванні світових геополітичних структур. Відповідно, доказувалось, що сприятливі природні умови стимулювали появу Центрів світової сили у помірних і субтропічних поясах Північної півкулі Землі. *Нейтралістська* модель представлена концептом «Центр ↔ Периферія» (І. Валлерстайн, Дж. Модельскі). Світовий центр – це політико-економічне ядро, яке включає розвинені західні країни, він експлуатує «світову околицю» і панує над нею; периферія ж складається з відсталіх країн так званого «третього світу». Крім того, існує напівпериферія: це – модернізовані держави Східної Європи; країни, що утворились на геопросторі колишнього СРСР; Середземномор'я; політично рухливий Близький Схід. Панівні позиції впливу Заходу забезпечуються контролем над транснаціональним й інвестиційним капіталом, технологічною і силовою перевагою політико-економічних структур, гарантіями прав людини у громадянському суспільстві. *Плюралістський* же підхід заперечує можливість володіння «монополією на силу» будь-яким регіоном планети. Його парадигма базується на тезі, що протягом історії людства Центри світової сили зсувалися по геополітич-

ній траєкторії таким чином, що «периферія» поточного століття могла перетворитися на «ядро» в наступну епоху.

Визначати специфіку геополітичного положення України, як вбачається, є здебільш продуктивно у версії нейтралістської, чи плюралістської моделі світу. Для країни, яка впродовж своєї історії перебувала у центрі геополітичних інтересів кількох наддержав, вибір геостратегії має не тільки внутрішню, а й міжнародну вагу. Протягом століття Україна пройшла шлях від провідної республіки наддержави СРСР до периферії імперії, від пострадянського прикордоння до прифронтової держави. Але геополітика України й нині потерпає від тих держав, що мають імперську спадщину. Втім, у наслідок трагічних подій україно-російської війни 2022–2023 рр. наша країна стала «воротарем» і захисником Європи, ключовим індикатором того, куди рухається континент і як на це реагують його соціально-політичні сили. Геостратегічна мета України полягає в інтеграції до європейських та євроатлантичних структур, тобто мега-пріоритетом визначено повноправне членство в Європейському Союзі, який визначатиме обличчя Європи ХХІ ст. Об'єднана Європа прийняла на себе частку відповідальності за становлення нашої демократичної держави і допомогу українським біженцям підчас війни: як зазначали провідні геополітики, Україна є надто важливим і надто великим членом Гартленду, щоб зазнати політичної або стратегічної невдачі.

Сучасне геополітичне моделювання базується на переконанні, за яким світ переживає глибоку трансформацію, і все більш виразно проглядається боротьба двох контраверсійних моделей – *монополярного атлантизму* і *багатополярного світу*. Нажаль, останнім часом також пропагується ретро-ідея відродження *біполярної* геополітичної «моделі», де атлантичному світу на чолі з США протистоїть Євразійський світ на чолі з Росією, яка має стати ядром нового полюсу сили: спиратися на військові альянси з Іраком, Іраном, Сирією, Лівією, по можливості – з Китаєм та Індією, також із православними Болгарією, Сербією, Грецією і Македонією (російський ідеолог О. Дугін). Ідея такої моделі виглядає утопічно і цілком реакційно.

Зрештою, в сучасності найбільш поширені багатополярні геополітичні конструкти: модель *цивілізаційного протистояння* (С. Гантінгтон), модель *шестиполюсного світу* (Г. Кіссінджер) й ін. Зокрема, американський політичний діяч Г. Кіссінджер вважає новою рисою нестабільного світоустрою те, що Америка більше не може ні відгородитися від світу, ні панувати в ньому. Геополітичний дизайн ХХІ ст., на його думку, визначатиметься тим, що центрами впливу стануть США, Європа, Китай, Японія, Росія (було до ві-

йни з Україною) й, можливо, Індія, але за участі безлічі середніх і малих країн. Особливістю нового глобального порядку Г. Кіссінджер визначив те, що жодна з провідних країн, які мають його формувати, не має досвіду існування в рамках багатодержавної системи; ніколи раніше не існувало порядку, який би поєднував у собі атрибути міжнародної системи «рівноваги сил» із загальносвітовим демократичним мисленням та стрімко розвинутою сучасною технологією. Отже, геополітична конструкція світу ввійшла у стан глобальної кризи, в динаміці міжнародних відносин склались тенденції перерозподілу світових впливів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Маккіндер Г. Дж. Географічна вісь історії. «І». 2005. № 39. С. 10–20.
2. Історія політичної думки: навч. енцикл. словник-довідник для студентів вищ. навч. закл. / [В. М. Денисенко, Л. Я. Угрин, Г. В. Шипунов та ін.]; За заг. ред. Н. М. Хоми. Львів: Новий Світ-2000, 2015. 766 с.
3. Spykman N. J. (1944). *The Geography of the Peace* / edited by Helen R. Nicholl ... with an introduction by Frederick Sherwood Dunn ... Maps by J. McA. Smiley. New York: Harcourt, Brace and Company. xii, 66 p.
4. Герасіна Л. М. Геополітичний «клімат» і світоустрій XXI століття: домінуючі тенденції. *Вісник Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого. Серія: філософія, філософія права, політологія, соціологія*. 2023. № 1 (56). С. 122–134.

Горло Н. В.,

докторка політичних наук, доцентка,
Запорізький національний університет

ЕНЕРГЕТИЧНА БЕЗПЕКА УКРАЇНИ ЯК СКЛАДОВА НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ: НОВІ ВИКЛИКИ В УМОВАХ ЗОВНІШНЬОЇ ЗАГРОЗИ

Енергетична сфера є важливою складовою національної економіки, відтак енергетична безпека виступає запорукою національної безпеки держави, адже дозволяє самостійно формувати засади енергетичної політики та здійснювати пошук партнерів, співпраця з якими буде здійснюватися на рівних та взаємовигідних умовах. Таким чином енергетична безпека і політична незалежність виступають як взаємообумовлені явища.

Після здобуття незалежності перед Україною постало важливе завдання формування власної політики енергетичної безпеки з врахуванням тих реалій, що склалися. З одного боку, мала місце сировинна та інфраструктурна залежність від Російської Федерації, з другого – з вибором європейського вектору необхідно було орієнтуватися на стандарти енергетичної політики, що склалися в Європейському Союзі. Метою енергетичної політики України на сучасному етапі є забезпечення енергетичної незалежності держави. Вдосконалення системи енергетичної безпеки України особливо актуалізувалося в умовах повномасштабного вторгнення Росії в Україну, що змусило рішуче розривати тривалу в часі енергозалежність від Російської Федерації.

Базовим документом, який закріплює засади енергетичної політики України в питанні забезпечення її енергетичної безпеки, є Стратегія енергетичної безпеки України, прийнята у 2021 р. У ній дається таке визначення енергетичної безпеки: «захищеність національних інтересів у сфері забезпечення доступу до надійних, стійких, доступних і сучасних джерел енергії технічно надійним, безпечним, економічно ефективним та екологічно прийнятним способом в нормальних умовах і в умовах особливого або надзвичайного стану» [1]. У Стратегії визначено 29 загроз енергетичній безпеці національного рівня, серед них з деструктивним впливом Російської Федерації пов'язані такі загрози, а саме: 1) триваюча збройна агресія Російської Федерації проти України, що проявляється у захопленні територій, ресурсів та окремих об'єктів енергетики України, порушенні енергетичної інфраструктури у зоні зіткнення, перешкоджанні сталій роботі енергетичних активів суб'єктів господарювання енергетичних ринків України і 2) перешкоджання з боку Російської Федерації об'єднанню мереж України із системами електро- та газопостачання ЄС, що є загрозою втілення стратегічного вибору України щодо інтеграції до європейського економічного простору. У Стратегії розглядаються три сценарії змін в енергетичній сфері, один з них, що має назву сценарій «недружнього впливу», передбачає посилення впливу РФ на енергетику України і зростання залежності України від постачання енергетичних ресурсів та технологій з РФ, що автоматично тягне за собою зупинку реалізації програм щодо інтеграції енергетичних ринків та систем України з європейським енергетичним простором. У підсумку це створює критичні загрози національній безпеці України. Убезпечити від такого розвитку подій має сценарій «позитивної трансформації», який передбачає від'єднання від енергетичної системи Російської Федерації і синхронізацію режимів роботи об'єднаної енергетичної системи України з енергетичними системами країн ЄС.

Власне, позначені загрози поглибилися в умовах повномасштабного вторгнення Російської Федерації у 2022 р., що призвело до часткової реалізації сценарію «недружнього впливу», адже держава-агресор встановила контроль над окремими енергетичними об'єктами України і чинила дестабілізуючий вплив на енергосистему України. Більш ніж 37 діб тривала окупація зони відчуження і Чорнобильської АЕС, з перших днів вторгнення окупаційні війська контролюють Запорізьку АЕС та Каховську ГЕС. У відповідь на перші загрози з боку РФ вже у березні 2022 р. українська енергосистема була від'єднана від енергомережі Росії та Білорусі і повністю синхронізована з енергомережею континентальної Європи ENTSO-E. Таким чином була подолана тривала енергетична залежність України від Росії, а Україна долучилася до «енергетичного Євросоюзу».

На сьогодні ситуація на Запорізькій АЕС є критичною, станція фактично перетворена на військову базу, що створює загрози виникнення масштабної катастрофи, адже держава-агресор вдається до ядерного тероризму. До врегулювання питання щодо контролю Росії над Запорізькою АЕС було залучене МАГАТЕ. Очільник МАГАТЕ Р. Гроссі після відвідування станції наприкінці березня 2023 р. визнав неможливість створення демілітаризованої зони навколо ЗАЕС, при цьому заявив, що робота триває, адже «дуже, дуже важливо, щоб ми погодилися щодо фундаментального принципу, що атомна станція не повинна бути атакована ні за яких обставин, і вона також не повинна використовуватися для нападу на інших», – сказав він і зауважив, що «ядерна аварія з радіологічними наслідками не пощадить нікого» [2].

Не менш загрозливими є дії окупантів на Каховській ГЕС, які мають ознаки екоциду: спуск води через шлюзи призводить до обміління водосховища і спричиняє масову загибель риби. Тож деокупація Запорізької АЕС і Каховської ГЕС є не тільки кроком до відновлення енергетичної безпеки України, але й нагальним питанням національної безпеки. Інші українські атомні станції та енергетичні об'єкти також перебувають під загрозою руйнування внаслідок ракетних атак держави-агресора. Утім, енергетична система України встояла перед масованими ракетними ударами взимку, тож ворогу не вдалося досягти мети: блекауту і доведення до критичного стану енергетичної інфраструктури України не сталося.

Задля забезпечення енергетичної безпеки виконуються завдання, закріплені у Стратегії енергетичної безпеки 2021 р.: енергозбереження, переоснащення виробництва, використання відновлювальних і альтернативних джерел енергії тощо. Разом з тим постає питання трансформації енергетичної політики з врахуванням повномасштабної війни та нових геополітичних

реалій, що складаються. Необхідне проведення оперативних заходів з боку України задля посилення захисту енергетичних об'єктів і мереж з врахуванням ризиків, які є сьогодні і залишатимуться у подальший період. Очевидно, актуальна подальша інтенсифікація енергетичної співпраці з країнами Європейського Союзу. Україна вже доєдналася до багатьох європейських ініціатив, серед яких Європейська зелена угода – European Green Deal (2019), яка закріплює прагнення Європи стати першим кліматично нейтральним континентом, що перетворить Європейський Союз на сучасну, ресурсоефективну та конкурентоспроможну економіку[3]. Нагальним питанням світового значення є перегляд базових засад роботи МАГАТЕ у напрямі її здатності оперативно та ефективно реагувати на кризові ситуації в галузі атомної енергетики, які створюють загрозу безпеці всього світу. Тож в умовах світу, що глобалізується, зокрема, взаємозалежності національних економік, забезпечення енергетичної безпеки однієї країни відповідає інтересам всіх держав та міжнародних організацій та є спільною справою.

ЛІТЕРАТУРА

1. Стратегія енергетичної безпеки: Схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 4 серпня 2021 р. №907-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/907-2021-%D1%80#Text> (дата звернення: 30.03.2023).
2. Update 152 – IAEA Director General Statement on Situation in Ukraine. *IAEA*. URL: <https://www.iaea.org/newscenter/pressreleases/update-152-iaea-director-general-statement-on-situation-in-ukraine> (accessed date: 30.03.2023).
3. A European Green Deal. Striving to be the first climate-neutral continent. URL: https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/european-green-deal_en (accessed date: 30.03.2023).

Калиновський Ю. Ю.,
доктор філософських наук, професор,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого

ОСОБЛИВОСТІ ПРОТИДІЇ МАНІПУЛЯТИВНИМ ВПЛИВАМ ПІД ЧАС РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Під час війни важливо перемагати ворога не тільки на полі бою, а й на інформаційному, культурно-духовному фронтах запорукою чого є навички

протидії маніпулятивним впливам на рівні як індивідуальної, так і суспільної свідомості. Аналізуючи сутнісні характеристики маніпулятивних технологій та особливості їх впливу на людину та суспільство виникає логічне запитання: «Як ідентифікувати маніпулятивний вплив?» На думку експертів, ознаками прихованої маніпуляції серед інших є емоційність, сенсаційність і терміновість, повторення, дроблення цілісної фактологічної картини, вилучення з контексту, «тоталітаризм» джерела повідомлень («достовірне джерело»), змішування інформації та дезінформації, прикриття авторитетом, активізація стереотипів та ін. До методів маніпуляції масовою свідомістю відносять такі: використання навіювання; перенесення приватного факту в сферу загального, в систему; використання чуток, домислів, тлумачень у незрозумілій політичній або соціальній ситуації; метод «страховиськ»; замовчування одних фактів і актуалізація інших; метод фрагментації; «метод Геббельса» (багаторазові повтори); метод чергування у смисловому «конверсі» «правда, правда, правда, неправда, правда»; створення неправдивих подій, містифікація [1, с. 184].

Парадокс полягає в тому, що сучасна людина, з одного боку, має опанувати здобутки інформаційного суспільства (наприклад, інформаційні технології, новітні засоби комунікації), а з другого – навчитись захищатись від негативних (зокрема маніпулятивних) впливів інформаційного середовища, яке активно використовує ворог для підриву морально-психологічного стану суспільства, Збройних Сил тощо [2, с. 20–21].

На особистісному та суспільному рівнях має бути сформований інтелектуальний та емоційно-вольовий захист (інформаційний імунітет) проти маніпулятивних технологій, фейків, які спотворюють реальність заради домінування ворога. Для виконання цього складного завдання необхідно усвідомлювати, що психологічними механізмами формування бажаного противнику «образу світу» може бути така послідовність дій:

1. Зниження загального рівня свідомості (самосвідомості) громадян за допомогою забруднення інформаційного середовища.

2. Створення атмосфери недовіри до будь-якої інформації та будь-якого джерела повідомлення.

3. Розмивання поняття совість через Інтернет-середовище.

4. Винищення ціннісних фільтрів та формування нігілізму.

5. Знищення будь-якої ідентифікації.

6. Руйнування релігійних уявлень та історичних архетипів.

7. Конструювання соціальних міфів.

8. Створення «необхідного образу світу».

9. Нав'язування «потрібних» стереотипів поведінки [3, с. 34].

Продовжуючи вищеозначену логіку, зауважимо, що під час війни громадянин має бути всебічно підготовлений для розрізнення фейків, мати знання та навички для їх спростування, володіти методами донесення чіткої аргументації до інших громадян щодо розвінчання ворожих меседжів.

Отже, «антиманіпулятивна компетентність» громадянина під час війни стає вкрай важливою, оскільки ворогом застосовується ціла низка фейків в залежності від поставлених агресором завдань, які потребують відповідних знань й навичок для їх викриття та нівелювання. На думку фахівців, фейки можна розрізняти за різними критеріями:

- за методом поширення: масово медійні (створюють для поширення в рейтингових ЗМІ) і локальні (поширюються під час розмов, у соціальних спільнотах, блогах тощо);

- за зовнішньою формою поширення: фотофейк, відеофейк, фейковий журналістський матеріал, фейковий допис, чутки;

- за територіальною спрямованістю: внутрішні (спрямовані на громадян конкретної території, держави) та зовнішні (спрямовані на представників міжнародної спільноти);

- за направленістю (аудиторія): представники певних соціальних верств/певного віку (наприклад, студенти, пенсіонери) та всі громадяни;

- за метою: сіяння паніки, розпалення міжнаціональної (расової, релігійної тощо) ворожнечі; поширення хибної думки; маніпулювання свідомістю; розважальний характер; звернення уваги на когось/щось; підготовка суспільства до сприйняття якоїсь події, явища, рішення тощо [4, с. 110].

Також, для протидії негативним інформаційно-психологічним впливам громадяни мають буди медіа-компетентними та медіа-грамотними. О. Джо-лос зауважує, що компетентності з медіаграмотності можна умовно поділити на чотири групи –розуміння медіа, використання медіа, комунікація за допомогою медіазасобів та вміння досягати власних цілей, застосовуючи медіа [5, с. 12].

У свою чергу, медіаграмотність полягає в сукупності мотивів, знань, умінь і можливостей, що сприяють добиранню, використанню, критичному аналізу, оцінюванню, створюванню та передаванню медіатекстів різних форм, жанрів, а також аналізу складних процесів функціонування медіа в суспільстві. Ключовими складниками медіаграмотності є: здатність критичного мислення, яке дає можливість аудиторії розвинути незалежні су-

дження про зміст медіа; розуміння процесу масової комунікації; розуміння впливу медіа на особистість і суспільство; розвиток умінь аналізувати та обговорювати медіатексти; розгляд змісту медіа як «тексту», який забезпечує розуміння нашої сучасної культури і нас самих; розвиток здібностей отримувати задоволення, розуміти, і оцінювати медійний зміст; здатність виробляти ефективні й відповідальні медіатексти [6, с. 30].

Разом з тим, варто усвідомлювати, що існує низка об'єктивних причин, які не завжди дозволяють ефективно протистояти маніпулятивним впливам, особливо під час війни, коли кількість інформаційних атак проти суспільства об'єкта нападу збільшується в рази. На думку фахівців, важливим чинником, що сприяє успішності застосування маніпулятивних технологій у сучасних війнах є розвиток інформаційного суспільства, техногенної цивілізації загалом, яка орієнтує людину в першу чергу на знаннево-інструменталістську компетентність й технологічно-комунікативну адаптивність, а не на духовно-ціннісний розвиток. Людина в інформаційному суспільстві все менше орієнтується на національно-культурні матриці самоідентифікації й переходить у світосприйнятті на глобальний рівень [7, с. 116].

Професійні маніпулятори суспільною свідомістю продукують все нові та нові технології й засоби негативного впливу на ціннісно-вольову сферу життєдіяльності спільнот та громадян. Під час війни створення так званих «бойових нарративів» здійснюється на системній основі та являє собою важливу складову агресії. Також активне застосування маніпулятивних технологій обумовлено й тим, що у наш час інформаційне протистояння, інформаційні атаки та війни стали домінуючою складовою в боротьбі за глобальне лідерство. Перед демократіями світу постала проблема, з одного боку, всебічної реалізації свободи слова, а з другого – підтримання безпечного існування держави в умовах «гібридних» війн, негативних інформаційних впливів на суспільну свідомість і духовно-культурний простір країни. Загалом, мова йде не тільки про свободу слова як таку, але й про реалізацію всього комплексу прав і свобод людини в інформаційному суспільстві під час «гібридних» протистоянь [8, с. 45].

Таким чином, під час війни ідентифікація фейків та протидія маніпулятивним технологіям є запорукою перемоги й підтримання стійкості суспільства. Для реалізації цього завдання державним органам, громадським організаціям варто докладати системних зусиль для підняття рівня інформаційної культури та медіаграмотності всіх суб'єктів інформаційно-культурного простору держави.

ЛІТЕРАТУРА

1. Шпилик С. Інформаційна війна, пропаганда та PR: такі схожі й такі різні. *Галицький економічний вісник*. 2014. №4. С. 178–188.
2. Специфіка розвитку сучасного соціально-гуманітарного середовища : кол. моногр. / Березовська-Чміль О. Б., Кучин С. П., Чернишова Т. О. та ін. Харків : СГ НТМ «Новий курс», 2021. 124 с.
3. Горбенко Ю. Л. Особистість у гібридній війні: психологічний вимір. *Психологія і особистість*. 2017. №2 (12). С. 30–39.
4. Черниш Р. Ф. Фейк як один з інструментів негативного впливу на національну безпеку України в умовах ведення гібридної війни. *Часопис Київського університету права*. 2019. №2. С. 109–114.
5. Джолос О. Принципи медійної та інформаційної грамотності: рекомендації ЮНЕСКО. *Медіаосвіта як інструмент розвитку громадянського суспільства в Україні*: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Маріуполь, 29 листопада 2019 р., ДонДУУ). Маріуполь: ДонДУУ, 2019. С. 11–14.
6. Сипченко О., Пашенко В. Медіаграмотність як складова професійної компетентності викладача вищої школи. *Медіаосвіта як інструмент розвитку громадянського суспільства в Україні*: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Маріуполь, 29 листопада 2019 р., ДонДУУ). Маріуполь: ДонДУУ, 2019. С. 28–31.
7. Війни інформаційної епохи: міждисциплінарний дискурс: монографія / за ред. В. А. Кротюка. Харків: ФОП Федорко М. Ю., 2021. 558 с.
8. Калиновський Ю. Ю., Мануйлов Є. М. Свобода слова як цінність демократичного державотворення: безпековий формат. *Вісник Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого. Серія: філософія, філософія права, політологія, соціологія*. 2020. №3 (46). С. 44–56.

Клімова Г. П.,
докторка філософських наук,
професорка,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СОЮЗ: ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНІСТЬ

На сучасній політичній арені величезну роль відіграє Європа із її самоорганізацією у формі Європейського Союзу, який став найважливішим центром світової економіки і суб'єктом світової політики. У Європейському Союзі суспільні відносини спираються у політиці на парламентарно-демо-

кратичний лад, в економічній сфері на багатоукладне ринкове господарство, у соціокультурній сфері на ліберально-ідеологічний плюралізм.

Ідея створення наднаціонального об'єднання європейських держав належить міністру іноземних справ Франції Роберу Шуману, яку він висловив 9 травня 1950 р. Договір, що засновував Європейське об'єднання вугілля і сталі – перше європейське об'єднання, був підписаний у Парижі у 1951 р. і набув чинності у 1952 р. Спочатку до нього увійшли Франція, ФРН, Бельгія, Голландія, Люксембург та Італія. У 1957 р. у Римі підписані Договори про створення Європейського співтовариства із атомної енергії і Європейського економічного співтовариства. Останній суттєво розширив сферу інтеграційних процесів. Він містив послідовну програму економічної взаємодії, першим кроком якої стало створення митного союзу. У 1970-х рр. відбувається перше розширення ЄС: у 1973 р. до нього вступили Велика Британія, Данія та Ірландія, у 1981 р. – Греція, у 1986 р. – Іспанія та Португалія. Це свідчило про привабливість об'єднання.

Край розколу континенту на протилежні суспільні системи та військові блоки поклали революційні події 1989–1991 рр. у Центральній та Східній Європі, в результаті яких припинили своє існування «соціалістичний табір» та Радянський Союз. Визнання усіма європейськими державами принципів плюралізму і демократії, правової держави, ринкової економіки відкрило нові перспективи інтеграційного процесу. У 1995 р. до ЄС вступили Австрія, Фінляндія і Швеція, у 2004 р. – ще десять держав: Естонія, Кіпр, Латвія, Литва, Мальта, Польща, Словаччина, Словенія, Угорщина, Чехія, у 2007 р. додалися Болгарія та Румунія, у 2013 р. – Хорватія. Велика Британія, яка приєдналася до Європейського Союзу у 1973 р., перестала бути членом ЄС 31 січня 2020 р. Станом на 1 січня 2023 р. Європейський Союз нараховує 27 країн – учасників.

Європейський Союз більш інституційно структурований, ніж будь-яка міжнародна організація, проте його не можна розглядати як державу. Разом із тим низка критеріїв дозволяють говорити про ЄС як про політичну систему:

- 1) ЄС має систему інститутів, що вже склалася і є доволі розвиненою;
- 2) процес інтеграції у певних галузях передбачає делегування компетенцій з національного рівня на рівень наднаціональний. Таким чином розподільчою і регулюючою інстанцією стають органи Євросоюзу, а не держави-члени;

- 3) Європейський Союз здійснює суттєвий вплив на соціально-економічний та політичний розвиток своїх членів, при чому сфера його компетенції

постійно розширюється. Правові норми ЄС мають пряму дію, тобто вони не потребують інкорпорації у національні законодавства. Членство у ЄС також має серйозний вплив на національну економіку;

4) між соціально-економічними та політичними процесами у ЄС та його інституційною системою існують стійкі зворотні зв'язки. Так, найсуттєвіші зміни вносяться через доповнення до установчих договорів або через механізм Міжурядової конференції. Тактичні адаптації здійснюються Європейською Радою і через систему консультацій та узгоджень у Комісії ЄС.

Разом із тим слід зазначити, що у цій системі відсутні інструменти примусу, насамперед силові органи, що залишаються на національному рівні. Тому часто ЄС називають «civilian power» (громадянською силою), що діє через посередництво економічних механізмів та інститутів.

Європейський Союз функціонує на договірних засадах: 1957 р. – Римський договір, 1992 р. – Маастрихтський, 1997 р. – Амстердамський, 2000 р. – Договір Ніцци, 2007 р. – Лісабонський, у відповідності до яких об'єднання ЄС базується на «трьох колонах»: 1) європейські співтовариства (усі напрямки політики ЄС, пов'язані із функціонуванням митного союзу, єдиного внутрішнього ринку, створенням валютного союзу); 2) спільна зовнішня політика і політика безпеки; 3) співробітництво у сфері внутрішніх справ та юстиції. Усі «три колони» об'єднані єдиною інституційною структурою.

Нині Європейський Союз є фактично організацією, проміжною між федерацією і конфедерацією: існує Європейська Рада як інститут конфедерації, що представляє держави, а також функціонує Парламент як інститут федерації, що представляє громадян. Між ними часто з принципових питань виникають розбіжності і суперечності, а переможницею дискусій виходить Єврокомісія. Від початку вона розглядалася як рушій європейської інтеграції і тому наділялася особливими повноваженнями, зокрема, можливістю вирішувати суперечки Європейської Ради і Парламенту, що вели до взаємного блокування. Найважливішою умовою ефективного функціонування ЄС є формування європейської ідентичності, що ґрунтується на солідарності, взаємодії, співпраці країн – учасників.

Євроінтеграція є одним із головних напрямів розвитку незалежної України, проте на цьому шляху треба виконати чимало складних завдань. 21 березня 2014 р. під час позачергового саміту Україна – ЄС було підписано політичну частину Угоди та Заключний акт саміту. 27 червня 2014 р. у Брюсселі було підписано економічну частину Угоди про асоціацію. 16 вересня 2014 р. Верховна Рада України та Європейський Парламент синхронно ра-

тифікували цей документ. Угоду про безвізовий режим України з ЄС було підписано 17 травня 2017 р. Безвізовий режим між Україною та Європейським Союзом офіційно вступив у силу у ніч на 11 червня. 23 червня 2022 р. відбулась зустріч голів держав та урядів країн ЄС, на якій вони одногослоно підтримали надання Україні статусу кандидата у члени ЄС. Статус кандидата – це перехід до політики визнання перспективи вступу України до ЄС. В умовах російсько-української війни Україна подала заявку на вступ до ЄС з метою поступової інтеграції в єдиний ринок ЄС і кінцевим вступом до ЄС.

Козловець М. А.,
доктор філософських наук, професор,
Житомирський державний університет
імені Івана Франка

ВПЛИВ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ НА СВІТОВИЙ ПОРЯДОК

Людство сьогодні входить в період жорсткого протистояння, окреслюється нова соціальна реальність, формується нова глобальна система координат. Найголовніший висновок широкомасштабної агресії Росії проти України полягає в тому, що сучасний світ стрімко змінюється і навіть й близько не нагадує той, до якого ми звикли раніше. Російсько-українська війна задемонструвала сильне послаблення звичних основ міжнародного порядку, наростання хаосу і безпорядків у ситуації загострення ризиків і загроз. Вона засвідчила не лише геополітичний, а й цивілізаційний конфлікт між різними системами цінностей й моделями розвитку.

Війна викликала незворотні порогові зміни світового порядку й стабільності. Світова спільнота має віднайти нову модель свого функціонування й розібратися з нинішніми політичними й економічними проблемами. Захід – як провідна цивілізація – перебуває сьогодні у кризі. Хоча ліберальним демократіям удалося розширити «велику Європу» за рахунок включення в неї постсоціалістичних держав, але цим справа й обмежилася. Понад те, функціонування західного співтовариства дозволило себе залучити в підтримку імітаційних «демократій» (зокрема, Росії, Китаю), фактично ставши ресурсом легітимації й виживання авторитарних систем. Включення західних еліт у процес імітації призвело до втрати західною цивілізацією своєї ролі нормативного чинника у сучасному світі.

Війна Росії проти України у сприйнятті західного реципієнта оприлюднила й увиразнила причинно-наслідкові механізми російського імперіалізму в його стосунках зі східноєвропейськими сусідами, з іншими державами, засвідчила не тільки антиукраїнськість, а й антизахідництво. При цьому Росія вступила у війну не просто з Україною, а з усім узвичаєним світовим порядком, правила якого забезпечували мирне, а подеколи й успішне співіснування країн з різних цивілізаційних спільнот. Нова фаза російсько-української війни кинула тотальний виклик сучасній глобалізації світу [1, с. 4–5].

Одна з головних внутрішніх проблем Росії з точки зору стосунків із зовнішнім світом – це незавершеність процесу усвідомлення місця країни в світі та неадекватність уявлень про цей світ. Після розпаду СРСР для Росії надзвичайно актуалізувались проблеми геополітичної ідентичності як проблеми самовизначення у сучасному світовому просторі шляхом побудови такої логіки поведінки, що була б автентичною зміненому геополітичному статусу країни. Нині вона фактично перетворилася на проблемну національну державу, позбавлену легкого географічного доступу до зовнішнього світу і потенційно вразливою на виснажливі конфлікти з сусідами на західних, південних і східних флангах. Виходячи з особливої цивілізаційної місії, Росія намагається повернути країні самодержавну велич, з авторитарним урядом, який спирається на російський націоналізм і православ'я. Не випадково, СНД з самого початку розглядалося як перший етап відтворення радянської імперії, повернення України в лоно «русского мира». Але оскільки включення економічного, інтелектуального, військового й духовно-культурного потенціалу України в імперський простір РФ природним шляхом було неможливо, то Росія вдалася до військової агресії.

Вторгнення Росії в Україну серйозно підірвало міжнародне становище й самої Російської Федерації. Країни традиційної сфери впливу Москви, тепер відкрито кидають виклик Кремлю. Казахстан у війні став на бік України і водночас зближується з Китаєм. На Південному Кавказі Росія виглядає беззубою на тлі нового спалаху конфлікту між Азербайджаном та Вірменією. Країни Балтії стали ключовими прихильниками України і ввели жорсткі обмеження на в'їзд для громадян Росії. Водночас відбувається необхідне для розуміння Східної Європи та переосмислення історичної ролі Росії в цьому ареалі. Схоже, навіть традиційні партнери Путіна охолонули до нього. Лідери Китаю та Індії нещодавно висловили стурбованість з приводу вторгнення Росії в Україну, в той час як лише незначна кількість інших країн-ізогів наразі готова підтримати Росію під час голосування в ООН.

В умовах війни Україна проходить через складну історичну полосу переосмислення, перевизначення і трансформації власної культурно-цивілізаційної ідентичності, формування громадянсько-політичної нації. Хоч як це й не звучить парадоксально, але Україна сьогодні фактично є територією світового протистояння, на якій реалізуються інтереси інших держав. І нині саме Україна стала тим чинником, що визначив декілька тенденцій світового розвитку. По-перше, сучасний глобалізований світ перетворився на зону перманентного конфлікту між Росією і Заходом. Війна консолідували країни західного світу у боротьбі з неототалітарною Росією.

По-друге, Україна стала своєрідним тестом на готовність Заходу, й передусім Європи, знову знайти і виконати свою цивілізаційну місію й сформувати активну зовнішню політику, спрямовану в майбутнє. Виникає й поглиблюється розуміння причетності євроатлантичної спільноти до перемоги України. В прагненні до гідного миру нас підтримує демократичний світ, передусім євроатлантична цивілізаційна спільнота. Трансатлантична співпраця лише активізувалася після вторгнення Росії в Україну. Прикметно й те, що НАТО розширилося на порозі Росії: Швеція і Фінляндія відмовилися від десятиліть нейтралітету і подали заявку на членство у військовому союзі. Остання 4 квітня 2023 р. стала повноправним членом НАТО.

По-третє, відбувається відродження і розвиток цивілізаційної суб'єктності України в євроатлантичному геополітичному просторі. Маємо визнання світом причетності народу України до євроатлантичної цивілізаційної спільноти. Україна продемонструвала готовність вийти з пострадянського стану й перебування в сірій проміжній зоні та обрала європейський вектор розвитку. В дійсності ми відійшли від «русского мира», нас вже прийняли в Європу.

По-четверте, російське вторгнення в Україну продемонструвало деєвропеїзацію Росії, її поворот до східного вектору своєї історії. Євразійський проект із гуманітарної рефлексії дедалі більше наповнюється соціальним і політичним змістом, основною історичною місією якого є побороення «євроатлантичного трикутника» – Велика Британія, Канада та США. Стан і тенденції розвитку насамперед етно-демографічної структури російського суспільства – серйозний мотив для російської еліти шукати партнерства і в мусульманському світі, і кооперуватися з Китаєм тощо. І саме з цього погляду сучасна Росія – це аж ніяк не відроджувана «велика російська імперія», а народжувана заново Росія-Євразія як новий постслов'янський соціокуль-

турний «світ». З чим, до речі, можна пов'язати і кризу російської державності.

По-п'яте, російсько-українська війна оприявила факт неймовірної історичної ваги: усі лінії історичних протистоянь Росії з Європою пролягають культурними теренами України. Нині ми є свідками завершення російської ідеологічної парадигми, яку раніше частково перейняв і Захід: у межах цієї парадигми Україні було відведено маргінальну роль культурної провінції «руського мира». Сьогодні цікавість до України зростає з імперативною швидкістю – і на цей запит потрібно відповідати. Тому необхідно розробити й презентувати саму концепцію української культури й ролі України в європейській історії.

По-шосте, поглиблюється розуміння того, що війна Росії проти України – це екзистенціальна й світоглядна війна. Війна не просто за інтереси чи потреби, а за цінності та ідентичність. І не лише для України, а й для всього західного світу. Тому реальна перемога України у війні має глобальний смисл для майбутнього людства. У нинішній російсько-українській війні крім геополітичних і економічних питань вирішується й екзистенціально-політичне питання – хто є аутентичним нащадком Київської Русі – Україна чи Росія? Тому однією з причин війни Росії проти України є й екзистенціальне бажання з'єднатися зі своїм корінням – Києвом як «матір'ю міст руських». Це й зумовлює позарациональний, екзистенціальний характер війни проти України. Це означає, що Росія, всупереч своїм заявам, передусім воює не з колективним Заходом чи НАТО, а з усією військовою жорстокістю вирішує віковичну суперечку з Україною. Завдяки надзвичайному опору, мужності й героїзму народу Україна буквально закарбувалася на ментальній мапі багатьох людей в усьому світі – людей, які до повномасштабного вторгнення Росії не знали, де є Україна на мапі світу. Тому сьогодні важливою є й проблема поширення знання про Україну за кордоном, просування українського культурного продукту та інституційні гарантії цього процесу.

По-сьоме, війна в Україні стала своєрідним каталізатором для нового гуманізму, хвилі якого розходяться по всьому світу, нейтралізуючи неототалітаризм і торуючи шлях до формування нового типу цивілізації – цивілізації подолання війни як способу вирішення конфліктів між народами, державами, країнами та союзами країн. Для цього необхідно викрити й зупинити неототалітаризм як принципово згубний шлях для людства, який заперечує демократію, права людини і, зрештою, розвиток [2, с. 46–47].

Відповідно до зазначеного, основоположним критерієм перемоги України у війни з РФ може бути лише збереження і розвиток цивілізаційної суб'єктності України. При цьому це критерій, який стосується не лише нашої країни, а й кожної цивілізованої країни, світової спільноти в цілому. Цим критерієм може бути лише перемога нового гуманізму над неототалітаризмом, який сьогодні загрожує не лише Україні, а й усьому світові. В цьому реальність перемоги і її не лише військове чи геополітичне, а й екзистенціальне значення.

У цьому й полягає новизна нового гуманізму, який здатен перемагати неототалітаризм, зумовлює реальну перемогу України і підтримку світу. Це гуманізм не лише співчуття до Іншого, а й розуміння Іншого, більше того, це гуманізм консолідації і співтворчості з Іншим [2, с. 47]. Саме такий новий гуманізм сьогодні поєднує країни Європи й Євроатлантики, до яких прагне доєднатися Україна. Дієвий і мужній новий гуманізм, який несе світові Україна, має бути єдиним зі справжньою демократією.

Зазначимо, що повний розгром російських військ на нашій території, їх витіснення за визнані всім світом межі державного кордону не буде означати кінець війни. Якщо не відбудеться депутатизація, дефашизація й деміпералізація Росії, ми, на жаль, будемо постійно жити в напруженні під загрозою повторення військової інтервенції. Вступ України в НАТО, повна інтеграція в Євросоюз, подальший розвиток могутніх Збройних сил України, зміцнення економіки – на найближче десятиліття це єдино правильний шлях для відповіді на потенційну загрозу, яка й далі буде виникати з боку Росії.

Разом із тим, Україна соромливо ігнорує наймогутніший потенціал, який здатний забезпечити реалізацію якісно нового проєкту й оформити новий соціокультурний світ. Йдеться про можливості активної участі у створенні слов'янського «світу», органічними елементами якого могли б стати слов'янські народи й держави Центральної та Східної Європи, що мають багато спільного в долі, економіці й економічній поведінці, психології, культурі, побуті. Однак це не виключає, а, навпаки, передбачає пошук нових форм інтеграції. Якою буде ця модель – покаже майбутнє. Зрозуміло одне, що перемога України й поразка Росії у війні будуть відправними пунктами коеволуційного етапу універсального епохального циклу, що передбачає ускладнення і просторових структур.

Україна володіє достатнім геополітичним потенціалом, щоб посісти гідне місце у світовій спільноті. Розробка й ухвалення національної геостратегії – це питання про існування України як суверенної держави, істо-

ричної долі українського народу. Оптимізація процесів державотворення, суспільних трансформацій і зовнішньополітичного механізму вимагає чіткого перспективного бачення ролі і місця України в сучасному світі, формування чіткої геополітичної стратегії на середньострокову та довгострокову перспективу, набуття справжньої, а не формальної суб'єктності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Смолій В. А., Ясь О. В. Сучасна російсько-українська війна у світлі постколоніалізму. *Вісник НАН України*. 2022. № 6 (36). С. 3–16.
2. Пирожков С. І., Хамітов Н. В. Війна і мир в Україні: шляхи до реальної перемоги і розвитку. *Вісник НАН України*. 2022. № 9 (39). С. 38–49.

Кузь О. М.,

доктор філософських наук, професор;

Чешко В. Ф.,

доктор філософських наук, професор,
Харківський національний економічний
університет ім. С. Кузнеця

БІОПОЛІТИЧНА СКЛАДОВА СЦЕНАРІЇВ ЕВОЛЮЦІЇ СУЧАСНОГО ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В ГЛОБАЛЬНОМУ ТА РЕГІОНАЛЬНОМУ КОНТЕКСТІ

По-перше, сучасне громадянське суспільство можна назвати *«суспільством сингулярностей»*. Цей термін було запропоновано німецьким соціологом Андреасом Реквіцем [1] для позначення виходу особистісної / групової унікальності та неповторності (сингулярності) кожного індивідуума на перше місце у системі цінностей сучасної «політичної парадигми». Можливість особистісного вибору та реалізації власного індивідуального екзистенційного проекту має підтримуватись політичними заходами, гарантуватись правовими інститутами та забезпечуватись технологічно, принаймні – в ідеалі.

Другим чинником еволюційних трансформацій громадянського суспільства в сучасну епоху є прояви *системної кризи технологічної цивілізації*, заснованої на дедалі вражаючому перетворенні довкілля (культурно-екологічної ніші) і самої людини. Відповідно до акторно-мережевої теорії Бруно

Латура суб'єкти та об'єкти політичних дій об'єднуються в єдину категорію акторів політичного процесу [2, р. 131]. Насправді внаслідок цієї парадигмальної експлікації відбувається поширення прав політичного суб'єкта на всю Природу загалом. Акторно-мережева теорія вкрай симптоматична як рефлексія інтеграції політичного чинника в еволюцію людинорозмірних систем усіх рівнів складності.

Із цим пов'язаний наступний, третій, чинник еволюційно-політичних трансформацій – «*політосоматика*». Цей концепт нещодавно запропонував директор фінського Інституту міжнародних відносин Міка Аалтора, який розвиває теорію політичної соматика (за аналогією з психосоматикою). Основний вихідний постулат цієї концепції полягає у визнанні суттєвого значення зв'язку між соматичними відчуттями та організацією політичних відносин та інститутів влади [3, р. 14]. Індивідуальні відчуття проєктуються спочатку на емоційно-раціональні образи об'єктивної реальності та лише потім визначають політичні поведінкові модули. Висновки автора, зроблені на матеріалі пандемії, мають бути поширені на решту складових і проявів системної кризи технологічної цивілізації та їхню динаміку – глобальне потепління, забруднення навколишнього середовища, зменшення біорізноманіття тощо. Усі перелічені чинники, тією чи іншою мірою, поєднуються зі зміною психосоматичного стану індивідуумів. Їхній внесок у біополітичну напруженість зростає зі збільшенням поточного значення кожного чинника, бо наближає психосоматичний стан до кордонів адаптивної норми; отже, збільшується почуття власної вразливості членів суспільства.

Нарешті, останнім чинником, що веде до спонтанного та турбулентного прискорення політичних процесів, є розробка нового класу технологічних схем – так званого *High Hume*, або точніше технологій управління глобально-еволюційним процесом. Вони включають два типи технологічних інновацій – «гуманітарні» технології (технології впливу) та біологічні. Перша (гуманітарна) складова орієнтована на безпосереднє регулювання групової поведінки. Друга (генетична) складова передбачає об'єктом застосування корекцію біологічної природи окремих індивідуумів – носіїв інтелекту.

Як результат взаємодії перерахованих чинників, для сучасної фази розвитку громадянського суспільства (неоліберального політичного проєкту) біовлада та її теоретичне розуміння (біополітика) є найефективнішим інструментом та технологією стабілізації сценаріїв та тенденцій глобально-еволюційного процесу, оптимальних у рамках цієї ідеологічної системи [4]. Коротше, але відчутно афористичніше, та сама теза виражена у статті іта-

лійської дослідниці Лючії Ре [5, р. 238]: «Неоліберальне управління по'язане з біополітичним управлінням».

«Біополітичний поворот» був діагностований Дж. Агамбенем [6] ще на початку 1990-х рр. Протягом наступних 20–25 років до політичного дискурсу інтегрувалися такі концепти, як біогромадянство [7], геномний суверенітет [8], молекулярний суверенітет [9], біогеополітика [10]. Глобальна (транс)біополітика та пов'язані з нею конфлікти та протиріччя стають домінуючим трендом глобального політичного процесу, його філософсько-світоглядною та ментальною основою після пандемії COVID-19.

Еволюція техногенної цивілізації увійшла у фазу суспільства ризику чи інформаційного суспільства. Основними ознаками цієї фази є розвиток глобальної цивілізаційно-екологічної кризи та розробка технологій керованої еволюції як інструментів вирішення зростаючих кризових проблем та управління еволюційними ризиками.

Життя як метафізична категорія і, зокрема, життя людини стає об'єктом та результатом реалізації політичних стратегій (трансбіополітики) та політичних технологій за допомогою технологій біологічних [11]. Політична інженерія трансформується на інженерію трансбіополітичну, тобто – глобально-еволюційну. У сучасній цивілізації політичний процес (у формі трансбіополітики) конституюється як механізм, а розвиток гуманітарних та біотехнологій як чинник глобальної еволюції та її біологічної та цивілізаційної складових. У диференціальному культурно-цивілізаційному контексті трансбіополітика інтегрується у загальний політичний процес, частково замінюючи та частково переплітаючись із геополітичними доктринами у сфері міжнародних відносин [12]. Спостерігається прогресуюче зростання турбулентності всіх еволюціонуючих систем, що включають людину. Ця закономірність розвивається як наростання конфлікту технологічної цивілізації та створюваної нею культурно-екологічної ніші. Ця турбулентність набуває, насамперед, геополітичної форми через мультивекторність трансбіополітичного хронотопу. Невизначеність пов'язана з розвитком *High Hume* технологій опосередковано. Такий характер взаємозв'язку соціокультурної / геополітичної та біополітичної складових турбулентності ще більше посилює стохастичну геополітичну нестійкість, маскуючи її причини. Там, де цивілізаційна криза проходить гостру фазу свого розвитку, зв'язок стає очевидним. Коронавірусна пандемія служить емпіричною ілюстрацією цього висновку. Проходження точки неповернення визначається реалізацією системної, соціальної та генетичної реконструкції

носія розуму. У цьому випадку інновації (Human enhancement) стануть незворотними.

Турбулентність всіх складових історичного процесу різко зростає в силу синергійних зв'язків, що стохастично формуються, і відносин між складовими кризи. Передбачати та прорахувати його результати, перебуваючи всередині сингулярності, на цій стадії неможливо за визначенням. Це стане можливим після того, як основні тенденції вже перейдуть із стохастичної у динамічну форму. Образ майбутнього стане виразним, коли визначаться актуальні та стабільні трансбіополітичні тренди внутрішньодержавного та міжнародно-політичного процесу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Reckwitz A. The Society of Singularities / translated by Valentine A. Pakis. Cambridge ; Medford, MA : Polity, 2020. viii, 416 p.
2. Latour B. Politics of Nature: How to Bring the Sciences Into Democracy. Cambridge, Mass. : Harvard University Press, 2004. x, 307 p.
3. Aaltola M. Understanding the Politics of Pandemic Emergencies in the Time of COVID-19: An Introduction to Global Politosomatics. Milton Park, Abingdon, Oxon ; New York, NY : Routledge, Taylor & Francis Group, 2022. 275 p.
4. Кузь О. Н., Чешко В. Ф. Технология биополитики и биополитика технологии (метафизическое и политико-антропологическое эссе). *Практична філософія*. 2019. №4 (74). С. 42–52.
5. Re L. Restoration or remodeling? The constitutional state in the postmodern era. *Soft Power: Revista euro-americana de teoría e historia de la política y del derecho*. 2021. Vol. 8,1. Enero-Junio. P. 233–240. URL: http://www.softpowerjournal.com/web/wp-content/uploads/2021/09/13_Re_RESTORATION-OR-REMODELING-THE-CONSTITUTIONAL-STATE-IN-THE-POSTMODERN-ERA.pdf (accessed date: 27.03.2023).
6. Agamben G. Sovereign Power and Bare Life / translated by Daniel Heller-Roazen. Stanford, Calif. : Stanford University Press, 1998. viii, 199 p.
7. Aarden E. Repositioning biological citizenship: State, population, and individual risk in the Framingham Heart Study. *BioSocieties*. 2018. No 13. P. 494–512. DOI: 10.1057/s41292-017-0081-0
8. Siqueiros-García J. M., Oliva-Sánchez P. F., Saruwatari-Zavala G. Genomic sovereignty or the enemy within. *Acta Bioethica*. 2013. Vol. 19, no 2. P. 269–273. DOI: 10.4067/S1726-569X2013000200011
9. Hilberg E. Molecular sovereignties: patients, genomes, and the enduring biocoloniality of intellectual property. *BioSocieties*. 2022. No 17. P. 695–712. DOI: 10.1057/s41292-021-00237-5

10. Talocci G., Brown D., Yacobi H. The biogeopolitics of cities: a critical enquiry across Jerusalem. *Planning Perspectives*. 2022. Vol. 37, Issue 1. P. 169–189. DOI: 10.1080/02665433.2021.2019608

11. Кузь О. М., Чешко В. Ф. Трансбіополітика та парадигмальна експлікація міжнародних відносин: чинник COVID-19. *Актуальні проблеми сучасних міжнародних відносин*. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, 05–06 листопада 2021 р., м. Дніпро. / ред. кол.: І. В. Іщенко, І. К. Головка, П. Г. Петров. Дніпро: ПрінтДім, 2021. С. 169–174.

12. Кузь О. М., Чешко В. Ф. Трансбіополітика: онтологія та метатеорія керованої еволюції. *Епістемологічні дослідження в філософії, соціальних і політичних науках*. 2021. Том 4. № 1. С. 84–94. DOI: 10.15421/342110

Lindsey Jason Royce,

Ph. D. Interim Chair Criminal Justice
Studies

Professor, Department of Political Science,
St. Cloud State University;

Polishchuk I. O.,

Doctor of Political Sciences, Professor,
Yaroslav Mudryi National Law University

THE NECESSITY OF COMPREHENSIVE REFORMS FOR UKRAINE'S GEOPOLITICAL STABILITY

The tragic events associated with the full-scale aggression of Russia against Ukraine, which began on February 24, 2022, made Ukraine a «forced subject» of world geopolitics. In the terminology of Max Weber, Ukraine became a geopolitical subject «by chance». Ukrainians unwittingly found themselves at the epicenter of a geopolitical confrontation between a global coalition of democracies (the «Ramstein Group» of more than 50 countries) and an alliance of autocracies (Russia, Belarus, Iran, North Korea, and behind the scenes China). This is the global context of the war in Ukraine.

The local significance of this conflict is that it is a belated anti-colonial, independence, defensive, and just war for Ukraine. Based on this, it is important to emphasize that the struggle for Ukraine's state sovereignty and independence has automatically turned it into an important geopolitical player in the modern world.

This geopolitical subjectivity of Ukraine can also be called «extreme» compared to normal or stable geopolitical subjectivity. Stable geopolitical

subjectivity is provided by a state's relative geopolitical strength in the international system, but also by the capacity and effectiveness of the state. If extreme geopolitical subjectivity arises from a certain historical conjuncture and is of a temporary nature, then normal (stable) geopolitical subjectivity is a relatively constant value. Normal geopolitical subjectivity can change gradually, over a long period of time, as the state improves its governing structures and overall effectiveness.

The subjects of geopolitics can help stabilize or change the geopolitical structure of the world. These subjects include national sovereign states (primarily superpowers, empires), interstate groups and alliances, and the most powerful world transnational corporations. As an example, countries that have a stable (normal) geopolitical subjectivity include the United States, China, Japan, Germany, and Great Britain. In contrast, we can easily identify states possessing extreme geopolitical subjectivity today as Ukraine, Syria, or Taiwan. Russia can certainly now be attributed to hybrid geopolitical subjects that combine the features of both normal and extreme species.

The geopolitical subjectivity of a country is the ability to realize its own national interests in the geographic space, having the necessary characteristics to influence other players, and not just be the object of their influence. At the same time, subjectivity is the ability for independence and freedom, the ability to be oneself, to develop one's political and collective potential. The geopolitical influence of a country can be exercised by political, economic, military, informational, diplomatic means, as well as technological, technical, spiritual, and cultural achievements, which should be of interest to other players. Normal geopolitical subjectivity, as a rule, means a focus on immanent innovative development and, at the same time, openness to the world, which manifests itself in the practices of a democratic regime with its constant stimulation of the development of a creative resource.

Ukraine has the potential to become an influential geopolitical player in Europe. In terms of its quantitative parameters, Ukraine is a large European state and an average country on a global scale. This determines the very important geopolitical status of Ukraine as a potential leader, at least in Eastern Europe.

Ukraine leads its genealogy from Kievan Rus. This East Slavic state was founded by the Varangian princes Rurikovich, who united in the 9th century. In a single state, two of the greatest cities of that time: Novgorod in the north and Kyiv in the south. Until the devastating Tatar invasion of 1240, Kievan Rus was the most powerful and, in terms of its parameters, the largest state in Europe. It is

important to emphasize this when defining the historical mission of Ukraine. In fact, in the XIII century. and today Ukraine plays the role of an outpost of European civilization, which protected it from destruction by barbarians from the east. Another geopolitical meaning laid down by Kievan Rus is the trade route «from the Varangians to the Greeks», which reveals cooperation between the North and South of Europe and makes Ukraine an integrating factor on the European subcontinent.

Ukraine lies at the intersection of transport arteries connecting the modern North and South, West, and East of the Eurasian continent. The Black Sea ports create favorable conditions for direct connections with the countries of other continents. Ukraine is a kind of geographical and economic crossroads between Europe and Asia. It is important to note that Ukraine is wash the Black Sea and the Sea of Azov, which belong to the Atlantic Ocean. This determines the immanence of the Euro-Atlantic civilizational choice of Ukraine, which means integration into the EU and NATO.

In order to construct a bright future, Ukraine will first need to defeat Russia in the current war. This will not be easy to do. In terms of the population of the Russian Federation, it surpasses Ukraine by 4 (!) times, by the size of the territory – by 28 (!) times, by the size of GDP by 7.5 (!) times, by spending on the army by 3 times. Therefore, only the pooling of its resources with other European states allows Ukraine to hope for ensuring its national security, which can only be real as an element of the collective security of the EU and NATO. The first important steps along this path have already been taken. By 2023, Ukraine is an associated member of the European Union, one of the most important allies of the EU in the East within the framework of the European Neighborhood Policy. In 2022, Ukraine submitted an official application for full membership in the European Union and NATO.

What prevents Ukraine from turning from an extreme geopolitical entity into a normal, stable geopolitical entity?

In our opinion, a complex of reasons, among which the main one is the extremely low efficiency of the post-Soviet statehood and the kleptocratic oligarchic regime. As a result of inefficient political governance, increased corruption and oligarchic clientelism, Ukraine has come under the influence of more powerful players who are trying to defend and satisfy their own national interests, including at the expense of Ukrainian subjectivity. Thus, to acquire a normal geopolitical subjectivity, Ukraine needs to carry out a set of reforms aimed at radical modernization of sovereign statehood.

The first point should be political and administrative reform. A mixed form of government in the form of a parliamentary-presidential republic has shown its inefficiency in Ukraine. This is a rather confusing and dysfunctional system that constantly provokes the dualism of presidential and government power and general irresponsibility for political decisions. A parliamentary-presidential republic is one of many mixed forms of government where the parliament has the advantage in forming the government. The president proposes a candidate for the post of prime minister to the parliament, has broad powers in the executive branch (for example, influences the appointment of government institutions and has several of his ministers in the government).

The disadvantages of this distribution of powers are as follows. First, the government is not united, because the prime minister and the president form parts of it. Secondly, the Cabinet of Ministers is actually removed from two most important areas of state policy – national security and foreign policy.

In practice, things are even worse, because the separation of the branches of power works rather conditionally. Almost every body of state power tries to enumerate the functions of another body or, even worse, endow itself with unconstitutional or unusual powers. And most of all it concerns the President. Through the post of President, the country is being managed by people whom no one has chosen for this, in particular the head of the President's office and his deputies. It follows that for Ukraine, in the context of its European perspective, it is necessary to make the transition to a parliamentary republic with decentralized unitarism.

The second point of the reforms should be a comprehensive economic reform. It is necessary not in words, but in deeds to carry out the demonopolization and deoligarchization of the Ukrainian economy. Otherwise, in the inertial scenario, the old oligarchy may be replaced by a new, post-war oligarchy – «new faces» with old names. From the outdated post-Soviet oligarchic model, one should move on to the modern model of people's capitalism, where small and medium-sized businesses, focused on the public service sector, play a key role.

The pre-war structure of the economy will no longer allow Ukraine to achieve either rapid growth, or guarantee national security, or a socially just distribution of income. It is investment in modern high-tech dual-use industries, including the defense sector, and their rapid development that should become a common priority. Both the import of advanced technologies and investments in our own high-tech developments should also be stimulated. We have all the basic resources for this, we need the main resource – political will.

The third point of the reforms is the legal, judicial reform, which has already begun to be implemented, but needs an additional impetus. The main objective of this reform is to provide access to fair justice for the broad masses of the people and make possible the «anti-corruption coup». Without guaranteeing the rule of law, Ukraine cannot hope for a post-war investment boom, which is so necessary for the revival of full-fledged life in all spheres. A private foreign investor will never invest in the economy with too much risk and unguaranteed legal protection.

Another important task of the post-war development of Ukraine should be the demonopolization of the media market and the practical provision of the principle of freedom of speech and the possibility of criticizing the government. This conquest of a young Ukrainian democracy should not be leveled under any pretexts, otherwise, as historical experience shows, an autocratic reverse may become inevitable and all talk about Ukraine's Euro-Atlantic prospects will hang in the air.

Thus, the comprehensive implementation of political, administrative, economic, legal reform and the restoration of competition in the media market will ensure the overall modernization of the statehood of Ukraine and make it a normal and stable geopolitical entity on the European subcontinent.

Панфілов О. Ю.,

доктор філософських наук, професор,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого;

Онипченко П. М.,

кандидат педагогічних наук, доцент,
Харківський національний університет
Повітряних Сил імені Івана Кожедуба

СУЧАСНИЙ ДВОПОЛЯРНИЙ СВІТ: ДІАЛЕКТИКА СТАНОВЛЕННЯ

Невід'ємною характеристикою сучасного світу є глобалізація, що проявляється як взаємодія держав, народів, етносів, соціальних спільнот в єдиній системі відносин на планетарному рівні; це система відкритого культурного обміну, запозичення зразків поведінки та адаптація культурних стереотипів; це розширення кордонів спілкування в усіх галузях людської

діяльності та виникнення єдиного економічного, екологічного, інформаційного простору, що викликає необхідність вироблення узгоджених дій між народами та державами [1, с. 60–61]. За умов глобалізації та виходу людства на постіндустріально-інформаційний рівень розвитку виникає єдиний соціокультурний простір, що у свою чергу викликає виникнення глибоких політичних, культурних та інших суперечностей між традиційними та принесеними цінностями.

Останні тенденції глобалізації свідчать, що глобальні політика та економіка набувають дедалі більше рис двополярного світу. Йдеться про великі країни – США та Китай, які з року в рік підтримують глобальне політичне лідерство, демонструють неабиякі економічні та науково-технічні досягнення. Хоча критики двополярності вбачають у такому розділенні значні ризики для розвитку людства, однак наявність лідера, на якого можуть зорієнтуватися ті чи інші країни, може мати саме стабілізуючий чи позитивно прискорюючий процес. Як зазначає Милосердна І. «Сьогодні перед світовим співтовариством стає завдання в усвідомленні змін, які відбуваються в світовому порядку та своєчасному реагуванні на них, удосконаленню або виробленню нових загальновизначених правил та принципів взаємодії суб'єктів міжнародних відносин» [2, с. 210].

Двополярний світ вже існував у системі міжнародних відносин. Після Другої світової війни і до початку 1990-х років домінували дві країни – США та СРСР, навколо яких гуртувалися країни-сателіти. Після розвалу СРСР, з 2010-х років місце другого глобального гравця впевнено посів Китай, витіснивши Росію, насамперед, унаслідок свого стрімкого економічного прискорення. Сьогодні США і Китай відіграють вирішальні ролі у формуванні та управлінні світовими процесами.

Аналізуючи певні науково-політичні напрацювання особливостей недавнього минулого та сучасних тенденцій світоустрою [3–7] спробуємо розкрити діалектику становлення сучасного біполярного світу. США і СРСР були близькими за військовою могутністю, з чітким усвідомленням небезпеки ядерного протиборства. Сьогодні, Китай активно нарощує свою воєнну могутність хоча дещо поступається могутності США. І хоча Китай володіє ядерною зброєю, однак неядерна могутність США є вищою, це стимулює подальше нарощування військового потенціалу Китаю з огляду на майбутні локальні збройні конфлікти. Економічні можливості США значно випередили СРСР у виробництві товарів і послуг, особливо в машинобудуванні, наукоємності, технологічності. Сьогодні Китай ще поступається США у про-

дуктивності і технологічних досягненнях, проте в ряді провідних сфер уже створює конкуренцію особливо у галузі інформаційно-комунікаційних технологій, робототехніки тощо. Радянська система планового господарства зумовлювала деградування економічного потенціалу, накопичення дефіцитів, ізоляції від світу. Китай, практикуючи модель «державного капіталізму», посилює конкурентоспроможність національних компаній-лідерів на міжнародних ринках, проводить активну торговельну та інвестиційну експансію.

Між США і СРСР існував досить чіткий поділ сфер впливу на окремі країни і регіони з метою реалізації своїх національних інтересів. На це було спрямовано підпорядкування міжнародних інститутів. На сучасному етапі міжнародні організації (ООН, ВООЗ, СОТ), втрачають свій авторитет, а механізми взаємодії міжнародних і національних інститутів дедалі слабшають. СРСР і США тривалий час знаходились у стані «мирного співіснування», не прагнучі налагодити партнерські стосунки. Співпраця між США і Китаєм є необхідним атрибутом не лише системи безпеки двох країн, але й чинником стабілізації світової економіки. Економіка СРСР функціонувала практично обособлено від західного світу і тому не була чутливою до обмежень з боку Заходу. Китай навпаки зацікавлений у доступі на американські та європейські ринки і тому прагне партнерства із США.

Протистояння США і СРСР було зосереджено на Європі, яка мала незаперечний промисловий потенціал, наукові школи, трудові ресурси. Сьогодні Південно-Східна Азія демонструє значне прискорення і перетікання глобальних ресурсів відбувається саме у вказаний регіон, у т.ч. внаслідок прискореного зміцнення Китаю. Виокремлюється два центри протистоянь (європейський і азійсько-тихоокеанський) за участю двох головних акторів США та Китаю. США та Китай бачать в майбутньому лише двополярний світ. Двополярний світ, як вони сподіваються, буде без війни.

Таким чином, діалектика формування сучасного двополярного світу свідчить, що США і Китай продовжують утримувати глобальне політичне та економічне лідерство, і поки немає третього політичного гравця (країни або союзу) здатного втрутитися у «змагання» двох лідерів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Політологія: енциклопедичний словник / [В. М. Денисенко, Л. Я. Угрин, Н. М. Хома та ін.]; за ред. д-ра філос. наук, проф. В. П. Мельника. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2014. 406 с.

2. Милосердна І. М. Мінливий світовий порядок: нова реальність. *Європейський вибір України, розвиток науки та національна безпека в реаліях маси-*

табної військової агресії та глобальних викликів XXI століття (до 25-річчя Національного університету «Одеська юридична академія» та 175-річчя Одеської школи права) : у 2 т. : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 17 червня 2022 р.) / за заг. ред. С. В. Ківалова. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022. Т. 1. С. 209–212.

3. Геополітичні та гео економічні зміни, формовані під впливом російської агресії, та оновлення місця України у світовому просторі / Наук. ред. В. Юрчишин. Київ: Центр Разумкова, 2022. 102 с.

4. Юрчишин В. Оновлення двополярності світу? URL: https://razumkov.org.ua/images/2022/08/01/onovl_dvopol_svitu.pdf (дата звернення: 10.03.2023).

5. A new bipolar world order in a deglobalizing world? *Enterprise*. 2022. 16 may. URL: <https://enterprise.press/stories/2022/05/16/a-new-bipolar-world-order-in-a-deglobalizing-world-71215/> (accessed date: 10.03.2023).

6. Clarke C. P., Saltskog M. What to Do in an Increasingly Bipolar World. *Defense one*. 2023. 10 march. URL: <https://www.defenseone.com/ideas/2023/03/what-do-increasingly-bipolar-world/383850/> (accessed date: 10.03.2023).

7. Herasina L. M., Trebin M. P., Volianska O. V. Macrofluctuations of the international system under the influence of global turbulence and hybrid wars. *Вісник Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого. Серія: філософія, філософія права, політологія, соціологія*. 2022. №2 (53). С. 133–155.

Погрібна В. Л.,
докторка соціологічних наук,
професорка,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого

«ГЕОПОЛІТИЧНИЙ ШПАГАТ»: ДЕРЖАВИ, ЯКІ ГРАЮТЬ В ІГРИ, ТА ІГРИ, В ЯКІ ГРАЮТЬ ДЕРЖАВИ

Поняття «геополітичний шпагат» активно увійшло в науковий та публіцистичний обіг після початку повномасштабного вторгнення Росії в Україну. Абсолютна більшість країн досить чітко і однозначно визначилася з власною позицією в цьому доленосному для світу конфлікті, проте певна кількість з них продовжує намагатися «всидіти на двох стільцях», граючи в свої геополітичні ігри.

Білорусь. На перший погляд, сумнівів щодо політичного вибору цієї держави немає – з 24 лютого 2022 р. вона діє як військовий союзник країни-агресорки, надаючи свою територію для атак збройних сил РФ. Проте, зро-

зумівши, що перемогти Україну Росія не в змозі, а санкції суттєво не тільки підривають і без того досить слабку економіку, але й остаточно спотворюють міжнародний імідж країни, президент Лукашенко почав сідати на «геополітичний шпагат», тобто «повільно опускається, розводячи ноги до повного стикання їх з підлогою» [1]. З одного боку, постійні поїздки в Росію із задоволеннями у вічній дружбі, згода розмістити на своїй території носії ядерної зброї, а з другого – періодичні звернення до Заходу із пропозиціями налагодження партнерства та підкресленням вимушеності своїх дій в тандемі з РФ. В результаті Білорусь намагається просувати подвійний посил: «Кремлю – ми в одному окопі, лікуємо, навчаємо, одягаємо, надаємо територію для обстрілів України, нехай і не для комплексного обстрілу, але треба прикривати спину від можливого удару НАТО. Заходу – мене намагаються з цього окопу виштовхнути на фронт, але ми чинимо опір: Кремль тисне, тож пограймо в діалоги» [2]. Така гра виглядає досить примітивно. Особливо вражає маневр керівництва Білорусі із звинуваченням Заходу у *намірах* розчленувати Україну, хоча саме Росія проводить *реальну анексію* української території. Тому принаймні пом'якшити «геополітичний шпагат» для Лукашенка може лише подача сигналу про готовність Путіна до переговорів щодо закінчення цієї ганебної війни, причому на загальноприйнятних умовах.

Угорщина. Позиція Угорщини у відносинах не тільки з Україною і Росією, а також і ЄС та НАТО, членом яких вона є, за часів каденції президента Віктора Орбана завжди була неоднозначною, такою, що, без сумніву, підпадає під визначення «геополітичного шпагату». Особливого загострення ця ситуація набула протягом останнього року, коли країни Євросоюзу стали демонструвати спільну однозначну позицію в україно-російській війні, а Угорщина не просто намагалася зберегти гарні відносини з РФ та не відмовлятися від експорту російських енергоносіїв, але й вдавалася до блокування певних ініціатив ЄС щодо надання військової допомоги Україні. З другого боку, псувати відносини з країнами Євросоюзу і США керівництво Угорщини також не прагнуло, використовуючи ситуацію для отримання преференцій, в першу чергу, фінансових. Ця гра є цілком зрозумілою. Більше того, буквально напередодні першої річниці широкомасштабного вторгнення Росії в Україну голова МЗС Угорщини Петер Сіятро продемонстрував буквально дива «геополітичної акробатики», закликавши до негайного припинення вогню в Україні і проведення прямих переговорів між США та Росією, тобто переговорів щодо України і без України [3]. Отже, фактично Угорщина відіграє сьогодні роль «троянського коня» Росії в ЄС і НАТО.

Сербія. Відомо, що «балканське питання» завжди мало особливе геополітичне значення. Не вдаючись тут до історичного дискурсу, зазначимо, що після розпаду Югославії претензії Сербії на домінування на Балканах виявилися дуже схожими на геополітичні претензії Росії на пострадянському просторі. Ймовірно тому антизахідні, націоналістичні і реваншистські настрої мають досить відчутну вагу в сербському суспільстві. Більше того, практично всі серби вважають Росію дружньою країною і природним союзником, а Путін є найпопулярнішим іноземним лідером. Місцеві ЗМІ активно висвітлюють навіть незначну допомогу Сербії з боку Москви, тоді як значно масштабніша допомога Євросоюзу (сумарно – близько \$3 млрд), як правило, залишається за кадром [4]. Нещодавно обраний президент Сербської республіки Олександр Вучич намагається активно балансувати між РФ і ЄС. Євроінтеграційна риторика і рух у бік Брюсселя не заважає Вучичу шукати прихильності Кремля і Китаю. Геополітичні ігри Белграда навколо України є цілком прагматичними – Вучич не визнає Крим частиною Росії, бо Україна у відповідь може в будь-який момент визнати незалежність Косово. Крім того, Сербія не підтримує своїх «добровольців», які воюють у складі незаконних збройних формувань на Донбасі, і в той же час голосує проти резолюцій ООН щодо територіальної цілісності України в березні 2014 р. і порушення прав людини в окупованому Криму в грудні 2022 року.

Казахстан. Війна в Україні зменшила політичний вплив РФ в Центральній Азії, а нові центри сили в регіоні – Туреччина і Китай – значно посилили свої позиції. Перший потужний крок в цьому напрямку зробив Казахстан, коли президент Касим-Жомарт Токаєв на Петербурзькому економічному форумі в червні 2022 р. заявив, що його країна не визнає квазі-державних утворень в Україні й на Кавказі. Почалася велика геополітична гра. У вересні 2022 р. нова геополітична реальність проявилася в тому, що керівник компартії Китаю Сі Цзіньпін здійснив першу закордонну подорож після початку пандемії. Це була Астана, де він зробив заяву про гарантії з боку Китаю територіальної цілісності і суверенітету Казахстану. Зрозуміло, що цей сигнал був адресований Москві. Іншим вектором формування центрально-азійської регіональної геополітики стало посилення процесу інтеграції тюркських країн при значному посиленні впливу Туреччини. У листопаді 2022 р. в Самарканді президенти Туреччини, Казахстану, Азербайджану й Киргизстану заявили про нову місію Організації Тюркських Держав (ОТД), яка полягає в об'єднанні братських народів [5]. Як бачимо, Казахстан намагається вести потрібну гру – продовжує підтримувати торгівельні відносини з Росією, до-

помагаючи їй через реекспорт отримувати санкційні товари; акцентує увагу на власній економічній корисності Китаю через надання можливості використовувати свої залізничні шляхи для максимально зручного експорту китайських товарів в Європу; активізує інтерес до себе країн Заходу через пропозиції застосовувати альтернативні (в обхід Росії) транспортні шляхи транспортування власних та азербайджанських енергоресурсів.

Кіпр. Країна має конфлікт із Туреччиною з 60-х років ХХ ст. Цей конфлікт завадив Нікосії стати членом НАТО через вето Туреччини, а вето Кіпру й Греції досі утримує Анкару в статусі кандидата в члени ЄС. «Геополітичний шпагат», в якому опинився Кіпр, змусив його уряд здійснити потужні кроки щодо залучення іноземних інвестицій в економіку, що призвело до багаторічного існування унікальних податкових умов для офшорів та інвестування в активи острова. В результаті громадянство за інвестиції отримала велика кількість корупціонерів, торговців зброєю та підставних осіб, наближених до авторитарних режимів. Так, за міжнародними оцінками, російські резиденти тримають на Кіпрі приблизно 170 мільярдів доларів – суму, яка в кілька разів перевищує її річний ВВП [6]. Наявність у таких осіб громадянства ЄС значно ускладнює застосування щодо них санкційних обмежень і заборон. У перші дні після початку широкомасштабної війни РФ проти України уряд Кіпру заявив про підтримку України і засудив дії Росії. Втім вже наприкінці лютого 2022 р. Кіпр висловився проти санкцій ЄС щодо відключення Росії від SWIFT, в результаті чого відключення торкнулося лише обмеженого кола російських банків. І взагалі, за час свого членства в ЄС Кіпр неодноразово виступав проти позиції більшості країн-членів, обґрунтовуючи свої дії національними та економічними інтересами, при цьому дуже часто така позиція Кіпру збігалася з інтересами Москви.

Отже, маємо далеко не повний перелік країн, що ведуть геополітичні ігри в умовах наймасштабнішої війни в Європі з часів закінчення II світової війни. «Шпагати», в яких свідомо чи вимушено опинилося досить багато держав, активно використовуються країною-агресоркою для розхитування ситуації з метою зменшення міжнародної підтримки справедливої боротьби України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Словник української мови. Шпагат. URL: <http://sum.in.ua/s/shpaghat> (дата звернення: 05.04.2023).

2. Лукашенку одночасно кинути Захід та Росію не вдасться. *LVIV.MEDIA*. 17 лютого 2023. URL: <https://lviv.media/politics/65587-lukashenko-analitika/> (дата звернення: 05.04.2023).

3. Хотин Р. «Безпека Угорщини залежить від перемоги України». Чи приїде до Києва Віктор Орбан? *Радіо Свобода*. 07 березня 2023. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/ukrayina-uhorshchyna-visyt-viktor-orban/32304422.html> (дата звернення: 05.04.2023).

4. Вікулов М. Вибори в Сербії: прощання з імперським минулим або геополітичний шпагат? *POLITEKA*. 5 квітня 2023. URL: <https://politeka.net/uk/reading/analytics/423650-vybory-v-serbii-proshhanie-s-imperskim-proshlym-ili-geopoliticheskij-shpagat> (дата звернення: 05.04.2023).

5. Домбай К. Геополитический «шпагат» Казахстана. *Exclusive*. 29 марта 2023. URL: <https://exclusive.kz/geopoliticheskij-shpagat-kazahstana/> (дата обращения: 05.04.2023).

6. Калініченко О. Як Росія використовує європейських«троянських коней» у війні з Україною. *24 канал*. 7 червня 2022. URL: https://24tv.ua/yak-rosiya-vikoristovuye-yevropeyskih-troyanskih-koney-viyni_n1998411 (дата звернення: 05.04.2023).

Смолянюк В. Ф.,

доктор політичних наук, професор;

Гунін В. Є.,

кандидат політичних наук,

Воєнна академія імені Євгенія Березняка

СВІТОВИЙ ПОРЯДОК ХХІ СТОЛІТТЯ: ВЕКТОРИ ТРАНСФОРМАЦІЇ

Картина сучасного світу явно контрастує з тим його виглядом, що існував у другій половині ХХ ст., коли «холодне» протистояння між геостратегічним Сходом та Заходом базувалося швидше на міжнародній статистиці, аніж динаміці. Зараз ситуація є протилежною. Численні (іноді лавиноподібні) зміни у міжнародних відносинах, світовій та регіональній політиці стимулюють посилення ролі політичного прогнозування в одвічному людському бажанні заглянути за горизонт наявних подій та хоч приблизно уявити середовище існування цивілізації через кілька поколінь. Отже, з високою вірогідністю протягом ХХІ ст. відбудеться таке.

І. Формування світової коаліції демократичних держав. Перед загрозою гітлерівського поневолення світу Президент США Ф. Рузвельт та Прем'єр-

міністр Великої Британії В. Черчілль 14 серня 1941 р. підписали Атлантичну хартію, яка стала основою формування антигітлерівської коаліції держав та забезпечила розгром «третього рейху» і його союзників. Через 80 років (10 червня 2021 р.) Президент США Дж. Байден і Прем'єр-міністр Великої Британії Б. Джонсон підписали «нову атлантичну хартію», метою якої проголошено боротьбу демократичних країн проти авторитарних режимів XXI ст. Останні, виходячи з їх глобальних амбіцій, являють собою реальну загрозу для людства, яку слід максимально обмежити. На основі «нової атлантичної хартії» в умовах ескалації російсько-української війни 22 квітня 2022 р. виникло об'єднання Рамштайн – серія дипломатичних зустрічей міністрів оборони демократичних країн, які відбуваються з метою синхронізації зусиль щодо прискороного надання зброї для України для протистояння російському широкомасштабному вторгненню, а також обговорення питань підтримки України після закінчення війни. З високою ймовірністю група Рамштайн є ситуативним демократичним об'єднанням на період російсько-української війни, яке у повоєнний час, спираючись на досвід «великої сімки», Організації Північноатлантичного договору, Євросоюзу, інших організацій та об'єднань, трансформується у світову мережу демократій, спроможних на швидку колективну відповідь авторитарному подразнику.

II. Складання світового блоку авторитарних держав. Йдеться про КНР, РФ, КНДР, Іран, Сирію, Білорусь, Венесуелу, деякі інші країни. На лідерські позиції цього блоку непритовно претендує Китай, хоча інституційних форм воєнно-політичної взаємодії із собі подібними режимами (на кшталт альянсів або коаліцій) Пекін традиційно уникатиме. З боку КНР вітатиметься економічна взаємодія авторитарних країн, доповнена духовно-психологічною близькістю їх лідерів. Посилення африканських позицій Китаю має як суто економічні підстави, так і політичні. На цьому у своїй масі недемократичному континенті відбувається селекція місцевих режимів у пошуках надійних партнерів КНР на тривалу історичну перспективу. Не може не насторожувати намір Китаю до 2049 р. (100-річчя проголошення КНР) довести цивілізаційну перевагу автократій над демократіями, навіть якщо для цього доведеться застосувати військову силу за межами своєї країни. У випадку з КНР маємо реставрацію імперського ставлення реально «великої» країни (світової економічної потуги № 1) до інших країн і народів, які не вписуються в параметри великодержавності по-пекінські.

III. Нова двополюсність світу. Попередні пункти дозволяють відмовитись як від однополюсного сприйняття світу, так і його багатопольосних

версій. До середини століття чітко оформиться двополосна модель світоустрою, де проти глобального Заходу на чолі із США гратиме глобальний Схід з елементами глобального Півдня під проводом КНР.

IV. Де-імперіалізація Росії. На протигагу китайським великодержавним приготуванням відбудеться руйнування імперського комплексу РФ. Цей процес доцільно розуміти як втрату Москвою претензій на світове домінування, виснаження необхідного для цього ресурсного (насамперед економічного) потенціалу. Очікується втрата РФ частини територій, захоплених у 1945 р. (Калінінградська область, Курильські острови), а також відхід до Китаю 1,5 млн кв. км, визнаних російськими на основі Айгунського договору 1858 р. та Пекінського договору 1860 р. У випадку реального повернення цієї території КНР претендуватиме на нові території, не рахуючись з міжнародним правом. Не менш очікуваним може стати «державотворчий ренесанс» на Північному Кавказі, заснований на відновленні державності Чечнею-Ічкерією та проголошенні державно-політичної незалежності Інгусетією й Дагестаном. У випадку реалізації подібного сценарію до нього можуть долучитися волзькі адміністративні одиниці, насамперед Татарстан. У будь-якому випадку фактор РФ у міжнародних справах втрачатиме порівняно з попередніми епохами.

V. Радикальне оновлення наявних міжнародних організацій (ООН, ОБСЄ, РЕ) або створення нових. Міжнародні організації ХХ ст. (насамперед безпекові) у своїй більшості довели недієздатність в умовах суттєвого загострення міжнародної обстановки початку ХХІ ст. Справедливо критикуються Рада Безпеки ООН та ООН в цілому, які не запобігли ні поширенню COVID-19, ні російському вторгненню в Україну, ні новітній мілітаризації держав та міжнародних взаємин у цілому. Маємо ситуацію критичної невідповідності старого інструментарію міжнародної співпраці (у тому числі забезпечення міжнародної безпеки) новим загаром і небезпекам. Як наслідок, політичними лідерами висуваються ідеї від розпуску ООН до вилучення з неї держав-агресорів. Враховуючи інертність процесу трансформації міжнародних організацій, демократичні держави вже виступили ініціаторами створення нових міждержавних об'єднань, які від економічних питань здатні перейти до політичних. Прикладами можуть бути Рада з торгівлі та технологій США – ЄС (ТТС), група QUAD (Австралія, Індія, Японія, США), група AUKUS (Австралія, Велика Британія, США), група I2-U2 (Індія, Ізраїль, ОАЕ, Сполучені Штати). Швидкість їх створення дає підстави стверджувати про високу ймовірність поступового витіснення між-

народних структур ХХ ст. подібними об'єднаннями, які тонкіше відчувають сучасність та пропонують нові рецепти її оздоровлення.

VI. Подальше розширення ЄС (зараз 27 держав) і НАТО (зараз 31 держава). На протигагу попередньому процесу Євросоюз та Організація Північноатлантичного договору (теж політичні продукти попереднього віку) довели свою життєздатність й навіть побудували ескізи подальшого розширення. Наявність цих стійких міжнародних структур, історична перспектива яких виглядає успішною, дозволяє передбачити перемогу Великого Заходу у його протистоянні зі східними диктатурами принаймні на кількох напрямках – економіко-технологічному, безпеково-політичному, духовно-інформаційному. Україна із значним запізненням зафіксувала власний інтерес щодо долучення до названих західних об'єднань, що суттєво посилює її шанси на самозбереження й подальший розвиток у конфліктному східно-європейському середовищі.

VII. Поширення зброї масового знищення. Іран прагне стати десятою ядерною державою. З високою вірогідністю ці наміри будуть реалізовані, що радикально послабить глобальну безпеку. КНР на прикладі збудника COVID-19 продемонструвала нові можливості розробки й поширення біологічної зброї. «Порогові держави», технологічно здатні на продукування ядерних систем, проте стримані міжнародним законодавством, готові підтримати неідеальну формулу «безпека для себе через наявність власних ядерних засобів». За таких умов реальним стає заволодіння зброєю масового ураження (насамперед ядерною) терористичних суб'єктів міжнародних взаємин, чії радикальні цілі втрачають ознаки відірваних від життя фантазмагорій.

VIII. Виникнення та визнання нових держав, їх загальне збільшення до 200 й більше. Зараз у світі налічується 194 суверенні держави (включно з Ватиканом), рівень суверенітету й впливовості яких коливається в широких межах. Проте процес виникнення (визнання) нових держав триває. Так, Палестину вже визнали 139 держав, Косово – 101 держава, Тайвань – 14 держав. Міжнародні дискусії щодо визнання / невизнання генерують Каталонія, Західна Сахара, Турецька Республіка Північного Кіпру, Придністровська Молдавська Республіка, Південна Осетія, Абхазія, Чечня. Претензії на визнання озвучують навіть «декоративні» державоподібні утворення, якими є: Джамму і Кашмір на спірній території Пакистану та Індії; Ва та Шан на території М'янми; Авдалленд, Азанія, Галмудуг, Пунтленд, Сомаліленд, Хіман і Хеб на території Сомалі; Сирійський Курдистан; Нагірно-Ка-

рабахська Республіка на території Азербайджану; Кабінда на території Конго; Вазиристан на території Пакистану; Таміл Ілам на Цейлоні; Ісламська держава (Ісламська держава Іраку і Леванту) на території Іраку, Сирії та Лівії. А ще Європа чула про незалежну Шотландію, Країну Басків, Паданію. В абсолютній більшості випадків проголошення нових держав створює ситуацію збройно-силового втручання зовнішніх сил, незацікавлених / зацікавлених у виникненні нового гравця на міжнародній арені. Україна це відчула безпосередньо на собі, отримавши досвід конфліктної взаємодії з тимчасовими «ДНР», «ЛНР», а також «ПМР» як частиною Молдови.

IX. Посилення релігійного екстремізму, у першу чергу незаконних збройних формувань ісламського походження. Новітня релігійно-політична історія вже увібрала в себе рухи Хезболла (1982 – сьогодні), Хамас (1987 – сьогодні), Аль-Каїда (1988 – сьогодні), Талібан (1994 – сьогодні), Боко Харам (2002 – сьогодні), ІДІЛ (2014 – сьогодні). Ідея проголошення всесвітнього халіфату (до якого серед інших земель мають увійти Поділля, Північне Причорномор'я, Крим) європейськими країнами може сприйматися критично, проте вона матиме й значну кількість прихильників, особливо серед новоутворених ісламістських течій, загальна кількість яких не зменшується.

X. Відновлення території України у міжнародно визнаних державних кордонах 1991 р. Послаблення російської державності матиме множинну наслідків, одним з яких стане відновлення територіальної цілісності України, а на цій основі – її політичне зміцнення. В подальшому слід очікувати подальшої інтеграції України і Польщі як лідерів Східної Європи, утворення ними «демократичного запобіжника» проти російського реваншу (на основі нового безпеково-оборонного об'єднання балто-чорноморських країн).

Деяка компаративістика. Період 1900–1923 рр. був політично перенасиченим. Він умістив Першу світову війну 1914–1918 рр., розпад кількох імперій (Австро-Угорської, Германської, Російської, Османської), проголошення десятків нових країн, повоєнне врегулювання міжнародних взаємин, утворення Веймарської республіки (1918 р.) та СРСР (1922 р.).

Період 2000–2023 рр. в історичному сенсі може здатися дещо «спокійнішим». Проте саме в ньому вже закладено рушійні сили, які до 2099 р. не просто призведуть до фундаментальних змін у політичному генезисі існуючих країн і народів, а з усією безповоротністю поставлять перед людством шекспірівське «бути чи не бути». Спокій наявного століття вже підірваний 24 лютого 2022 р. російською широкомасштабною агресією проти України, яку називають прологом до нової світової війни. Далі буде...

Требін М. П.,
доктор філософських наук, професор,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого

ТУРБУЛЕНТНІСТЬ СУЧАСНОГО СВІТОВОГО ПОРЯДКУ

Терміном «світовий порядок», як правило, позначається конвенційна система світового устрою, що визначає принциповий характер взаємодії між державами та недержавними акторами. У найпростішому виразі «світовий порядок» є відносно стійкий і досить стабільний, хоча й обмежений в історичному часі стан міжнародної системи, що характеризується пануванням визнаних більшістю акторів (державних та недержавних) правил поведінки на міжнародній арені та засноване на балансі сил та інтересів провідних світових держав та політичних сил.

Першим кроком на шляху до осягнення сенсу терміна «світовий порядок» було створення міжнародної дослідницької групи на чолі з Річардом Фолком і Самюелем Мендловицем, яка у 1968 р. розпочала роботу над «Проектом моделей світового порядку» [1]. 1977 р. класик британської школи міжнародних відносин Хедлі Булл описав світовий порядок як характер (стан) або напрямок зовнішньої активності, що забезпечує непорушність тих цілей співтовариства держав, які є для нього, з одного боку, необхідними, з другого – життєво важливими, з третього – загальними для всіх [2]. З урахуванням накопиченого обсягу знань про феномен світового порядку і виходячи головним чином з нормативної та інституційної парадигм міжнародно-політичної науки світовий порядок можна визначити як сукупність принципів, норм та інститутів, що регулюють поведінку акторів світової політики (насамперед держав), що забезпечують їх основні потреби у безпечному існуванні та реалізації своїх інтересів, дозволяють підтримувати стабільність міжнародної системи. Світовий порядок є динамічним станом міжнародного середовища, яке характеризується певним рівнем зрілості, тобто. виразності його властивостей. До них, зокрема, можна віднести: 1) повноту (співвідношення порядку та відхилень від нього в різних сферах міжнародних відносин); 2) частоту та глибину порушень порядку; 3) стійкість порядку стосовно обурювальних впливів.

Загальновідомо, що історія розвивається у межах певних світових порядків. Наприклад, до формування Вестфальського світового порядку пану-

вав імперський світоустрій. Тривалий час імперії, як набагато стійкіші державні утворення, створювали найкращі умови для динамічного розвитку тих чи інших держав світу. І, навпаки, занепад імперій супроводжувався політико-правовою смутою, економічними кризами і моральною деградацією суспільства. Тридцятирічна війна (1618–1648 рр.) і безсистемність у Європі показали, що настала криза імперської системи. А Вестфальський мир, який підбивав підсумки цієї війни, став «рубіконом» між імперським світоустроєм та світоустроєм національних держав. Отже, укладання Вестфальського миру (1648 р.) за підсумками Тридцятирічної війни заклало основи нового світового порядку (при цьому під словом «світовий» варто розуміти передусім європейський порядок, оскільки дана система мало стосувалася інших регіонів світу) вже на зовсім інших принципах, домінантними суб'єктами якої стали виступати суверенні національні держави. Новий світовий порядок був побудований на державно-центристських принципах, і національна держава стала основною умовою створення нового світового порядку. Таким чином, фундаментальною основою Вестфальської системи вважалися ідеї та принципи національного суверенітету. Завдяки цьому національні держави Європи стали незалежними у проведенні внутрішньої політики в межах своїх національних кордонів, і всі були рівноправними. І, звичайно, суверенітет раз і назавжди закріпив невтручання європейських держав у внутрішні справи одна одної. Ось через це ні в XVII, ні в XVIII, ні в XIX століттях жодна держава не вважала для себе можливим втручатися у внутрішні справи інших держав, навіть якщо в них відверто і масово порушувалися права людини.

Після Наполеонівських воєн склався новий світовий порядок – Віденський, що офіційно було закріплено Віденським конгресом (1814–1815 рр.), який вперше в історії запровадив поняття «великі держави». Принципова особливість Віденського світопорядку полягала в тому, що він встановив нове розміщення політичних сил та географічних сфер впливу в постреволюційній Європі. Він закріпив процес постреволюційних монархічних реставрацій, утворив «Священний союз» як колективний орган безпеки європейських монархій. Почалася епоха «Європейського концерту» – балансу сил між європейськими державами. Європейський концерт базувався на загальній згоді великих держав: Австрії, Великої Британії, Пруссії, Росії, Франції. Віденський світовий порядок став основою для епохи колоніалізму і посприяв остаточному формуванню імперій. Світовий порядок частково став справді світовим, поширившись у вигляді розквіту колоніальних імперій на інші регіони.

Після «перетасування» міжнародних ролей та статусів у результаті Першої світової війни виник Версальсько-Вашингтонський світопорядок, основою якого було закладено Версальським мирним договором (1919), договорами з союзниками Німеччини, а також угодами, укладеними на Вашингтонській конференції 1921–1922 рр. Інституційно був зафіксований поліцентричний світ, у якому прийняття та здійснення найважливіших рішень відбувається шляхом взаємних домовленостей великих держав з урахуванням інтересів інших. Було створено Лігу Націй – інститут, який був націлений на підтримку світового порядку, що існував, на недопущення дестабілізації міжнародної системи з волі одного з її елементів. Світ поступово перестає бути євроцентристським, міжнародна система починає перетворюватися на глобальну. Цей світопорядок виявився недостатньо ефективним у зв'язку з тим, що інтереси держав, як і раніше, стояли незрівнянно вище за інтереси міжнародної організації.

Ялтинсько-Потсдамський світопорядок сформувався на конференціях в Ялті та Потсдамі, а також у післявоєнному врегулюванні у 1945–1946 рр. Вперше змінилася сама структура світового порядку – з поліцентричного на полярний (біполярний). Світ був поділений на два антитетичні центри – незалежний блок США та комуністичний блок СРСР. В результаті, за ініціативою США в 1949 р. як антикомуністичний опір і для стримування впливу СРСР було створено блок НАТО. У відповідь СРСР створив лояльні соціалістичні держави у Східній Європі, об'єднавши їх у Організацію Варшавського договору. Почалася «холодна війна». Післявоєнна біполярність мала форму політико-ідеологічного протистояння, ідеологічної конфронтації між «вільним світом» країн західної демократії на чолі зі США та «соціалістичним світом» на чолі із СРСР. США хотіли встановлення у світі американської гегемонії під гаслом «Рах Americana», СРСР стверджував про невідворотність перемоги соціалізму у світовому масштабі. Ідеологічна конфронтація, «боротьба ідей», призводила до взаємної демонізації протилежного боку та залишалася важливою рисою післявоєнної системи міжнародних відносин. Радянсько-американське протистояння виглядало насамперед як суперництво системи політичних та етичних ідеалів, соціальних та моральних принципів.

Сучасний світопорядок склався після розпаду СРСР у 1991 р. Характеризується як моноцентричний, у зв'язку з домінуючою роллю США у багатьох сферах буття: економіці, політиці, військовій справі, науці, новітніх технологіях, культурі тощо. Такий набір лідерських якостей, який притаман-

ний США, на цей час не має жодна країна у світі. Тому Г. Кіссінджер вказував на вбудовану в американську мораль якусь месіанську складову (знаменита промова Джона Уінтропа про нову державу як «місто на пагорбі», що стало в устах Рональда Рейгана «сяючим містом на пагорбі»). США з самого початку будувалися як ідеальне нове суспільство, засноване на принципах свободи і демократії. Це найважливіший моральний принцип, який кожен американець засвоює у процесі соціалізації у суспільстві.

Однополярна модель, на думку американських аналітиків, є світовою системою, що має лише один центр сили. Наприклад, Чарльз Кеглі та Грегорі Реймонд відзначають, що однополярна система – це система, в якій одна країна «наділена переважаючою силою» [3, р. 3]. Американський політолог Крістофер Лейн визначає однополярність наступним чином: «Я визначаю однополярну систему як таку, в якій геополітично переважає одна держава, бо має досить значні можливості, щоб запобігти формуванню переважаючої та врівноважуючої її коаліції, спрямованої проти неї» [4, р. 5].

Цікавим є також погляд відомого британського географа, економіста, автора теорії «геоекономічного моноцентризму» П. Дж. Тейлора [5] щодо майбутньої ролі США як світового гегемона. На думку автора, історія геополітики налічує три цикли гегемонії, кожний з яких припиняв своє існування внаслідок зміни циклів розвитку світової економіки: середина XVII ст. – гегемонія Нідерландів; середина XIX ст. – гегемонія Британії; середина XX ст. – гегемонія США. Розглядаючи ці цикли гегемонії, П. Дж. Тейлор стверджує, що зрештою Сполучені Штати також втратять своє світове панування. Автор вважає це є такою ж неминучістю, як завершення епохи гегемонії Нідерландів та Британії.

Як підкреслюють британські дослідники Баррі Бузан і Джордж Лоусон, нині «ера централізованого глобалізму добігає кінця... Причина цього – поширення сучасної цивілізації по всьому світу, що підриває розрив у могутності та владі між центром та периферією. Підйом Китаю – символ цього процесу... Підсумки цього процесу – завершення епохи західної гегемонії, що тривала з другої чверті XIX ст. до першої чверті XXI ст. Світ переходить від епохи централізованого глобалізму до епохи децентралізованого глобалізму. Домінувати в сучасному світі одній наддержаві чи групі держав стає вже важко... Ця тенденція продовжуватиметься. Ядро системи розширюватиметься і стає менш західним. Децентралізований глобалізм створює основи нових міжнародних відносин, зовсім відмінних від глобального порядку центр – периферія двох минулих століть... У світі децентралізованого гло-

балізму буде кілька великих держав і багато регіональних держав і наддержав. У той самий час проти ХХ ст. його ідеологічний спектр буде дуже вузьким» [5, р. 74–75].

З їх точки зору, головне ідеологічне питання, яке визначало геополітику ХХ ст., полягало в наступному: «Капіталізм чи ні?». Після краху державного соціалізму та переходу Китаю та Росії на шлях розвитку капіталізму корінне ідеологічне питання звучить інакше: «Який тип капіталізму забезпечить стійке процвітання та як керувати відносинами між різними типами капіталістичного управління?» [5, р. 72].

У сучасному світі універсального капіталізму автори виділяють за особливостями управління чотири основні типи капіталізму: ліберально-демократичний, соціал-демократичний, конкурентно-авторитарний та державно-бюрократичний [5, р. 72].

Ліберально-демократичний капіталізм, до якого автори відносять насамперед США, Велику Британію та інші англomовні країни, характеризується максимальною економічною автономією, мінімізацією втручання держави та демократичним управлінням. Починаючи з 1970-х років більшість країн, які представляють цей тип капіталізму, очолили рух від неоексiанства до неолібералізму. Неоліберали ратують за повне звільнення ринкових відносин від втручання держави та політичного контролю. Вони вважають, що дерегуляція, скорочення податків, стимулювання попиту та споживання через зростання кредитної заборгованості, всебічний та вільний розвиток фінансового сектору сприятимуть економічному зростанню. За задумом неолібералів, все це звільняє підприємницьку ініціативу, яка сприятиме мобільності капіталу та прискорюватиме накопичення багатства.

Соціал-демократичний капіталізм представлений більшістю європейських держав, країн Південної Америки, Індією, Японією та Південною Кореєю. Він характеризується прагненням зберігати баланс між ринком, державою та демократією. Держава в цих країнах відіграє більшу роль, ніж у ліберальних капіталістичних державах. Вона прагне регулювати ринкові відносини, піклуватися не лише за забезпеченням індивідуальних прав, а також за колективними зобов'язаннями і відповідальністю, контролювати зростання соціальної нерівності.

Конкурентний авторитарний капіталізм, представлений такими країнами, як Малайзія, Сінгапур, Пакистан, Іран, Венесуела, Танзанія, Кенія та Росія, характеризується державним контролем над ринком та обмеженням демократичного управління. Стійкість цих режимів забезпечується завдяки

успішному економічному розвитку, ефективністю інститутів (насамперед діяльністю політичної партії), ідеології (найчастіше це націоналізм), контролю над засобами масової інформації та репресіями. Історично розвиток капіталізму не був пов'язаний з демократією. І сьогодні багато країн, що розвиваються, включаючи «азіатських тигрів», Бразилію, Аргентину та інші латиноамериканські держави, віддають перевагу авторитаризму ніж демократії в перехідний період свого розвитку.

Державно-бюрократичний капіталізм сповідують такі країни, як Китай, В'єтнам, більшість арабських монархій та деякі держави Центральної Азії. Він характеризується державним контролем над ринком та запереченням демократичного управління. Китайська економіка (як і інших країн цього типу) є поєднанням ринкових, соціалістичних і традиційних укладів. Щодо сфери прямих іноземних інвестицій та торгівлі, Китай – відкрита економіка. У країні активно діють безліч приватних, сімейних підприємств, великих приватних корпорацій. У той же час, основні економічні важелі знаходяться в руках держави і державних підприємств.

Обидва види авторитарного капіталізму мають багато спільних проблем. Бюрократичний тип управління ускладнює зростання, конкуренцію та інновації. Бюрократія в авторитарних країнах більш схильна до корупції, що підриває ефективність капіталізму та легітимність режиму. Серйозною проблемою для авторитарних капіталістичних держав є вплив демократичних капіталістичних держав за умов глобалізації розвитку інформаційних технологій та наростання політизації власного населення. Щоб протистояти цьому впливу, Китай застосовує стратегію «блокувати та клонувати», забороняючи технології, які він вважає небезпечними, і водночас створює національні версії інформаційних мереж.

Проблема зростання соціальної нерівності притаманна всім типам капіталізму, проте в авторитарних режимах вона посилюється не підзвітністю правлячої еліти перед суспільством. Наприклад, у Китаї коефіцієнт Джині, що показує рівень нерівності, становить 0,48, що на 50% вище, ніж було на початку ринкових реформ. Цей показник набагато вищий за аналогічний показник у ліберальних капіталістичних країнах, наприклад, у США та Великій Британії, і вдвічі перевищує рівень нерівності, що існує в багатьох соціал-демократичних державах [5, р. 85].

В найближчій перспективі можуть трансформуватися у найпотужніших гравців світової геополітики Китай та Індія. Вони домінували у світовій економіці у минулому, а незабаром, схоже, повернуть собі чільне місце в ній.

За даними британського фахівця з економічної історії А. Меддісона, дві тис. років тому частка Китаю та Індії у світовій економіці складала 59% [6, р. 9]. На той час населення Китаю становило 60 млн. осіб, Індії – 75 млн.; у Західній Європі проживало менше 25 млн. [6, р. 13]. Центр могутності світу був у Азії. Підйом Західної Європи почався у першій половині II тисячоліття, коли її частка у світовій економіці зросла з 9 до 18% [6, р. 13]. За формулюванням індійського історика Діпака Лала, Китай та Індія отримали дуже багато надто рано і потрапили в «пастку рівноваги високого рівня»: з III ст. до н.е. до сучасної епохи дохід на душу населення у цих країнах залишався незмінним [7].

Економічна могутність Китаю та Індії була підірвана до початку XIX ст., що відзначили А. Сміт та Дж. Мілль. У XX ст. сприйняття двох країн як центру злиднів поглибилося, загалом це так і було. Населення Китаю в якийсь момент перестало бути економічною перевагою, перетворившись на тягар. У 1400–1800 роках. воно зросло з 65 млн. до 400 млн. осіб [6, р. 24]. Економіка не встигала за зростанням населення, звідси спалахи голоду та соціальні заворушення. Відмова Китаю від західних технологій була інстинктивною і йшла з самого верху. У XIX ст. влада зробила спробу виправити становище шляхом політики «самопосилення», але ця політика не спрацювала.

Відносний занепад Індії прийнято пояснювати згубним впливом західного імперіалізму, але питання, наскільки Велика Британія експлуатувала Індію, суперечливе. Націоналісти і марксистки доводять, що експлуатація була важкою: не випадково частка Індії у світовому промисловому виробництві у 1750–1900 рр. впала з 25 до 2% [6, р. 29]. Проте більшість сучасних істориків підходять до ролі Британії менш однозначно. Промислова революція справді позбавила заняття мільйони ткачів, але це сталося б і без британського колоніалізму, а злиденна Індія, безумовно, не відповідала економічним інтересам Британії [8, р. 66].

Тому на початку 1970-х років частка Західної Європи у світовій економіці складала 26%, США та Канади – 25, Китаю та Індії – менше 8% (стільки ж, скільки в Японії) [6, р. 33].

Після революції 1949 р. КНР перейняла економічну політику СРСР і користувалася його допомогою. Проте реструктуризація економіки йшла повільно; сільське населення росло надто швидко, і землеробство за ним не встигало. «Великий стрибок» та «культурна революція» відкинули економіку країни назад. Протягом 1950-х рр. ВВП Китаю на душу населення зростав загалом на 2,2% на рік, у 1960-ті роки – на 1,6%, 1970-ті – на 1,8%.

Для порівняння: темпи зростання Японії протягом більшої частини 1950-х років становили в середньому 7% на рік, а в 1960–1973 рр. перевищували 10% [6, р. 51–52].

Економічне піднесення Китаю почалося з реформ Ден Сяопіна. Вирішальним чинником, який спонукав керівництво КНР поглиблювати реформи, став крах СРСР. Причиною, через яку на Заході Китай стали сприймати не країною-ізоєм, а цінним економічним партнером, було те, що його економіка досягла критичної маси. З 1978 р. її темпи зростання дорівнювали середньому 9,5% на рік [6, р. 39]. У 2001–2005 рр. на Китай припала третина світового економічного зростання. З 2000 р. внесок Китаю в зростання світового ВВП майже вдвічі перевищує внесок трьох інших найбільших економік, що піднімаються, – Індії, Бразилії та Росії – разом узятих. Унікальність Китаю полягає в тому, що він поєднує величезні запаси дешевої робочої сили з економікою, яка (для своїх масштабів) є надзвичайно відкритою у плані торгівлі та іноземних прямих інвестицій. Обсяг експорту та імпорту товарів та послуг становить 75% ВВП Китаю, тоді як у Японії, Індії та Бразилії – лише 25–30% [6, р. 40].

У промисловості одна з реформ полягала у створенні у 1980 р. чотирьох особливих економічних зон, у яких скасували тарифи та податки та куди потекли іноземні інвестиції. Через чотири роки такий статус надали 14 прибережним містам. У грудні 2001 р. Китай прийняв до СОТ. У 2004 р. експорт Китаю перевищив японський (593 млрд. і 565 млрд. дол. відповідно), поступаючись лише США та Німеччині. Частка Китаю у світовій торгівлі зросла до 6,5%. За даними ОЕСР у 2004 р. Китай випередив США з експорту інформаційних та комунікаційних товарів (відповідно 180 млрд. та 149 млрд. дол.) [6, р. 59].

Спадщиною Мао була аграрна економіка зі злиднями і голодом. Аграрна реформа Ден Сяопіна підняла зі злиднів десятки мільйонів людей. Завдяки системі сімейного підряду врожайність за шість років зросла на третину. У 1978–1985 рр. чистий дохід сільських домогосподарств на душу населення потроївся, склавши 400 юанів на рік; 2001 р. він досяг 2366 юанів (300 дол.) [6, р. 54]. Незважаючи на побічні проблеми, зростання сільськогосподарського виробництва допомогло китайцям «вбити двох зайців». По-перше, воно створило надлишки продовольства; по-друге, дозволило багатьом селянам перебраться до швидко зростаючих міст. У результаті 1980–2003 рр. сільське населення Китаю скоротилося з 796 млн. до 769 млн. осіб

(з 81 до 60% населення). Міське населення з 1990 р. зросло з 222 млн. до 524 млн. [6, р. 55–56].

Незважаючи на змішаний характер китайського капіталізму, ринкові реформи були успішними. З 1979 р. середні щорічні темпи економічного зростання становили 9,9%, а обсяг зовнішньої торгівлі збільшився у 100 разів. Китай подвоїв свій подушний дохід лише за 19 років (з 1971 по 1989 р.), тоді як іншим державам у XIX ст. на це потрібно було в середньому 70 років, а в XX ст. – 35 років. До 2030 р. Китай, ймовірно, стане найбільшою економікою світу [5, р. 83]. До речі, ще у 2003 р. вийшов звіт *Goldman Sachs* з прогнозом економічного розвитку країн БРІК до 2050 р. Згідно з цим звітом, Китай до 2010 р. за ВВП повинен був обігнати Німеччину, близько 2016 р. – Японію, близько 2041 р. – США. Уникаючи звинувачень у лінійному проектуванні нинішніх тенденцій на майбутнє, автори звіту передбачили уповільнення зростання Китаю, виходячи з досвіду розвинених країн у XX ст. До 2020 р. його економіка мала зростати приблизно на 5% на рік, а до 2040-х років – на 3,5%. До 2015 р. скоротяться і темпи інвестицій, знизившись до середнього показника по Азії у 30% ВВП [6, р. 102]. Рейтинг країни серед національних економік світу збільшився з дев'ятого у 1978 р. до другого у 2010 р.; його частка у світовому номінальному ВВП зросла з 2% у 1980 р. до 18% у 2021 р. [9]

Досягнення Китаю у соціально-економічній сфері вражають. Як заявив у 2005 р. президент Світового банку П. Вулфовіц, Східна Азія пережила найбільше зростання багатства для найбільшої кількості людей за найкоротший час в історії людства. З 1980 р. на частку Китаю прийшлося 75% зниження бідності у світі. У Китаї це особливо помітно у сільських районах, де за чверть століття число бідняків скоротилося з 250 млн. до 26 млн. осіб [6, р. 115]. За споживанням чотирьох із п'яти основних видів сировини та продовольства Китай уже обганяє США: зерно, м'ясо, сталь та вугілля (виняток – нафта). У 2005 р. Китай спожив майже на 50% більше зерна, ніж США, і вдвічі більше за м'ясо. Китай спалює третину вугілля у світі та є його найбільшим споживачем; Індія стоїть на третьому місці [6, р. 215]. З 2010 по 2021 рр. кількість людей зі статками від 1 млн. доларів у Китаї збільшилася в 163 рази – з 38 тисяч до 6,19 млн. осіб [10]. Новий процвітаючий середній шар Китаю є споживачем 12% предметів розкоші у світі, поступаючись лише США та Японії. У 2003 р. середній клас країни становив п'яту частину населення (понад 250 млн. осіб), та його частка зростає. Збільшу-

ється не лише експорт із Китаю, а й імпорт до Китаю (за останні роки – на 20–30% щорічно) [6, р. 227].

З 2000 по 2022 р. військові витрати Китаю збільшилися майже у 9 разів (з 33,5 млрд. дол. до 293 млрд. дол.) [5, р. 88; 11]. Армія КНР вважається найбільшою за чисельністю у світі – понад два мільйони людей, посідає третє місце в рейтингу найсильніших, поступаючись США та РФ, при цьому за оборонним бюджетом – друге місце у світі. НВАК має в своєму розпорядженні великі сухопутні війська чисельністю в мільйон осіб, на озброєнні яких стоять 6 740 танків (3 400 сучасних) та інша бойова техніка. ВПС мають на озброєнні 4000 бойових літаків. У складі ВМС 350 бойових кораблів (у США 293, щоправда, більше авіаносців). Ракетні війська мають арсенал понад 10 тис. боезарядів [12].

Китайські автори спростовують агресивні та гегемоністські амбіції своєї країни. На їхню думку, Китаю в найближчому майбутньому не слід кидати виклик ні існуючому глобальному порядку, ні сучасній системі надання допомоги [13, р. 532], ні США [14, р. 501], тому що це призведе до серйозних економічних та інших ризиків, створить ситуацію напруженості та викличе дестабілізацію світової політичної системи. Але китайських авторів турбує домінування західних концепцій та ідей, тому вони наполягають на виробництві та просуванні «здорових альтернативних китайських точок зору» [15, р. 392], причому під «нездоровими» маються на увазі ідеї, які просувають США та європейські країни.

У найближчому майбутньому ми можемо очікувати від Китаю пропозицій щодо «м'якої» реконструкції глобальної системи управління на його користь, більшої кількості глобальних ініціатив, а також активнішого експорту нормативних концепцій та теорій.

Що стосується Індії, то за часів Неру (1947–1964) економіка Індії розвивалася невисокими темпами. Якщо середні темпи зростання Південної Кореї, Тайваню, Сінгапуру, Малайзії та Гонконгу становили 7–9% на рік, то Індії у 1950–1980 роках. – лише 3,5% [6, р. 75]. До світових економічних потрясінь 1970-х років економіка Індії прийшла у тяжкому стані. За 30 років частка індійців, які офіційно жили за межею бідності, не змінювалася, становлячи 55% [6, р. 76]. За даними МВФ, у 1990-ті роки ВВП Індії зростав на 6,2% на рік, а ВВП душу населення – на 4,4%. Проте зростання намітилося вже у 1980-ті роки (показники відповідно 5,9 та 3,8%) [6, р. 80].

Якщо заслуга виведення Китаю на шлях реформ належить Ден Сяопіну, то в Індії аналогічні постаті на початку 1990-х рр. – прем'єр-міністр Паму-

лапарті Венката Нарасімха Рао та міністр фінансів Манмохан Сінгх. Реформи склалися з двох частин: лібералізація зовнішньої торгівлі та потоків капіталу та дерегуляція внутрішньої економіки. Рао і Сінгх визнали, що проблеми платіжного балансу Індії походять від стратегії імпортозаміщення, що провалилася. Уряд знизив тарифи до 25–30% та ініціював нову експортну політику.

За період з 2000 до 2017 рр. економіка Індії зросла в 3,3 рази. Середньорічний темп приросту реального ВВП Індії становив 7,1% [16]. За показником ВВП Індія вже обійшла Велику Британію – на 2022 р. він становить 3,534 трлн. дол. США (п'ята економіка світу). Країна заявила про себе як одного з лідерів світового ринку у сфері аутсорсингу виробництв, інформаційних та фінансових послуг. З початку XXI ст. експорт Індії зріс у 9 разів. Понад 70% його посідає промислова продукція. Це нафтохімічна промисловість, діамантова, ювелірна, легкове автомобілебудування. Ключовими ринками збуту індійської продукції залишаються країни ЄС та США, 17% та 16% відповідно [16].

На сільське господарство та пов'язані з ним сектори припадає 16% ВВП Індії, а зайнято тут майже 44% населення. На перший погляд сільському господарству є чим пишатися. У другій половині XX ст. виробництво зернових зросло з 121 кг на особу на рік до 191 кг. Проте внесок сільського господарства у темпи економічного зростання Індії становить лише 1–2% на рік. Третина дітей народжуються з недостатньою вагою, а кожен десятий помирає, не досягнувши п'яти років. На Індію припадає понад п'ята частина світової бідноти (ті, хто живе менш ніж на долар на день) [6, р. 152]. Найважливішою перевагою Індії здається її населення. 70% індійців – молодше 36 років. До 2025 р. частка працездатного населення перевищить 2/3 [6, р. 183].

Загальна чисельність збройних сил Індії становить 1,325 млн. осіб, що робить Індію третьою за розміром збройних сил країною у світі. Також у неї третій за розміром оборонний бюджет – 76,6 млрд. дол. [11]. Згідно з даними бюлетеня «The Military Balance 2022», на озброєнні індійської армії стоять 3 097 танків (індійський «Арджун», модифікації радянських і російських Т-72 і Т-90), 2500 БМП, 336 БТР, 9 684 артилерійських гармат, 275 багатоцільових вертольотів. Флот Індії включає 14 підводних човнів (російська К-152 «Нерпа» (Chakra), німецька Shishumar (тип 209), індійська NS Sindhughosh (S55)), 28 військових кораблів (серед них – авіаносець «Вікрамадітья»), 13 фрегатів, 108 патрулюючих кораблів, 10 десантних суден,

31 корабель підтримки. На озброєнні ВПС країни є 849 бойових літаків, серед них – 62 винищувачі МіГ-29, 117 літаків наземної атаки «Ягуар», 561 винищувач-бомбардувальник, 339 тренувальних, 3 розвідувальні літаки та 6 танкерів. Повітряні сили також мають у своєму розпорядженні 19 вертольотів наземної атаки Мі-35, 387 багатоцільових та 56 транспортних вертольотів [17].

Аналіз стану справ у найближчих за потенціалом країн світу, що відносяться до представників незахідних цивілізацій, дозволяє нам зробити припущення: скоріше за все, за відсутності глобальної внутрішньої кризи США залишатимуться лідером сучасного світового порядку найближчі 20–30 років ХХІ століття.

Але треба враховувати те, що найважливішою особливістю нинішнього стану міжнародного середовища є наростання турбулентності, що викликається комплексом взаємопов'язаних причин – різноспрямованістю дій безлічі акторів, соціальними та міжнародними конфліктами, що частішають, ситуаціями хаосу та невизначеності, світоглядними протистояннями, поширенням настроїв розгубленості та тривоги [18].

Визначимо явища та чинники, що прямо чи опосередковано ведуть до збільшення турбулентності сучасного світового порядку, дестабілізації та підриву відносної геополітичної стабільності, а також до загрози руйнації всього модуса буття людства:

– конкуренція держав ліберально-демократичного та соціал-демократичного капіталізму з державами конкурентно-авторитарного та державно-бюрократичного капіталізму. Це зіткнення авторитаризму з демократією проблемно відбивається на світовій політиці: ігноруються вимоги глобального суспільства в питаннях виживання людства, тимчасово реставруються тоталітарні режими, виникає брак компетентної і відповідальної адміністрації, постійно продукуються корупційні скандали у міжнародних структурах, ігноруються норми міжнародного права, постправа домінує як у внутрішньо-державному так і зовнішньому інформаційному середовищі тощо;

– найнебезпечнішим чинником турбулентності сучасного світового порядку продовжують залишатися війни [19]. Чудово про сутність війни в сучасних умовах висловилися керівники Московського державного лінгвістичного університету: «Війни протягом історії нинішньої глобальної цивілізації зумовлені переважно безпосередньо економічними інтересами, а ідеологічні конструкції були покликані приховати за словами про високі ідеали примітивне бажання пограбувати, поневолити сусідів або очистити

від них територію, на якій надалі мали намір жити самі агресори» [20, с. 175]. Це було надруковано ще у 2016 р., після захоплення Криму, попереду була СВО Росії і як «чудово» її сутність розкрили ці люди. Усе чітко і ясно, замість безглузких «денацифікації», «демлітаризації», «десатанізації» тощо – «примітивне бажання пограбувати, поневолити сусідів або очистити від них територію»;

– зміна самого «обличчя» сучасної війни, характеру та тенденцій збройної боротьби, що детерміноване революцією у військовій справі [21], розширення спектру застосовуваних засобів збройної боротьби, серед яких істотно зростає значення зброї на нових фізичних принципах, а також гіперзвукової, високоточної, електромагнітної, лазерної, інфразвукової, кіберзброї, інформаційно-керуючих систем, безпілотних літальних та автономних морських апаратів, роботизованих комплексів військового призначення, штучного інтелекту у системах підтримки прийняття рішень, управління військами (силами) та озброєнням, військової та спеціальної техніки; поширення ракетних технологій, набуття новими країнами носіїв середньої та великої дальності для доставки ядерних та неядерних боєприпасів, потенційного завдання стратегічної неприйнятної шкоди широкому колу світових та регіональних держав; розробка надточних і потужних систем неядерних озброєнь, здатних забезпечити нанесення стратегічної поразки противнику без використання зброї масового знищення;

– порушення режиму нерозповсюдження та поява нових ядерних держав, створення регіональних ядерно-силових балансів. Сьогодні у світі дев'ять країн мають ядерну зброю: Росія – 5 977, США – 5 428, КНР – 350, Франція – 290, Велика Британія – 225, Пакистан – 165, Індія – 160, Ізраїль – 90, КНДР – 20 ядерних боєголовок. Всього на планеті налічується 12 705 ядерних боєзарядів [22, р. 342], яких достатньо, щоб перетворити нашу Землю на міфічну планету Фаєтон;

– невдачі при спробах досягти міжнародних всеосяжних угод щодо заборони мілітаризації космосу, що створює можливість розгортання гонки космічних озброєнь та потенційного підриву міжнародної стабільності внаслідок військової переваги окремих держав у космосі. Досвід війн ХХ ст. свідчить, що будь-яка нова сфера діяльності людини перетворюється у сферу збройної боротьби при наявності трьох основних передумов. Перша – стан науки і техніки, економіки і соціальних умов; вона забезпечує створення сил і засобів для всебічного засвоєння нової сфери. Друга – нова сфера забезпечує більш ефективне рішення існуючих і якісно нових завдань збройної

боротьби. Третя – наявність достатньої кількості сил і засобів для розв’язання самостійних стратегічних завдань. Всім цим вимогам поки що відповідає лише наземна сфера. Тому сьогодні головною сферою збройної боротьби поки що залишається суходіл, де базуються і діють не лише сухопутні та основна частина військово-повітряних сил, але також частина сил і засобів флоту. Вочевидь, що у найближчий час у сферу збройної боротьби перетвориться навколоземний космічний простір. Можливий перехід від використання його у виключно забезпечуючих цілях (розвідка, зв’язок, навігація), характерних для сьогоднішнього, до активних дій наступального та оборонного характеру в майбутньому. Інноваційні системи зброї, що розташовані на космічних бойових платформах, найближчим часом можуть стати новим засобом ведення сучасної війни, а це передбачає застосування ударних сил та засобів космічного базування у нових формах, тобто у перспективі відбудеться перехід від забезпечуючих функцій космічних засобів до бойових дій у космосі;

– розширення застосування терористичних методів у світовій політиці, поява держав-терористів, таких як РФ, що порушують усі існуючі норми міжнародного права. Сучасному міжнародному тероризму притаманні нові риси [23, с. 145–146]: відбувається формування глобальних терористичних мереж і керівних центрів, що здійснюють підготовку терористичних актів і координацію дій окремих виконавців; створюються інфраструктура терористичних угруповань, зокрема інфраструктура фінансування акцій, що проводяться; існує тенденція до проведення масштабних акцій, що набувають характеру диверсійно-терористичної війни, з метою створення атмосфери загального страху, збудження антиурядових настроїв в суспільстві для успішної боротьби за вплив і владу; відбувається зрощення терористичних угруповань з організованою злочинністю (в першу чергу, з угрупованнями, що спеціалізуються на торгівлі наркотиками і зброєю); активізується проникнення терористів і їх посібників у державні та громадські структури; виникнення зв’язку між тероризмом і кібербезпекою, перенесення конфронтації в кіберсферу;

– крім того, можна ще визначити декілька загроз виживанню людства і руйнації сучасного світового порядку: зміни клімату; руйнування екосистем і скорочення біорізноманіття; скорочення ресурсів, в тому числі, водних; зростання продовольчої незахищеності та зниження якості харчування; небезпечні нові технології; перенаселення планети; хімічне забруднення; пандемії нових захворювань; нездатність зрозуміти ризики, їх не заперечення і дезінформація [24].

Турбулентність, будучи найвпливовішою характеристикою сучасного світопорядку, живиться джерелами геополітичної, економічної, технологічної, військової тощо природи. Це підриває порядок та структури глобального управління, створюючи ситуацію постійних змін та нестабільності у світовій політиці. Турбулентність і в майбутньому, ймовірно, продовжить визначати світополітичну динаміку, що пов'язано як із збереженням та розширенням ролі основних названих джерел нестабільності, і з активізацією нових джерел. Все це робить актуальним теоретичне осмислення та прикладний аналіз турбулентності у світовій політиці, у тому числі для знаходження механізмів мінімізації негативного впливу нестійкої світополітичної динаміки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Falk R., Kim S. S. An approach to world order studies and the world system. New York: Institute for World Order, 1982. 33 p.
2. Bull H. The Anarchical Society: A Study of Order in World Politics. New York: Columbia University Press, 1977. xv, 335 p.
3. Kegley C., Raymond G. A Multipolar Peace?: Great Powers Politics in the 21st Century. New York: St. Martin's Press, 1994. x, 278 p.
4. Layne Ch. The Unipolar Illusion: Why New Great Powers Will Rise. *International Security*. 1993. Vol. 17, No. 4. P. 5–51.
5. Buzan B., Lawson G. Capitalism and the emergent world order. *International Affairs*. 2014. Vol. 90, Issue 1. P. 71–91.
6. Smith D. Dragon and Elephant: China, India and the new world order. London: Profile books, 2007. iv, 266 p.
7. Lal D. Unintended consequences: the impact of factor endowments, culture, and politics on long run economic performance. Cambridge, Mass.: MIT press, 1998. x, 287 p.
8. Das G. India unbound: From independence to the global information age. London: Profile books, 2002. 419 p.
9. List of countries by GDP (nominal). URL: [https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_countries_by_GDP_\(nominal\)](https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_countries_by_GDP_(nominal)) (accessed date: 16.02.2023).
10. Global Wealth Report 2022. *Credit Suisse*. URL: <https://www.credit-suisse.com/about-us/en/reports-research/global-wealth-report.html> (accessed date: 16.02.2023).
11. List of countries by military expenditures. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_countries_by_military_expenditures (accessed date: 16.02.2023).
12. Сокирко В. Армии Китая приказали быть готовой к боевым действиям. *Газета.ru*. 25 сентября 2022. URL: <https://www.gazeta.ru/army/2022/09/25/15516133.shtml> (дата обращения: 16.02.2023).

13. Huang M., Hu J. Foreign aid study: Chinese schools and Chinese points. *The Pacific Review*. 2020. Vol. 33, Issue 3–4. P. 520–549. DOI: 10.1080/09512748.2020.1728571

14. Wang D., Meng W. (2020). China debating the regional order. *The Pacific Review*. 2020. Vol. 33, Issue 3–4. P. 497–519. DOI:10.1080/09512748.2020.1728576

15. Xiao R. (2020). Grown from within: Building a Chinese school of international relations. *The Pacific Review*. 2020. Vol. 33, Issue 3–4. P. 386–412. DOI: 10.1080/09512748.2020.1728573

16. Лиснянская В. Экономика Индии: рост, структура, особенности. *РБК*. 16.12.2022. URL: <https://trends.rbc.ru/trends/social/62b9b3b59a7947336eed1321> (дата обращения: 16.02.2023).

17. Волуйская М. Вооруженные силы Индии и Пакистана: сравнение. *Аргументы и факты*. 27.02.2019. URL: <https://fb.ru/article/457584/indiyskaya-armiya-yadernoe-vooruzhenie-indii-sostav-voorujennyih-sil-indii> (дата обращения: 16.02.2023).

18. Герасіна Л. М., М., Требін М. П. «Злами світосистеми»: глобальні зрушення та гібридні виклики. *Вісник Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого. Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія*. 2020. №4 (47). С. 72–93.

19. Требін М. П. Війни в історії людства та їхні наслідки: уроки для України. *Вісн. Львів. ун-ту. Серія філос.-політолог. студії*. 2015. Вип. 6. С. 89–98.

20. Касюк А. Я., Манохин И. В., Харичкин И. К. Глобализация и новый мировой порядок. *Вестник Московского государственного лингвистического университета. Общественные науки*. 2016. Вып. 10 (749). С. 167–181.

21. Требін М. П., Чернишова Т. О. Еволюція війн крізь призму революцій у військовій справі. *Науково-практична конференція Харківського національного університету Повітряних Сил імені Івана Кожедуба «Сучасна війна: гуманітарний аспект»*: тези доповідей, 30 червня 2017 р. Харків: ХНУПС ім. І. Кожедуба, 2017. С. 16–21.

22. SIPRI Yearbook 2022: Armaments, Disarmament and International Security. Oxford: Oxford University Press, 2022. 784 p.

23. Герасіна Л. М., Требін М. П. Деструктивні мегатенденції сучасності: глобальний конфлікт, глобалізація злочинності, міжнародний тероризм. *Український соціум*. 2008. №4 (27). С. 140–148.

24. Cox L. Ten threats to humanity's survival identified in Australian report calling for action. *The Guardian*. 21 Apr. 2020. URL: <https://www.theguardian.com/world/2020/apr/22/ten-threats-to-humanitys-survival-identified-in-australian-report-calling-for-action> (accessed date: 16.02.2023).

Волянська О. В.,
кандидатка соціологічних наук, доцентка,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого

ВИМУШЕНА МІГРАЦІЯ УКРАЇНЦІВ: ПЕРСПЕКТИВИ ДЛЯ ЄВРОПИ ТА НАСЛІДКИ ДЛЯ УКРАЇНИ

За даними ООН, станом на початок квітня 2023 р. через війну за кордоном залишаються 8,1 млн українських громадян. Із них близько 3 млн осіб перебувають у Росії та Білорусі, у тому числі через примусове вивезення до першої. Тож в країнах Європи перебуває близько 5 млн українців [1].

Приплив робочої сили та витрати українських мігрантів за кордоном є позитивними чинниками для економік країн перебування, хоча значний приплив мігрантів створює низку викликів, зокрема для державних фінансів. Водночас чистий фіскальний ефект для Європи в довгостроковому періоді буде додатним, оскільки українці активно інтегруються в європейський ринок праці і платять податки. Витрати українських мігрантів підтримують економіки країн перебування насамперед через приватне споживання (частково нівелюючи негативний вплив повномасштабної війни Росії проти України на реальне приватне споживання в ЄС). Зокрема, у 2022 р. витрати українців за кордоном порівняно з попереднім роком зросли більше ніж утричі – до 2 млрд дол. на місяць. Також витрати на українських мігрантів стимулюють державне споживання, зокрема у сфері житлової інфраструктури, систем охорони здоров'я та освіти (ураховуючи суттєву частку дітей – від 28% до 44% у різних країнах) [2].

Процес інтеграції мігрантів і їх залучення на ринок праці країн перебування є досить тривалим та особливо складним у перший час. Стримуючими чинниками для участі в робочій силі стають мовний бар'єр, невідповідність кваліфікацій та/або потреба їхнього підтвердження, брак чи складність влаштування в дитячі заклади. З другого боку, більшість країн перебування українців впроваджують для них активні заходи на ринку праці (*active labor market policies*), які включають підтримку в пошуку роботи, тренінги та освіту дорослих, мовні курси. Дж. Н. Арендт, І. Болвіг, М. Фогед, Л. Хазагер, Дж. Пері на прикладі Данії виявили, що вивчення мігрантами данської мови мало великий вплив на довгострокові доходи. Порівняно з вартістю навчання (близько 2 800 дол. США на людину) роз-

рахункова чиста теперішня цінність (NPV) навчання становила 40 100 дол. США протягом 18 років, тобто у понад 15 разів більше [3].

Географічна та культурна наближеність України до Європи, наявність діаспори, а також статус тимчасового захисту сприятимуть збільшенню участі вимушених мігрантів у робочій силі. Зокрема, за розрахунками ОЕСР, робоча сила сукупно всіх країн ЄС зросте на 0,5% до кінця 2022 р., що вдвічі більше, ніж протягом попередньої хвилі мігрантів у 2014–2017 роках. Найбільший вплив очікується в Чехії (2,2%), Польщі (2,1%), Естонії (1,9%) та ще кількох країнах (Угорщині, Латвії, Словаччині, Литві, Румунії) – від 1% до 1.5%. Зі свого боку зростання зайнятості в ЄС загалом може становити 0,4% [4]. Якщо середньостатистичний мігрант у 2014–2017 рр. був молодим чоловіком з базовою освітою, у 2022 р. – це жінка з вищою освітою, часто з дітьми. У результаті міграція вірогідно впливатиме на інші сегменти ринку праці: замість фізичної праці більшим попитом користуватимуться робочі місця в секторі послуг, зокрема на неповний робочий день з меншою кількістю нічних змін.

Через структурну нестачу робочої сили рівень безробіття в основних країнах перебування мігрантів у Європі (зокрема Польщі, Німеччині та Чехії) перед початком війни був нижчим за 3%, тобто значно нижче середнього у ЄС (6,2%). Попри негативний вплив війни в Україні на економічну активність через зростання цін, сильні ринки праці та дефіцит у низці професій і галузей створюють можливості для українців. Зокрема, асоціації роботодавців у Польщі висловили впевненість, що вони зможуть працевлаштувати нову робочу силу. Ураховуючи потребу в робочій силі основних країн перебування мігрантів, негативний вплив на зайнятість чи заробітну плату місцевого населення, викликаний хвилею українських вимушених мігрантів, за оцінками ОЕСР, є дуже малоімовірним.

Однак, попри доволі оптимістичні для країн перебування українців оцінки, наявні дані свідчать про помірну інтеграцію вимушених мігрантів у їхні ринки праці. Так, хоча 63% опитаних мігрантів працювали в Україні до початку повномасштабного вторгнення, у вересні лише 28% були працевлаштовані [5]. У Німеччині в червні було зареєстровано більше 350 тис. українців, які шукають роботу, однак менше 10% знайшли роботу. Опитування, що проводилося з 23 травня по 6 червня 2022 р., наводить цифру 22% [6]. У Франції було працевлаштовано лише близько 15% мігрантів, зважаючи на мовні бар'єри та відносно малу діаспору, в Іспанії – 13% із 90 тис. українців працездатного віку. Натомість у Польщі 1,2 млн мігрантів отри-

мали номери соціального страхування і близько половини з них знайшли роботу. Однак переважно вони працювали у сферах з нижчим рівнем оплати праці – логістиці, промисловості, сільському господарстві, будівництві, готельному бізнесі – хоча значна частина з них мала вищу кваліфікацію. Згідно зі звітом МОП за 31 жовтня 2022 р. [7], статистика зайнятості країн перебування українців починає відображати їхній вплив на ринок праці, який, однак, наразі не є загрозливим. Наприклад, у Німеччині зростання рівня безробіття повністю пояснюється включенням мігрантів у статистику починаючи із червня 2022 р., проте жодних ознак структурних змін ринку праці немає. У Польщі ж, попри велику кількість мігрантів, безробіття знизалося.

Таким чином, попри первинні виклики для країн-реципієнтів від припливу українських мігрантів, вигоди для економік цих країн є більшими в середньо- та довгостроковому періоді завдяки активній інтеграції українців як у ринок праці, так і в суспільство загалом.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ukraine refugee situation. URL: <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine> (accessed date: 04.04.2023).
2. Туча О., Співак І., Бондаренко О., Погарська О. Вплив українських мігрантів на економіки країн-реципієнтів. *Національний банк України*. Дослідження. Грудень 2022. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Migration_impact_2022-12-15.pdf (дата звернення: 04.04.2023).
3. Arendt J. N., Bolvig I., Foged M., Hasager L., Peri G. Language Training and Refugees' Integration. *NBER Working Paper*. No. 26834. March 2020. URL: https://www.nber.org/system/files/working_papers/w26834/w26834.pdf (accessed date: 04.04.2023).
4. The potential contribution of Ukrainian refugees to the labour force in European host countries. *OECD*. 27 July 2022. URL: <https://www.oecd.org/ukraine-hub/policy-responses/the-potential-contribution-of-ukrainian-refugees-to-the-labour-force-in-european-host-countries-e88a6a55/> (accessed date: 04.04.2023).
5. Lives on Hold: Intentions and Perspectives of Refugees from Ukraine #2. *United Nations High Commissioner for Refugees*. URL: <https://data.unhcr.org/en/documents/details/95767> (accessed date: 04.04.2023).
6. Panchenko T. Prospects for Integration of Ukrainian Refugees into the German Labor Market: Results of the ifo Online Survey. *CESifo Forum*. 2022 July Vol. 23, Issue 4. P. 67–75. URL: <https://www.cesifo.org/en/publications/2022/article-journal/prospects-integration-ukrainian-refugees-german-labor-market> (accessed date: 04.04.2023).

7. ILO Monitor on the world of work. Tenth edition Multiple crises threaten the global labour market recovery. *International Labour Organization*. 31 October 2022. URL: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/---publ/documents/briefingnote/wcms_859255.pdf (accessed date: 04.04.2023).

Кротюк В. А.,
кандидат філософських наук, доцент;
Соболева С. М.,
кандидат педагогічних наук, доцент,
Харківський національний університет
Повітряних Сил імені Івана Кожедуба

ОСОБЛИВОСТІ РЕФЛЕКСИВНОГО УПРАВЛІННЯ У СУЧАСНІЙ ВІЙНІ

Теорія рефлексивного управління з'явилася у військовій літературі в 60-х роках ХХ ст. Рефлексивне управління – це вплив на суб'єктів, що схиляє їх прийняти рішення, заздалегідь підготовлені керуючою стороною. У психології виділяють чотири типи рефлексивного управління: маніпулювання за допомогою впливу (прямий вплив); маніпулювання шляхом зміни відносин (між індивідами в групі); маніпулювання порядком значущості; вплив на неусвідомлену сферу суб'єктів. З військової точки зору рефлексивне управління – це спосіб передачі противнику спеціально підготовленої інформації, щоб схилити його «добровільно» прийняти визначене рішення, бажане для ініціатора дій. Засобами рефлексивного управління противником є: військова хитрість і маскуваність; демонстрація сили; підвищення ступеня готовності військ або їх перекидання в «кризові» райони; передача дезінформації; поширення панічних чуток і настроїв; імітація неприйнятних, антисоціальних дій військовослужбовців, поліції, сил безпеки.

Рефлексивне управління або вплив на механізми прийняття рішень здійснюється такими способами: приховування та спотворення об'єктивної суспільно-політичної обстановки, формування мети противника, демонстрація противнику хибних намірів, формування доктрини противника, нав'язування противнику своєї точки зору на суспільно-політичну обстановку, створення у противника помилкових уявлень про свій стан. Схемами реалізації рефлексивного управління є: маскуваність, дезінформація, провокація, інформаційна диверсія, навчання, інформаційна блокада [1].

Американський вчений Тімоті Томас, досліджуючи тему використання арсеналу рефлексивного управління у воєнних цілях, виділяє напрацьовані, за якими «рефлексивне управління – це інтелектуальні методи інформаційної війни». Основними елементами рефлексивного управління визначені: відволікання уваги (створюючи реальну або уявну загрозу одній із життєво важливих дислокацій противника (фланги, тил тощо); перевантаження (за рахунок значних обсягів суперечливої інформації, яка спрямована на противника); параліч (створюючи сприйняття спеціальних загроз життєвим інтересам або ураження найбільш слабких місць); виснаження (змушуючи супротивника виконувати непотрібні дії та виснажуючи в такий спосіб ресурси збройних сил); обман (провокуючи противника передислокувати збройні сили до загрозливого регіону під час підготовчих стадій воєнних дій); розкол (переконуючи противника, що він повинен діяти всупереч інтересам коаліції); заспокоєння (змушуючи супротивника думати, що здійснюється навчання за заздалегідь спланованими операціями, а не приготування до наступальних дій – і таким чином знижуючи його пильність); залякування (створюючи сприйняття непереможної переваги); провокація (нав'язуючи противнику вчинення дій, вигідних вам); пропозиція (пропонуючи інформацію, яка стосується противника юридично, морально, ідеологічно або в інших аспектах); тиск (пропонуючи інформацію, яка дискредитує уряд в очах населення) [2].

Наведемо деякі приклади подібного впливу під час повномасштабній агресії Росії проти України. Так підбурюючи аудиторію на емоції, був розповсюджений фейк Росією щодо буцімто створення в Україні «брудної бомби». Міністр оборони Росії провів телефонні перемовини з міністрами оборони Франції (Себастьєном Лекорню), Туреччини (Хулусі Акаром) і Великої Британії (Беном Воллесом), під час яких «висловив стурбованість у зв'язку з нібито можливим застосуванням Україною «брудної бомби»». Міністри закордонних справ США, Франції та Великої Британії виступили зі спільною заявою, засудивши спроби Росії звинуватити Україну в готовності застосувати «брудну бомбу». Ця операція «грала» зі страхом щодо початку ядерної війни і була спрямована на іноземну аудиторію, стверджує представник пресслужби Головного управління розвідки Міністерства оборони України Андрій Юсов. Так росіяни намагалися змусити світову спільноту повернути Україну до перемовин. Іншими прикладами є показ Росії своєї доброти та антигуманність української влади. Наприклад, часто росіяни транслиують з усіх можливих джерел, що люди в Херсоні, Маріуполі

потребують гуманітарної допомоги, вони її надають, але українські військові не дають колонам проїхати. Ще одним популярним прикладом пропаганди є приниження Євросоюзу. Це наклеп на країни Заходу, нібито з нацистським корінням, а також чутки про вихід держав, одна з таких була названа Франція, яка не бажає допомогати Україні та вважає ЄС нестійкою ланкою. Подібні приклади масово транслюють російські медіаактори, підсилюючи російський нарратив про Україну як слабку, нерозвинуту, інституційно не спроможну до порядку державу.

Отже, рефлексивне управління у війнах нового покоління є різновидом інформаційно-психологічного протиборства, де кожна із протиборчих сторін прагне забезпечити собі перемогу за рахунок інтелектуальної переваги та оперативної майстерності [3].

ЛІТЕРАТУРА

1. Цибульська Л. Рефлексивний контроль. Аналіз наступальної тактики дій РФ в інформаційному просторі. *Inform Napalm*. 18.11.2020. URL: <https://informnapalm.org/ua/reflexive-control/> (дата звернення: 10.03.2023).
2. Thomas T. Psycho Viruses and Reflexive Control: Russian Theories of Information-Psychological War. *Information at War: From China's Three Warfares to NATO's Narratives*. The Legatum Institute. Transitions Forum 'Beyond Propaganda'. September 2015. P. 16–21.
3. Требін М. П., Панфілов О. Ю. Соціальні технології в гібридних війнах. *XVIII міжнародна наукова конференція Харківського національного університету Повітряних Сил імені Івана Кожедуба «Новітні технології – для захисту повітряного простору»: тези доповідей*. Харків: ХНУПС ім. І. Кожедуба, 2022. С. 659–660.

Перевалова Л. В.,

кандидат філософських наук, доцент,
Національний технічний університет
«Харківський політехнічний інститут»

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Сучасний стан, у якому нині перебуває Україна, характеризується збільшенням соціальної відповідальності держави, яка взяла на себе обов'язок

надання соціальної допомоги громадянам, які постраждали від війни. Повномасштабне вторгнення російської армії на територію нашої країни, введення воєнного стану стало величезним викликом для соціальної сфери. Збільшилась чисельність осіб, які перебувають у складних життєвих обставинах та потребують допомоги держави: втратили здоров'я, житло, роботу, рідних, а також діти, особи похилого віку тощо.

В Україні кошти, що спрямовуються на соціальний захист населення, залежать від фінансових можливостей держави, які визначаються обсягом внутрішнього валового продукту та науково обґрунтованим обсягом фонду споживання. Збільшити видатки на соціальний захист в умовах війни досить складно. Економічна криза, яку загострила війна, призвела до знищення великої кількості підприємств, скорочення виробництв, руйнування малого та середнього бізнесу та, як наслідок, до скорочення податкових надходжень у бюджет держави.

Зазначені проблеми є викликом для держави в частині соціального захисту осіб, які опинилися у складних життєвих обставинах під час російської військової агресії. Конституцією України визначено соціальну спрямованість держави, а саме: життя і здоров'я, безпека і недоторканість, честь і гідність людини є найвищою соціальною цінністю, а її головним обов'язком – забезпечення та захист прав і свобод людини та громадянина [1]. Це означає, що усі права громадян повинні бути реальними, не декларативними, тобто повинні бути сформовані чіткі механізми щодо їх реалізації, забезпечення та, у разі порушення, захисту. При цьому, належний рівень життєдіяльності має бути встановлений для усіх верств населення, особливо тих, хто у зв'язку з певними чинниками не здатен самостійно у повній мірі забезпечити свій добробут та добробут своєї сім'ї. Через соціальний захист держава надає необхідну допомогу найбільш незахищеним верствам населення, яку здійснюють органи державної влади та фінансується вона державним бюджетом України. Удосконалення системи соціального захисту найбільш вразливих верств населення в Україні є стратегічно важливим завданням, яке стоїть перед урядом країни. Сьогодні проблеми щодо соціального захисту найбільш вразливих верств населення стоять дуже гостро. Усе це пов'язано з тяжким соціально-економічним становищем в країні, яке викликане війною.

Поняття соціальний захист у широкому розумінні визначають як діяльність держави, спрямовану на забезпечення формування й розвитку повноцінної особистості, виявлення й нейтралізацію негативних факторів, що впливають на неї, створення умов для самовизначення і ствердження

у житті. У вузькому розумінні соціальний захист визначають як сукупність економічних і правових гарантій, що забезпечують додержання найважливіших соціальних прав громадян, досягнення соціально прийнятного рівня життя [2, с. 684]. Соціальний захист є невід’ємною частиною політики держави, яка в змозі нести відповідальність за добробут, розвиток і безпеку своїх громадян. Це та складова, від ефективності якої залежить цивілізаційний розвиток будь-якого суспільства. Дослідження сутності соціального захисту, його місця в соціальній політиці держави становить значний інтерес в складних умовах сьогодення, адже соціальний захист є засобом збереження фінансової рівноваги та добробуту у суспільства.

Соціальна підтримка населення з боку держави під час війни можлива тільки за умови внесення відповідних змін та доповнень до нормативно-правових актів. Останнім часом був прийнятий цілий ряд нормативно-правових документів, спрямований на врегулювання соціальної політики держави. Це Закони України «Про соціальні послуги», «Про соціальну роботу з сім’ями, дітьми, молоддю», «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб», «Про правовий режим воєнного стану» та інші законодавчі акти щодо надання соціальних послуг. Відповідно до Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо надання соціальних послуг у разі введення надзвичайного або воєнного стану в Україні або окремих її місцевостях» були внесені відповідні зміни у вже діючі законодавчі акти.

Кабінет Міністрів України, у свою чергу, прийняв постанови, що стосуються надання соціальних послуг під час війни: «Порядок фінансування соціальних послуг, що надаються особам із числі внутрішньо переміщених осіб підчас воєнного стану в Україні або окремих її місцевостях», «Порядок надання гуманітарної та іншої допомоги цивільному населенню в умовах воєнного стану в Україні», «Деякі питання виплати допомоги на проживання внутрішньо переміщеним особам», «Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо надання соціальних послуг у разі введення надзвичайного або воєнного стану в Україні або окремих її місцевостях» та ін.

Отже, в нашій державі на законодавчому рівні регламентується соціальний захист різних соціально незахищених верств населення, до яких відносяться: особи з інвалідністю, ветерани та учасники війни, пенсіонери, діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування, багатодітні сім’ї, внутрішньо-переміщені особи, люди, які повністю, частково або тимчасово втратили працездатність, безробітні тощо. Держава встановлює гарантії со-

ціально незахищеним верствам населення щодо охорони їх праці та здоров'я, надання потребуючим соціальної допомоги та підтримки, виплати пенсій та інших, передбачених законодавством допомоги, підтримка сімей, дітей та материнства та ін.

Соціальний захист – це багаторівнева система економічних, соціальних та правових відносин по управлінню соціальними ризиками суспільства для ліквідації їх небажаних наслідків та забезпечення належного рівня життя. Слід погодитися з думкою українських дослідників, які підкреслюють єдність головних складників соціальної політики: соціальна допомога, що гарантує громадянам, які опинилися за межами бідності і неспроможні через різні причини забезпечити собі життєвий мінімум, можливість психофізичного виживання в кризових соціально-економічних умовах; соціальне забезпечення, що гарантує нормальний рівень існування людини і відшкодування втрат регулярного прибутку, компенсація додаткових утрат у зв'язку з інфляційними процесами, упередження причин, що призводять до втрати регулярного прибутку внаслідок припинення виробництва тощо; соціальні послуги, що забезпечують високий рівень трудової активності, участі в громадському житті (програми професійної перекваліфікації та інші) [3. с. 249].

До головних питань, що постають перед більшістю країн, належить побудова ефективної системи соціального захисту населення здатної вирішувати нагальні й безперервні соціальні проблеми. Особливо гостро постає потреба переосмислення соціальної політики в Україні, визначення чіткої мети, завдань, механізмів і етапів її реалізації. Означена проблема набуває особливої актуальності у світлі процесів нестабільності соціально-економічного розвитку держави та війни з Росією. Дана ситуація зумовлює необхідність створення високоефективної системи соціального захисту, здатної допомогти слабким у самоствердженні і сприяти сильним у саморозвитку, закладенні міцного фундаменту тристоронніх відносин у механізмі соціального партнерства.

Постановою Кабінету Міністрів України від 7 травня 2022 р. «Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо надання соціальних послуг у разі введення надзвичайного або воєнного стану в Україні або окремих її місцевостях» урегульоване питання надання соціальних послуг особам, які опинились у складних життєвих обставинах, екстрено (кризово) в умовах воєнного стану. Данна постанова передбачає, що громадяни, які опинились у складних життєвих обставинах, під час воєнного стану зможуть отримати життєво необхідні соціальні послуги, в тому числі при-

тулку або стаціонарного догляду. Крім того під час воєнного або надзвичайного стану екстрено (кризово) можуть надаватися наступні соціальні послуги: інформування, консультування, консультативний кризовий телефон, надання притулку, нічний притулок, короткотермінове проживання; екстрене (кризове) втручання, представництво інтересів; підтримане проживання осіб похилого віку та осіб з інвалідністю, бездомних осіб; соціальний супровід сімей або осіб, які перебувають у складних життєвих обставинах; догляд вдома, догляд стаціонарний, денний догляд, денний догляд дітей з інвалідністю, паліативний догляд; соціально-психологічна реабілітація; натуральна допомога; переклад жестовою мовою; транспортні послуги. До кола суб'єктів, які можуть виявляти осіб у складних життєвих обставинах, постановою включено волонтерів, адже здійснюючи волонтерську діяльність, роздаючи гуманітарну допомогу, волонтери можуть виявляти осіб похилого віку, осіб з інвалідністю, які залишились вдома і потребують сторонньої допомоги. Фінансування соціальних послуг здійснюється за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів, благодійних пожертв, благодійних грантів, міжнародної технічної допомоги та інших джерел, не заборонених законодавством.

ЛІТЕРАТУРА

1. Конституція України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1996. № 30, ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 12.02.2023).
2. Політологічний словник: навч. посібник для студ. вищ. навч. закл. / За ред. М. Ф. Головатого та О. В. Антонюка. Київ: МАУП, 2005. 792 с.
3. Павлюк Т. І., Демченко О. П. Соціальний захист – складова частина соціальної політики. *Приазовський економічний вісник*. 2019. № 2 (13). С. 246–251.

Письменний О. О.,

кандидат політичних наук, старший дослідник,

Воєнна академія імені Євгенія Березняка

ФАКТОР НАТО У ВІДСІЧІ РОСІЙСЬКОЇ ВОЄННОЇ АГРЕСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ

Російське вторгнення в Україну стало викликом для системи міжнародної безпеки. РФ як постійний представник Ради Безпеки ООН, порушуючи

всі основні цілі та принципи цієї організації, здійснила нічим не спровокований, свідомий, завчасно підготовлений збройний напад на сусідню країну. У наслідок чого людство опинилося в ситуації, коли держава, яка мала гарантувати мирне співіснування країн та захист їх від збройних конфліктів, розв'язала війну в Європі. Міжнародна система безпеки виявилася не готовою до таких подій.

Відомо, що сильні у військовому та економічному вимірі держави мають більше шансів на перемогу у воєнному протистоянні. Перевага російського військового, економічного та ресурсного потенціалів перед українськими є беззаперечною. Саме тому Україні потрібно знайти шляхи підвищення власних потенціалів і зменшення спроможностей противника. Асиметрія потенціалів України та Росії є об'єктивною та історично зумовленою. За більшістю ключових показників спроможності України суттєво менші, причому не лише в абсолютних показниках, що очевидно з огляду на втричі меншу чисельність населення України (43,7 млн проти 142,3 млн), але й у відносних. Так, номінальний ВВП України становить 0,18% від світового, що в 11 разів менше за аналогічний показник РФ. За ВВП на душу населення із номінальним показником близько 3 тис. доларів Україна перебуває у тринадцятій десятці країн світу. Цей показник у РФ становить близько 11 тис. доларів. За паритетом купівельної спроможності різниця не така велика, проте й тут Україна відстає від РФ більш як у два рази: 13 тис. доларів проти 28 тис. доларів станом на 2020 рік [1].

За військовими потенціалами країн асиметрія є ще більшою. На початок широкомасштабного вторгнення РФ сили оборони України поступалися російським за всіма критеріями оцінки їхнього потенціалу. За даними Global Firepower чисельність Збройних Сил РФ переважала регулярні Збройні Сили України більш ніж у чотири рази (850 тис. проти 250 тис.). Кількість певних видів озброєння в Україні була меншою у три – п'ятнадцять разів ніж у РФ [2]. А деяких видів потужного стратегічного наступального озброєння (балістичних і крилатих ракет, ракетних крейсерів, підводних човнів, стратегічних ракетноносіїв, літаків дальнього радіолокаційного огляду тощо) Україна взагалі не мала. Крім того наявні в Україні зразки озброєння та воєнної техніки здебільшого були застарілі (вироблені понад 30 років тому). Натомість парк російської військової техніки, що брав участь у бойових діях у перші місяці вторгнення був сучаснішим і подекуди на кілька поколінь випереджав українські аналоги. Так, парк російської авіаційної техніки, засобів ППО, радіоелектронної розвідки та радіоелектронної боротьби з та-

кими тактико-технічними характеристиками взагалі не мав аналогів в українських Збройних Силах [3]. Військовий бюджет України у 2022 р. був у 12,9 разів менший за російський (11,9 млрд доларів проти 154 млрд доларів). Крім того без'ядерна Україна протистоїть агресору, який має найбільшу в світі кількість ядерної зброї та другу в світі кількість ядерної зброї, що перебуває на бойовому чергуванні. Отже така асиметрія сил і засобів не сприяє беззаперечній перемозі України. Крім того економічний потенціал РФ, основною частиною якого є великі запаси енергоносіїв та інших природних ресурсів, в умовах війни стає основою ресурсної переваги агресора.

Очевидно, що лише скоординована комплексна підтримка України з боку колективного Заходу може нівелювати дисбаланс потенціалів України і російського агресора. Йдеться передусім про такі заходи: багатопланову санкційну політику західних держав проти РФ; економічну і політичну ізоляцію країни-агресора; співпрацю України з глобальними фінансовими організаціями; надання Україні гуманітарної допомоги та грантової підтримки тощо. Однак більш важливою сьогодні є військова підтримка України з метою забезпечення українського війська ресурсами необхідними для стримування ворога і відновлення територіальної цілісності. Підвищити військовий потенціал України можна завдяки застосуванню механізмів колективної безпеки, одним з яких є захист територіальної цілісності України силами Північноатлантичного альянсу. Сукупний військовий потенціал НАТО суттєво переважає потенціал російського агресора, а його збройні сили оснащені сучасними засобами ведення збройної боротьби, які створено на основі передових технологій, якими РФ не володіє [4].

Після початку російської агресії 2014 р. Україна закріпила прагнення вступу до Альянсу у своїй Конституції. 2017 р. парламент ухвалив закон, яким членство держави в НАТО визнано стратегічним пріоритетом зовнішньої та безпекової політики України. А 2020 р. Президент України ухвалив нову Стратегію національної безпеки, яка закладає фундамент для поглиблення партнерства між Києвом та Альянсом для набуття Україною членства в організації. Того ж року Україна стала шостою країною, що набула статусу партнера НАТО з розширеними можливостями. Він надається учасникам Ініціативи оперативної сумісності партнерства за особливо вагомих внесок до операцій під егідою організації. У лютому 2022 р. держави – члени НАТО ухвалили безпрецедентний пакет обмежувальних заходів, спрямованих проти РФ у зв'язку з її повномасштабним вторгненням на територію України. Утім, подальша роль нашої держави в НАТО досі

залишається предметом дебатів та одним із пунктів перемовин Альянсу з російською стороною.

30 вересня 2022 р., після засідання РНБО, присвяченого російській спробі анексувати чотири південні області України, Президент оголосив рішення, що Україна підписала заявку щодо пришвидшення вступу до Організації Північноатлантичного договору. Однак реалізація таких прагнень найближчим часом є малоімовірною, оскільки угоду про вступ України до НАТО мають ратифікувати всі його члени. Держави-члени НАТО передають Україні зброю, боєприпаси, засоби медичного призначення, військове обладнання. Поки Україна відбиває найбільшу за останні сімдесят років збройну агресію країни, що є першою в світі за обсягом ядерної зброї та претендує на лідерство на Євразійському континенті за сукупним військовим потенціалом, прийняття України до НАТО означатиме вступ сил Альянсу у війну з РФ. Тому очевидно, що не всі держави – члени альянсу підтримують угоду про вступ України до НАТО. Колективне рішення НАТО про вступ України до Альянсу може відбутись після завершення війни. Однак Україна як кандидат на вступ до НАТО та його партнер з розширеними можливостями отримує опосередковану допомогу Альянсу, зокрема особовий склад Сил оборони проходить підготовку за стандартами НАТО; надаються консалтингові послуги; країни-партнери відкрили доступ до критично важливої розвідувальної інформації про противника тощо.

Військова підтримка України з боку країн НАТО є надзвичайно важливою для нашої перемоги. Досягнення потрібного результату на полі бою можливе лише за умови скоординованої роботи всіх органів влади і громадян України, комунікації з іноземними партнерами щодо потреб України в боротьбі із загарбником.

ЛІТЕРАТУРА

1. Хилько М. М. Україна – Росія: мотивації, потенціал, перспективи розвитку взаємин. URL: http://prismua.org.tilda.ws/ua_russia (дата звернення: 13.03.2023).
2. Comparison of Ukraine and Russia Military Strengths (2023). URL: <https://www.globalfirepower.com/countries-comparison-detail.php?country1=ukraine&country2=russia> (accessed date: 13.03.2023).
3. Требін М. П. Збройні сили Росії: загроза зі Сходу. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія.* 2015. №3 (26). С.247–249.

4. Резнікова О., Войтовський К. Геополітичні аспекти впливу на хід війни РФ проти України. *НІСД*. 23.08.2022. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/natsionalna-bezpeka/heopolitychni-aspekty-vplyvu-na-khid-viyny-rf-proty-ukrayiny> (дата звернення: 13.03.2023).

Підкуркова І. В.,
кандидатка соціологічних наук, доцентка,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого

ЛАТИНОАМЕРИКАНСЬКИЙ РЕГІОН У НОВОМУ СВІТОВОМУ ПОРЯДКУ

Зміни у співвідношенні могутності провідних держав, перерозподіл сфер впливу, боротьба за ресурси та ринки збуту товарів актуалізували процеси виникнення нових і підсилили значення та вплив існуючих регіонів світу у системі міжнародних відносин. Регіоналізація як процес інтегрування локальних спільнот проявляється передусім у розширенні кордонів між цими спільнотами, збереженні культурних відмінностей, посиленні відчуття виключності, у виникненні самодостатніх економічних і політичних утворень, зокрема й наддержавного характеру.

Тенденція регіоналізму є визначальною для країн Латиноамериканського континенту, які розвивають свій геополітичний регіон, що сьогодні впевнено закріплює свої позиції у світі. Держави Латинської Америки як інтегрований суб'єкт міжнародних відносин вже не бажають задовольнятися роллю периферії та «слабких країн Півдня». Незважаючи на те, що на сьогодні жодна з країн Латинської Америки не входить до групи найпотужніших держав світу, у сукупності цей регіон суттєво впливає на глобальну політику й економіку завдяки зростаючому господарському потенціалу, великій чисельності населення, та значним покладам корисних копалин [1].

Однією із підстав для об'єднання та регіоналізації є етнічна ідентичність країн Латинської Америки. Чинник ідентичності підкріплюється почуттям приналежності до «своєї» самобутньої спільноти, до так званого «свого» світу, віднесення до певного соціокультурного середовища з його нормами та цінностями, а також протистоянням «іншому» світу, який може створювати зовнішні виклики та загрози [2]. Таке положення справ підкріплюється прагненням до створення економічно та політично сильного регіону, здатного гідно представляти себе на міжнародній арені.

На перший план в економічному та політичному співробітництві сучасного Південноамериканського континенту висуваються регіональні та двосторонні, а не глобальні торгові угоди. Це знаходить своє відбиття у створенні та розвитку регіональних утворень, серед яких найбільш значущими є MERCOSUR, UNASUR, ALADI та CELAC (Співтовариства країн Латинської Америки та карибського басейну, до складу якого увійшли усі держави регіону). У минулому формували Латинську Америку та визначали її глобальну роль, в основному, зовнішні сили, тепер Латинська Америка бере участь у зміні панівних порядків як у своєму регіоні, так і впливає на зміни у світі [3].

Однією з особливостей Латинської Америки у сучасних міжнародних відносинах деякі провідні аналітики регіону та політики зовнішньої політики називають активне неприєднання (Active Non-Alignment) – шлях, яким треба слідувати, якщо регіон хоче повністю реалізувати свій потенціал і посісти належне йому місце серед інших суб'єктів міжнародних відносин, та активне позаблокове становище [4]. Ідея полягає у тому, щоб мати певну «проміжну позицію» між двома супердержавами: країни Латинської Америки, не повинні дозволяти собі тиску ні з боку Китаю, ні з боку США та не повинні обов'язково обирати одну з країн. При цьому активна позаблоковість у даному випадку трактується не як нейтралітет, а як принципове неприєднання до жодної із сил, в той час як передбачається можливість стати на бік тієї або іншої країни в певних питаннях. Наприклад, більш імовірно, що латиноамериканський регіон пристане на бік Сполучених Штатів у питаннях, пов'язаних з демократією та правами людини, в той час як у питаннях міжнародної торгівлі чи цифрового зв'язку, ймовірніше, він стане на бік Китаю [5]. Доктрина активного неприєднання, за Хорхе Хайне, означає: «не займати позиції ні з Пекіном, ні з Вашингтоном, ні з Москвою, а просто дивитися на власні національні інтереси та діяти відповідно до них» [5]. Прикладом активного неприєднання та активної позаблоковості Хайне вважає нейтралітет деяких країн Латинської Америки у російсько-українській війні: більшість країн засудили вторгнення в Україну, але відмовилися стати на бік реальної війни.

У сучасних міжнародних зв'язках країни Латинської Америки розширюють економічне, політичне, культурне співробітництво. США вже не є для них стратегічним партнером № 1. Латиноамериканці будують свої комерційні відносини з Китаєм, Європою, Індією та іншими країнами, які знаходяться у сфері їх міжнародних інтересів [6].

Отже, на сучасному етапі розвитку міжнародних відносин країни Латинської Америки прагнуть до створення свого регіону, заснованого на гео-

графічній близькості та етнічній ідентичності, а також – на певних економічних здобутках. У новому світовому порядку вони вже не задовольняються роллю другорядних суб'єктів, які у своїй міжнародній діяльності керуються «підказками» світових супердержав. У Латиноамериканському регіоні впроваджується політика активного неприєднання та активної позаблоковості для того, щоб повністю реалізувати свій економічний та політичний потенціал і посісти гідне місце економічно та політично сильного гравця у міжнародній системі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Киридон А., Аладіна О., Гусейнова О. Латинська Америка в сучасному світі: основні тенденції розвитку. *Науковий вісник. Економіка, право, політологія, туризм*. 2010. Том 1. № 1. С. 142–147.
2. Pidkurkova I. V. Factor of identity in the process of formation of the Latin American region. *Вісник Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого. Серія: філософія, філософія права, політологія, соціологія*. 2022. №2 (53). С. 195–203.
3. Freeman C. W., Jr. China, Latin America, and the United States in the Changing World Order. *Middle East Policy Council*. URL: <https://mepc.org/speeches/china-latin-america-and-united-states-changing-world-order> (accessed date: 18.02.2023).
4. Latin American Foreign Policies in the New World Order: The Active Non-Alignment Option / ed. by C. Fortin, J. Heine, C. Ominami. London; New York: Anthem Press, 2023. 304 p.
5. Heine J. China, Latin America, and the Rise of a New Non-Aligned Movement. *China Global South Project*. February 16, 2023. URL: <https://chinaglobalsouth.com/podcasts/china-latin-america-and-the-rise-of-a-new-non-aligned-movement/> (accessed date: 18.02.2023).
6. Quiliconi C., Espinoza R. S. Latin American Integration: Regionalism à la Carte in a Multipolar World? *Colombia Internacional*. 2017. Núm. 92. P. 15–41. DOI: [dx.doi.org/10.7440/colombiaint92.2017.01](https://doi.org/10.7440/colombiaint92.2017.01)

Ювсечко Я. В.,

кандидат філософських наук, доцент,
Хмельницький національний університет

ПРАВОВІ АСПЕКТИ ДІЯЛЬНОСТІ МІСЦЕВОЇ ВЛАДИ В УМОВАХ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ

Внаслідок повномасштабної військової агресії Російської Федерації проти України світ опинився в ситуації, подібній до наслідків Другої світо-

вої війни: найбільша міграційна криза, окупація територій незалежної країни, масштабні руйнування та фінансові втрати, значна кількість людських жертв – ось наслідки військових дій від 24 лютого 2022 р., що не мають аналогів у процесах кризових явищ у країнах Європи.

Аналізуючи системи побудови ефективних нормативно-правових систем правового забезпечення діяльності місцевого самоврядування, доцільно, перш за все, звернутися до передового досвіду країн Європейського Союзу. Людиноцентричний підхід у системі парового забезпечення діяльності органів місцевого самоврядування (ОМС) визначає пріоритет у розвитку правових норм через визначення головних інтересів, потреб та вподобань мешканців громади. ОМС забезпечують громадян необхідними суспільними благами, що відображає тенденцію до децентралізації повноважень від центральних органів до територіальних об'єднань, що є особливо актуальним в умовах демократичного розвитку суспільства. Тому доцільно визначити, що оцінка ефективності діяльності ОМС залежить не лише від свободи прийняття рішень місцевою владою, а й від фінансової підтримки місцевих проєктів шляхом передачі фінансових повноважень від центральної влади до ОМС. Країни-члени Європейського Союзу використовують різні стратегії фінансової підтримки діяльності ОМС та реалізації проєктів місцевого рівня. Аналізуючи досвід країн ЄС щодо правового обґрунтування процесів децентралізації, виявлено тенденцію до консолідації на рівні ОМС шляхом правового та фінансового забезпечення регуляторних процесів, спрямованих на створення передумов підвищення якості управління у державах-членах [1, р. 251].

Досвід країн колишньої Югославії можна визначити практичним досвідом реалізації функцій і повноважень ОМС в умовах воєнного конфлікту та політичної нестабільності. Зокрема, ряд дослідників називають такі пріоритети розвитку ОМС в таких умовах: прийняття антикорупційних законів, які забезпечують моніторинг діяльності ОМС, у тому числі шляхом залучення громадськості; надання спеціалістам-юристам ОМС правового та економічного аналізу, необхідного для вирішення стратегічних завдань розвитку територій шляхом максимально ефективного нормативно-правового забезпечення діяльності ОМС; визначення правових норм діяльності субнаціональних органів місцевого самоврядування в умовах міжнародних та міжетнічних конфліктів [2, р. 26].

Аналіз чинного законодавства в системі регулювання діяльності органів місцевого самоврядування дає змогу визначити наступне: основні право-

відносини в системі діяльності ОМС регулюються Конституцією України [3] та Законом України «Про місцеве самоврядування в Україні» [4], а відповідно до статті 64 Конституції України визначено обмеження прав і свобод під час воєнного стану; до прав і свобод людини і громадянина, які не можуть бути обмежені під час воєнного стану, належать: рівність конституційних прав і свобод та рівність усіх перед законом; «толерантність»: рівність за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, мовних та інших ознак; позбавлення громадянства або зміна громадянства; права іноземців, а також права громадян України щодо надання притулку в порядку, встановленому чинним законодавством України; право на життя, обов'язок держави захищати життя людей; право на повагу до гідності; особа не може бути піддана тортурам, приниженням, медичним чи науковим дослідженням; право на свободу та особисту недоторканість; право на звернення до органів державної влади та ОМС; право на житло та неможливість його позбавлення; право на рівні обов'язки у шлюбі; забезпечення прав дитини; право на захист у суді; право на відшкодування за рахунок держави або ОМС матеріальної та моральної шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органів державної влади, ОМС, їх посадовими і службовими особами при здійсненні ними повноважень; доступ до нормативно-правового забезпечення, можливість знати свої права; професійна юридична допомога; право на невиконання злочинних наказів; презумпція невинуватості.

Отже, аналіз прав і свобод людини і громадянина, які не можуть бути обмежені, визначених Конституцією України, дав змогу виокремити сфери забезпечення конституційних прав, які безпосередньо пов'язані з діяльністю місцевого самоврядування в умовах воєнного стану:

- забезпечення права людини на житло, надання тимчасового житла у разі руйнування або пошкодження, відновлення систем надання комунальних послуг у разі руйнування мереж, їх пошкодження;

- громадянам, які потребують соціального захисту, житло надається державою та ОМС безоплатно або за доступну для них плату відповідно до закону;

- право на участь у місцевому самоврядуванні шляхом належності до відповідних територіальних громад;

- організація роботи підприємств, установ та організацій комунальної власності територіальних громад в умовах воєнного стану, сприяння забез-

печенню можливостей функціонування підприємств, установ та організацій, що не є комунальною формою власності територіальних громад;

– певне спрощення механізмів регулювання, віднесених до повноважень ОМС щодо реалізації положень нормативних актів: Законів України «Про доступ до публічної інформації», «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності», «Про державну допомогу суб'єктам господарювання» [5–7].

У разі введення воєнного стану на територіях громад, у яких сільські, селищні, міські ради та/або їх виконавчі органи, та/або сільські, селищні, міські голови не здійснюють повноваження, покладені на них Конституцією та законами України, а також в інших випадках, передбачених Законом, утворюються військові адміністрації населених пунктів. Основними завданнями військових адміністрацій є: заходи щодо забезпечення оборони, публічної безпеки та порядку, охорона об'єктів критичної інфраструктури, здійснення заходів із забезпечення правового режиму воєнного стану [8].

Окрім визначення певних обмежень у правовому регулюванні діяльності органів місцевого самоврядування, доцільно визначити розширення повноважень, зокрема: звільнення земельних ділянок комунальної власності від самовільно розміщених тимчасових споруд; обстеження та демонтаж будівель і споруд та їх конструктивних елементів у разі їх пошкодження, загрози життю та здоров'ю людей; створення можливостей для пожертвувань на потреби Збройних Сил України, підрозділів територіальної оборони; боротьба зі стихійним лихом та ліквідація їх наслідків, попередження надзвичайних ситуацій.

У результаті аналізу сфер діяльності ОМС та визначення пріоритетності запитів населення на послуги ОМС в умовах воєнного стану складено рейтингову матрицю сфер діяльності місцевих органів самоврядування, зокрема, за такими зверненнями населення: гуманітарні потреби; соціально-побутові потреби; економічні потреби; запити на документи та юридичний супровід. Відповідно, соціально-гуманітарні проблеми мають нагальніший пріоритет для населення. Таку ситуацію слід пов'язувати з наслідками повномасштабної військової агресії проти України – втратою роботи, закриттям бізнесу, переміщенням осіб внаслідок активних бойових дій, втратою житла та іншими гуманітарними та соціальними факторами. Таким чином, пріоритетом діяльності органів місцевого самоврядування є забезпечення можливостей подолання наслідків повномасштабного військового вторгнення Російської Федерації шляхом вирішення соціально-гуманітарних потреб населення. В умовах запровадження воєнного стану регуляторна

політика й надалі спрямована на збереження високої ролі органів місцевого самоврядування в процесах забезпечення безпеки та розвитку країни.

ЛІТЕРАТУРА

1. Onofrei M., Oprea F. Fiscal Decentralisation and Self-Government Practices: Southern versus Eastern Periphery of the European Union. *Core-Periphery Patterns Across the European Union : case studies and lessons from Eastern and Southern Europe* / edited by Gabriela Carmen Pascariu, Maria Adelaide Pedrosa da Silva Duarte. Bingley, UK : Emerald Publishing, 2017. P. 251–289.

2. Michael B., Mendes S. Anticorruption law in local government: Legal issues related to ordinance design and municipal-level anti-corruption agencies in Macedonia, *International Journal of Law and Management*. 2012. Vol. 54, No. 1. P. 26–60.

3. Конституція України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1996. № 30, ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 15.02.2023).

4. Про місцеве самоврядування в Україні. Закон України від 21 травня 1997 р. № 280/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 15.02.2023).

5. Про доступ до публічної інформації. Закон України від 13 січня 2011 р. № 2939-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17#Text> (дата звернення: 15.02.2023).

6. Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності. Закон України від 11 вересня 2003 р. № 1160-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1160-15#Text> (дата звернення: 15.02.2023).

7. Про державну допомогу суб'єктам господарювання. Закон України від 1 липня 2014 р. № 1555-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1555-18#Text> (дата звернення: 15.02.2023).

8. Про правовий режим воєнного стану. Закон України від 12 травня 2015 р. № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 15.02.2023).

Сень М. П.,
здобувач,

Воєнна академія імені Євгенія Березняка

БАЗОВІ ПІДХОДИ ДО РОЗРОБКИ ТА ПРИЙНЯТТЯ ВОЄННО-ПОЛІТИЧНИХ РІШЕНЬ В СУЧАСНИХ УКРАЇНСЬКИХ РЕАЛІЯХ

Суб'єктами прийняття воєнно-політичних рішень (ВПр) в Україні є органи державної влади – Верховна Рада України, Президент України, Кабінет

Міністрів України. За повнотою повноважень та черговістю здійснення безпосередніх управлінських дій у сфері національної безпеки і оборони першість в ухваленні ВПР належить Президенту України – Голові Ради національної безпеки і оборони України, Верховному Головнокомандувачу Збройних Сил України. Це засвідчують Конституція України, а також чинне законодавство з безпекових та оборонних питань[1].

Концептуальними підходами щодо прийняття рішень вказаними суб'єктами є наступні шість[2].

Перший підхід: системна концепція управлінських рішень Герберта Саймона (США). Існують два полярні типи рішень – запрограмовані та незапрограмовані. Рішення є запрограмованими тою мірою, якою вони є повторюваними й рутинними та наскільки ретельно розробленими є певні процедури для їхньої обробки та алгоритми ухвалення. Рішення вважаються незапрограмованими, якщо вони є новими й неструктурованими чи коли не існує опрацьованих методів і процедур вирішення проблем. Традиційні технології прийняття незапрограмованих рішень засновані на кваліфікації персоналу, якому притаманні розсудливість, інтуїція, творчий підхід.

Другий підхід: антираціональна концепція прийняття рішень Джеймса Марча (США). Ця концепція акцентує увагу на об'єктивному обмеженні розумових здібностей людини. Мозок містить набагато більше інформації, ніж людина здатна обробити. Альтернатив розвитку ситуації як правило існує більше, ніж це уявляється суб'єктові прийняття рішень. Управлінське рішення пропонується вважати результатом взаємної гри між проблемами, способами їх розв'язання, учасниками розробки рішення, його потенційними виконавцями. Всі названі компоненти є незалежними одні від одних. Рішення існують самі по собі незалежно від завдань та задіяних учасників. Мистецтво менеджменту полягає у здатності суб'єкта ухвалення рішення актуалізувати максимально можливий ступінь раціональності індивідуального або колективного мислення з метою чіткого формулювання проблеми, механізму її вирішення, необхідних для цього ресурсів та ймовірних наслідків.

Третій підхід: концепція локальних прирощень Чарльза Ліндблома (США). Теоретично може існувати раціонально-дедуктивний ідеал прийняття рішень, коли суб'єкт їх ухвалення знає «все про все». На цьому базується ідеальний (синоптичний) підхід до процесу прийняття рішень – вибір кращої альтернативи з повної сукупності можливих альтернатив. Проте на практиці у переважній більшості випадків використовується стратегія

локальних (роздільних) прирощень, яка передбачає ранжування за масштабом проблем, що можуть впливати на кінцеве рішення. Вона обмежує інформацію, спрощує варіанти вибору, звужує горизонти задля того, щоб проблема була вирішена хоча б мінімально. Підхід орієнтований насамперед на засоби, які є доступними на даний момент. Задля цього вводяться опції «проміжних» («часткових») результатів, що позначають шлях до головної мети, проте не гарантують її негайного досягнення. Мистецтво суб'єкта прийняття рішення полягає в узгодженості проміжних рішень з кінцевою ціллю, інтеграції часткових досягнень на основі часткових рішень у головний результат.

Четвертий підхід: нормативно-процесуальна концепція прийняття рішень Віктора Врума (Канада). Участь персоналу організації в розробці та ухваленні рішень суттєво впливає на його мотивацію та якість виконання професійних обов'язків. Пропонуються наступні варіанти пошуку оптимального рішення, які можуть бути здійснені з опорою на колектив. Варіант А-I: Суб'єкт приймає рішення одноосібно, використовуючи для цього наявну на даний момент інформацію, зібрану та опрацьовану підлеглими. Варіант А-II: Суб'єкт одержує необхідну інформацію від підлеглих, вислуховує їх пояснення і пропозиції, проте приймає рішення самостійно, не пояснюючи колективу свої дії. Варіант В-I: Суб'єкт ознайомлює окремих підлеглих із проблемою, яка потребує розв'язання, отримує від них ідеї та пропозиції, проте не виносить їх на групове обговорення. Він одноосібно приймає рішення, яке може відбивати або не відбивати думки та погляди підлеглих. Варіант В-II: Суб'єкт ознайомлює підлеглих із проблемою, що виникла, збирає ідеї та пропозиції щодо шляхів її вирішення. Потім він самостійно приймає рішення, яке може відбивати або не відбивати надані думки й погляди. Варіант С-I: Суб'єкт ознайомлює підлеглих з проблемою, разом з ними здійснює пошук, оцінює альтернативні рішення та намагається дійти консенсусу щодо вибору оптимального варіанту рішення. Роль суб'єкта є роллю головуючого. Він не намагається вплинути на позиції підлеглих з метою ухвалення саме «його» рішення, а готовий прийняти й реалізувати інше рішення, яке схвалене більшістю за наявної суспільно-політичної ситуації. Варіанти А-I і А-II можуть бути визначені як авторитарні, варіанти В-I і В-II як консультативні, варіант С-I – як груповий процес [3].

П'ятий підхід. Синтетична концепція прийняття рішень Мішеля Кроз'є (Франція). Державна бюрократія є не монолітною раціональною структурою,

а ієрархічно побудованою системою, яка, будучи нездатною забезпечити повний контроль, надає індивідам і групам певний простір для маневру. Рішення виглядає як момент компромісу між керівниками, які прагнуть використовувати традиційну стратегію «поділяй і пануй», та підлеглими, які активно впроваджують у життя власні стратегії для захисту можливості діяти самостійно на основі набутого раніше досвіду та своїх інтересів. Синтез суб'єктів та об'єктів у рішєннєвому циклі забезпечується на основі тогочасного розуміння ними необхідності збереження суспільної цілісності, досягнення мети, яка має загальне значення.

Шостий підхід. Концепція управлінських впливів Арнольда Танненбаума (США). Процес отримання суб'єктами нових джерел управління (влади) має урівноважуватись процесом отримання об'єктами (підлеглими) не менш значних ресурсів впливу на соціальне середовище, в тому числі на керівництво. В ідеалі можливим є процес «вирівнювання влади», коли повноваження владних центрів не повинні перевищувати можливостей соціального самоуправління. У даному випадку процес вироблення рішень відповідає наведеній вище формулі С-І: суб'єкт затверджує рішення, до якого схилиється більшість, залишаючи за собою функції координації та забезпечення. Об'єкти виконання рішення залишають за собою право на його коригування у випадку необхідності.

Якщо апроксимувати ці підходи на діяльність органів влади України, що приймають ВПР, то маємо наступну конкретизацію:

Табл. 1.

**Базові підходи щодо розробки та ухвалення (прийняття)
ВПР органами державної влади України**

	В умовах мирного часу	В умовах воєнного часу
Президент України	<ul style="list-style-type: none"> • Системна концепція управлінських рішень (Г. Саймон); • Синтетична концепція прийняття рішень (М. Кроз'є) 	<ul style="list-style-type: none"> • Антираціональна концепція прийняття рішень (Дж. Марч); • Концепція локальних природжень (Ч. Ліндблом); • Нормативно-процесуальна концепція – варіант С-І (В. Врум); • Концепція управлінських впливів (А. Танненбаум)

	В умовах мирного часу	В умовах воєнного часу
Верховна Рада України	<ul style="list-style-type: none"> • Системна концепція управлінських рішень (Г. Саймон); • Синтетична концепція прийняття рішень (М. Кроз'є) 	<ul style="list-style-type: none"> • Антираціональна концепція прийняття рішень (Дж. Марч); • Концепція локальних прирощень (Ч. Ліндблом); • Нормативно-процесуальна концепція – варіант В-II (В. Врум); • Концепція управлінських впливів (А. Танненбаум)
Кабінет Міністрів України	<ul style="list-style-type: none"> • Системна концепція управлінських рішень (Г. Саймон) 	<ul style="list-style-type: none"> • Системна концепція управлінських рішень (Г. Саймон); • Концепція локальних прирощень (Ч. Ліндблом); • Синтетична концепція прийняття рішень (М. Кроз'є)

Як видно, в умовах мирного часу глава держави, парламент та уряд покладаються насамперед на системну теорію прийняття ВПР. Синтетична концепція прийняття рішень також присутня в діяльності глави держави та парламенту, оскільки віддзеркалює природний демократизм українства – намагання громадян брати участь у важливих владних процесах. Уряд, будучи за своєю природою орієнтованим на виконання ухвалених рішень, залишається в межах системного ставлення до ВПР, ухвалених главою держави та законодавчим органом.

В умовах воєнного часу базис рішенневої діяльності всіх гілок влади суттєво змінюється. Глава держави приймає ВПР на основі застосування низки концептуальних підходів, у тому числі антираціонального. Концепція локальних прирощень застосовується, відбиваючи процес покращення інформаційного забезпечення влади, включно з ознайомленням із планами ворога. Нормативно-процесуальна модель застосовується в умовах колегіального осмислення військового задуму та його рішенневого втілення. Концепція управлінських впливів засвідчує процес широкого делегування безпекових та оборонних повноважень зацікавленій громаді – військам територіальної оборони, волонтерам, силам опору тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. Конституція України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1996. № 30, ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 17.02.2023).

2. Туленков М. В. Концептуальні засади організації сучасного менеджменту: монографія. Київ – Ніжин: Аспект-Поліграф, 2006. 312 с.

3. Парсонс В. Аналіз процесу прийняття рішень і аналіз публічної політики для прийняття рішень. *Парсонс В. Публічна політика: вступ до теорії й практики аналізу політики* / пер. з англ. О. Дем'янчук. Київ: Видавничий дім «Кисво-Могиллянська академія», 2006. С. 221–390.

Кашперська Д. О.,

старший науковий співробітник,

Воєнна академія імені Євгенія Березняка

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОТИДІЇ ІНФОРМАЦІЙНИМ ТА КОНСЦІЄНТАЛЬНИМ ЗАГРОЗАМ В УКРАЇНІ

В умовах широкомасштабної агресії Російської Федерації проти України загострилась проблема забезпечення інформаційної безпеки нашої держави. Екстремальні воєнно-політичні умови сприяли виявленню проблем не тільки у сфері протидії деструктивному консцієнтальному впливу дезінформації РФ, але й недоліків нормативно-правового забезпечення інформаційної політики України, зокрема Доктрини інформаційної безпеки (далі – Доктрина) [1], що врегульовувала інформаційну політику держави до кінця 2021 р. та Стратегії інформаційної безпеки (далі – Стратегія) [2], яку було введено в дію в грудні 2021 р., що потребує ґрунтового аналізу.

Доктрина свого часу стала концептуальним документом і засадничим щодо формування і реалізації державної політики протидії деструктивному інформаційному впливу Кремля в умовах «гібридної» війни. Російська інформаційна та інформаційно-психологічна агресія, яка передбачає використання консцієнтальної зброї, спричинили необхідність запровадження додаткових заходів забезпечення інформаційної безпеки України. У Стратегії відповідно до форми і типу нормативно-правового акту має бути визначено конкретні кроки держави на шляху забезпечення інформаційної безпеки, які, як указано в документі, має бути реалізовано до 2025 р. Оскільки в момент затвердження Стратегії Доктрина втратила чинність, важливо розуміти наскільки ці документи є взаємовиключними, а не взаємодоповнюючими загальною концепцією інформаційної безпеки держави. Тому пропонуємо розглянути ці два нормативно-правові акти з огляду на такі якісні характерис-

тики: термінологічний апарат, основні засади документів, правовий характер, механізми реалізації поставлених завдань, інституційний вимір.

У Доктрині визначено такі терміни: стратегічні комунікації, урядові комунікації, кризові комунікації, стратегічний наратив. Натомість у Стратегії подано розширений словник, у якому тлумачаться такі поняття: інформаційна безпека України як частина національної безпеки, інформаційна загроза, інформаційні заходи оборони держави, антикризові комунікації, кризові комунікації, стратегічні комунікації, стратегічний наратив, урядові комунікації.

Попри доповнення категоріально-понятійного апарату Стратегії в ній, як і в Доктрині немає визначень інформаційно-психологічних операцій, при тому, що знаходимо паралельне вживання термінів інформаційна, психологічна та інформаційно-психологічна операція, що ускладнює розуміння основоформуючих категорій змісту цього документа. Звуження поняття наратив до його стратегічного інваріанту обмежує інструментарій боротьби з конспіраційними загрозами, адже держава може визначати як тактичний в рамках певної операції чи тимчасового завдання, так і стратегічний наратив (метанаратив) як національну ідею держави на довгострокову перспективу. Розуміння цих понять дає можливість будувати багаторівневу концепцію інформаційної безпеки держави.

Метою Доктрини є уточнення засад формування та механізмів реалізації державної інформаційної політики, насамперед щодо протидії руйнівному інформаційному впливу Російської Федерації в умовах розв'язаної нею «гібридної» війни. Тобто, Доктрина передбачає саме уточнення чинних правових механізмів регулювання інформаційної діяльності саме щодо протидії руйнівному інформаційному впливу Російської Федерації. Натомість Стратегія визначає засади забезпечення інформаційної безпеки України, протидії загрозам національній безпеці в інформаційній сфері, захисту прав осіб на інформацію та захист персональних даних незалежно від джерела виникнення небезпеки. В цьому найсуттєвіша відмінність Стратегії від чинної Доктрини: якщо Доктрина є способом реагування саме на агресію з боку Російської Федерації, й вбачається як виняткова і тимчасова необхідність впровадження певних заходів додатково до чинного інформаційного законодавства, то Стратегія пропонує переформатування інформаційного середовища без акценту на загрозах від Російської Федерації. Стратегія, охоплюючи значно ширшу сферу інформаційних відносин, несе в собі додаткові загрози. Зміщення вектору уваги з відсічі агресії з боку Російської

Федерації на переформатування державою всіх інформаційних відносин у дуже узагальнену «безпеку» з широкими повноваженнями саме «силових» органів.

Доктрина так само, як і чинна Стратегія, не передбачає норм прямої дії, тобто, посилаючись на Стратегію, не можна притягувати до кримінальної відповідальності. На нашу думку, задля формування реальних правових наслідків необхідно прийняти спеціальні нормативні акти: нові закони, постанови Кабінету Міністрів України, рішення інших органів влади тощо. Як Стратегія, так і Доктрина визначають основні засади і принципи, на яких мають ґрунтуватися ці закони та інші рішення органів влади.

Механізми реалізації поставлених завдань і стратегічних цілей у чинному нормативному акті відсутні. Розділи Стратегії містять загальний опис кінцевого результату виконання поставлених завдань, а отже, бажаного стану інформаційної безпеки України. Документ містить велику кількість дієслів, що вказують на його декларативний характер, а саме: *забезпечити, посилити, сприяти, удосконалити* тощо. Також немає механізмів створення та розвитку структур, що відповідатимуть за консцієнтальна безпеку, насамперед у Збройних силах України чи розвідувальних органах, що також належить до пріоритетів державної політики в інформаційній сфері відповідно до Доктрини чи Стратегії. Крім того, у розділі «Стратегічні цілі та напрями реалізації Стратегії» цілі пронумеровано від 1 до 7, однак не зрозуміло чи це визначає пріоритетність чи послідовність їх реалізації.

. У Доктрині, не зважаючи на вужчу сферу її застосування (в основному захист від агресії з боку Російської Федерації), завдання ставляться перед Радою національної безпеки і оборони України, Кабінетом Міністрів України, Міністерством інформаційної політики України, Міністерством закордонних справ України, Міністерством оборони України, Міністерством культури України, Державним агентством України з питань кіно, Національною радою України з питань телебачення і радіомовлення, Державним комітетом телебачення і радіомовлення України, Службою безпеки України, розвідувальними органами України, Державною службою спеціального зв'язку та захисту інформації України, Національним інститутом стратегічних досліджень.

Стратегія, маючи на меті значно більш широку зміну в інформаційних взаємовідносинах в суспільстві, ставить задачі перед меншою кількістю суб'єктів. У Стратегії вказано, що її реалізація має здійснюватися органами виконавчої влади у взаємодії з органами місцевого самоврядування та інсти-

тутами громадянського суспільства згідно з планом заходів, який затверджується Кабінетом Міністрів України. Це передбачає створення додаткового документу Кабінетом Міністрів України.

У Доктрині забезпечення її реалізації обумовлювалося належною координацією заходів, здійснюваних усіма державними органами. При цьому ключові заходи відповідно до положень Доктрини визначала Рада національної безпеки і оборони України [3].

Компаративний аналіз Доктрини та Стратегії показав, що вказані нормативно-правові акти не є взаємовиключними як за своїм змістом, так і за формою/типом документу. Наразі в державі поки немає законодавчих основ створення та функціонування єдиної загальної системи інформаційної безпеки, як і не поставлено завдання щодо її формування. Законодавчо не визначено орган державної влади, на який має покладатися головна функція управління всіма складовими системи.

Отже, можна стверджувати, що чинна Стратегія, як і Доктрина не відповідають рівню загроз, перед якими постала Україну як на початку збройної агресії РФ у 2014 р., так і в час широкомасштабної війни, яку провадить Кремль з 24 лютого 2022 р. Непрозорий характер запропонованих в Стратегії процедур втручання і підстав для втручання в інформаційну діяльність, використання надто загальних формулювань і термінів, розмивання пріоритетів і змішування найнебезпечніших факторів з іншими може спровокувати порушення свободи слова в Україні, а також порушення з боку України її міжнародних зобов'язань, зокрема статті 10 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Також проблемою є відсутність координації дій між різними органами влади та криза інституційної невідповідності державним потребам у забезпечення консцієнтальної та інформаційної безпеки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 29 грудня 2016 року «Про Доктрину інформаційної безпеки України» : Указ Президента України № 47/2017 від 25.02.2017. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/6852021-41069> (дата звернення: 23.02.2023).

2. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 15 жовтня 2021 року «Про Стратегію інформаційної безпеки» : Указ Президента України № 685/2021 від 28.12.2021. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/6852021-41069> (дата звернення: 23.02.2023).

3. Про Раду національної безпеки і оборони. Закон України від 5 березня 1998 р. № 183/98-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/183/98-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 23.02.2023).

Марков А. В.,
старший викладач;
Тимошенко О. В.,
старший викладач,
Харківський національний університет
Повітряних Сил імені Івана Кожедуба

ПОГЛЯДИ АДМІНІСТРАЦІЇ США НА ПОСИЛЕННЯ РОЛІ КИТАЮ У СУЧАСНОМУ СВІТІ

Взаємовідносини США та Китаю в контексті боротьби за лідерство впливають на інших суб'єктів світ-системи і їх по праву називають країни «великої двійки» – «G-2». Між ними формуються нові конфігурації і відносини, унікальні для кожного історичного періоду. У цілому сучасний стан міжнародних відносин можна характеризувати як наростаюче суперництво США та Китаю за глобальне лідерство. Сьогодні очевидним стає той факт, що баланс сил повільно змінюється на користь Китаю, і США, не бажаючи миритися з втратою гегемонії приймають певні контрзаходи. У цілому ставлення адміністрації США щодо посилення глобальної ролі Китаю було визначено в доповіді «National Security Strategy» від жовтня 2022 р. [1].

Охарактеризуємо тезисно погляди Адміністрації Білого щодо Китаю. КНР є єдиним конкурентом, який має намір як змінити міжнародний порядок, використовуючи для цього економічну, дипломатичну, військову та технологічну складові. Пекін має амбіції створити розширену сферу впливу в Індо-Тихоокеанському регіоні та стати провідною державою світу. З цією метою Китай посилює вплив на міжнародні інституції, використовує свою економічну силу щодо примусу інших країн, збільшує інвестування в армію, яка швидко модернізується, стає все більш боєздатною в Індо-Тихоокеанському регіоні. КНР також посідає центральне місце в світовій економіці і має значний вплив на неї.

Стратегія США щодо КНР складається з трьох частин: 1) інвестувати в конкурентоспроможність США зміцнювати демократію, 2) узгоджувати

зусилля щодо Китаю з союзниками та партнерами, 3) конкурувати з КНР та захищати національні інтереси в контексті бачення майбутнього. Конкуренція з КНР є найбільш вираженою в Індо-Тихоокеанському регіоні, але вона також зростає глобально. У конкуренції з КНР наступні десять років будуть вирішальними.

Стратегія США щодо Китаю вимагає партнерства з іншими країнами з метою задоволення економічних потреб і потреб розвитку країн-партнерів, але не заради конкуренції, а заради них самих. Зокрема це стосується вирішення низки питань: цифрової інфраструктури, примусової праці, нерегульованого рибальства тощо.

США прагнуть притягнути Пекін до відповідальності за зловживання – геноцид і злочини проти людства в Сінцзяні, порушення прав людини в Тибеті тощо. США виступають проти будь-яких односторонніх змін статусу у світі, залишаються відданими політиці єдиного Китаю, що керується Законом про відносини з Тайванем, але виступають проти вживання сили або примусу щодо Тайваню. У цілому США прагнуть взаємодіяти конструктивно з КНР, не відступаючи від своїх принципів та працювати разом, щоб вирішувати виклики сьогодення.

ЛІТЕРАТУРА

1. National Security Strategy. 2022. October. URL: <https://www.whitehouse.gov/wp-content/uploads/2022/10/Biden-Harris-Administrations-National-Security-Strategy-10.2022.pdf> (accessed date: 18.01.2023).

Чумак О. М.,
старший викладач,
Воєнна академія імені Євгенія Березняка

ГЕОПОЛІТИЧНІ ТА ЕТНОПОЛІТИЧНІ АСПЕКТИ РОЗБУДОВИ СТРАТЕГІЧНОГО ПАРТНЕРСТВА УКРАЇНИ З ТУРЕЦЬКОЮ РЕСПУБЛІКОЮ

Процес глобалізації характеризується інтенсивністю інтеграції та зміною політичних позицій країн, послабленням впливу міжнародних організацій, ескалацією кризових ситуацій, динамічністю та багато вимірністю змін у ключових напрямках міждержавної взаємодії – від економіки до сфери

безпеки, зростанням національної самосвідомості та підвищенням ролі етнічного чинника у суспільно-політичному просторі країн [1, с. 97–99]. За таких обставин для України важливим є постійний аналіз основних чинників формування політики стратегічного партнерства та розбудова прозорої, гнучкої та диференційованої системи відносин з міжнародними гравцями. На даний час Україна, всупереч військовим діям, розв'язаним РФ на її території, втрачає людських та економічних ресурсів, викликає значний інтерес (дипломатичний, політичний, безпеково-оборонний) з боку багатьох інших держав.

У Стратегії зовнішньополітичної діяльності України від 26 серпня 2021 р. визначено країни, відносини з якими носять стратегічний характер для нашої держави. Перелік країн-партнерів з точки зору національних інтересів, світових реалій, стану двостороннього співробітництва порівняно з попередніми роками є більш вузьким, але економічно й політично обґрунтованим та прагматичним. Однією з країн-партнерів визначена Туреччина, стосовно якої на сторінках Стратегії визначено економічні, безпекові, інвестиційні напрямки співробітництва [2].

Вибір Туреччини як країни-партнера є цікавим та певною мірою неоднозначним. Ця країна має унікальну історію від злету Османської імперії у XVIII-XIX ст. до геополітичних поразок у XX ст. та ініціації політики «м'якої сили» у XXI ст. Історичною даністю стали російсько-турецькі війни довкола питань Причорномор'я, Бессарабії, Криму, володіння чорноморськими протоками. В сучасних умовах спостерігається продовження конфліктної взаємодії РФ і Туреччини щодо Сирії, Карабаху, Лівії. Серед країн НАТО Туреччина демонструє найбільш невизначену позицію щодо російсько-української війни. З одного боку, вона підтримує територіальну цілісність України та визнає незаконність анексії Криму. Від початку широкомасштабної агресії РФ проти України Туреччина перекрила протоки Босфор та Дарданелли для російських кораблів. Посередництво Туреччини під час розблокування експорту українського зерна у 2022 р. надало можливість Україні заробити мільярди доларів. Туреччина поставляє Збройним силам України ударні оперативно-тактичні БПЛА «Байрактар» та бронемашини Kırpi. З другого боку, Туреччина продовжує співпрацювати з РФ. До антиросійських санкцій вона не приєдналася, допомагає обходити санкційні обмеження на експорт товарів до Росії та Білорусі, приймає у себе російський бізнес, не закриває авіаційний простір для російських літаків, а також дає згоду на оплату частини російського газу в рублях.

Наведені вище особливості турецького позиціонування на міжнародній арені допомагають зрозуміти етнічні особливості турецької політики. Про це зазначив міністр закордонних справ України Дмитро Кулеба: «Стародавніх традицій османської дипломатії ніхто не скасовував. Якщо коротко сказати про Туреччину, про її зовнішню політику зараз, – то це співпраця у військово-технічній сфері з Україною і співпраця в торговельно-економічній сфері з Росією. Тобто допомагаючи нам протистояти Росії на фронті – об'єктивно це Туреччина робить, – вони заробляють гроші на Росії» [3].

В академічній літературі Туреччину традиційно характеризують як «державу статус-кво». Питання демократизації сусідів завжди хвилювали Анкару, але переважно в теоретичній площині. Фактично Туреччина завжди робила вибір на користь «статус-кво» й стабільності, якщо їм загрожувала демократизація. На практиці це означало, що турецькі лідери надавали перевагу мусульманській солідарності та братству над демократичною солідарністю [4]. Оголошена Партією справедливості і розвитку (ПСР) на початку свого правління у 2002 р. позиція «відсутності проблем» у зовнішній політиці призвела до погіршення стосунків Туреччини з Ізраїлем, Єгиптом, Грецією, Кіпром, Вірменією. Президент Вірменії С. Саркісян навіть зауважив, що турецька політика «нульових проблем» приносить «нульові результати» [5, с. 5].

Унікальна історія становлення та розвитку Турецької Республіки, формування та реформування турецької ідеології також наклали свій відбиток на особливості її зовнішньої та внутрішньої політики. Етапами цього процесу стали: виникнення ідей інтелектуального та культурного «тюркізму», подальший його розвиток як історичного руху, зародження та розвитку ідей «пантюркізму», «вестернізації» країни, а після охолодження стосунків зі США – виникнення політики «антивестернізму» та «ісламізації». Так, Туреччина бажала приєднатись до Заходу в другій половині ХХ ст., але нові політичні доктрини почали формувати іншу Туреччину. Ідеологічною опорою правлячої партії Туреччини стала доктрина «неосманізму», яка передбачає, що Туреччина має повертати собі не лише внутрішній лад Османської імперії, але й зовнішній, тобто розширюватись до історично позначених меж за рахунок культурної та економічної експансії. Продовжуючи політику «неосманізму» в авторитарний спосіб та прагнучі зайняти лідерські позиції у світі, Туреччина не виправдала сподівань Заходу, який очікував іншу Туреччину – Туреччину, яка б стала моделлю мусульманської демократії [6, р. 602].

Будучи частково ісламською країною, Росія широко застосовує на території Туреччини свою пропагандистську машину, компрометуючи відносини Анкари із Заходом та формуючи в турецькому суспільстві вигідні для себе

нарлативи. На даний час Туреччина не може активно протидіяти впливу Росії у регіональній політиці, що пояснюється факторами енергетичної залежності та економічної співпраці сторін, а також розбіжністю між США та ЄС в окремих зовнішньополітичних питаннях, зокрема у ставленні до сучасної Туреччини, політичний режим в якій набув чітко виражених авторитарних ознак. Проте Україна може, зберігаючи розгалужені контакти з Туреччиною, спрямувати вектор міждержавного партнерства в конструктивне русло.

Політичний діалог між Україною та Туреччиною у 2014 р. значно активізувався. Обидві країни зацікавлені у вирішенні безпекових проблем та беруть активну участь у миротворчих процесах у чорноморському регіоні. Нові геополітичні виклики для обох держав створюють вікно можливостей щодо перспектив українсько-турецьких відносин. Створений у 2020 р. новий формат політико-безпекових консультацій «Квадрига» за участю міністрів закордонних справ та міністрів оборони України і Туреччини на основі щорічних консультацій довів свою ефективність, а оборонне співробітництво сторін має перспективи подальшого зростання. В економічній та інвестиційній сфері також спостерігається прогрес. Досягненням багаторічних перемовин стало підписання Україною та Туреччиною напередодні широкомасштабної російської агресії угоди про вільну торгівлю. Очікується, що до 2026 р. турецький ринок відкриється для української продукції сільськогосподарства, харчової та переробної промисловості. Крім того, стратегічні прогнози показують, що Україна у стосунках з Туреччиною може нівелювати вплив РФ, зайнявши нішу відновлювальної енергетики та посередника в реабілітації стосунків Туреччини із США та ЄС.

Найбільш розвиненим та тривалим напрямком україно-турецьких стосунків залишається культурно-гуманітарна сфера, що передбачено Угодою між Урядом України та Урядом Турецької Республіки про співробітництво в галузі культури від 27 листопада 1996 р. Обом країнам не так складно знайти спільну мову, точки взаєморозуміння та хвилюючі теми. Не дивлячись на наявну культурно-релігійну різницю між українцями та тюрками, не можна заперечувати того, що тюркський чинник відіграв помітну роль у етногенезі українців. В українській мові чимало тюркізмів. Її мелодійність («співучість») також є результатом тюркських впливів. У козацькому одязі простежуються тюркські елементи [7]. Розвиток стосунків у культурно-гуманітарній сфері здійснюється не тільки на офіційному рівні, а й за підтримки українських спілок, розташованих у двадцяти одному місті Туреччини, культурних осередків української та кримськотатарської громад, а також інших культурно-митецьких інституцій та ЗМІ. Саме цей напрямок

вбачається сприятливим у подоланні російської пропаганди, адресованої обом країнам.

Разом з тим, вважаємо за потрібне вказати на необхідність активізації міждержавної взаємодії України й Туреччини у питаннях безпеки, оборони, економічної (насамперед енергетичної) співпраці, розвитку оборонно-промислових комплексів, спільної протидії російським великодержавним впливам у басейнах Чорного та Азовського морів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Політологія: навчальний енциклопедичний словник довідник для студентів ВНЗ I–IV рівнів акредитації / [В. М. Денисенко, О. М. Сорба, Л. Я. Угрин та ін.]; За наук. ред. д-ра політ. н. Хоми Н. М. Львів : «Новий Світ – 2000», 2014. 779 с.

2. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 30 липня 2021 року «Про Стратегію зовнішньополітичної діяльності України»: Указ Президента України від 26.08.2021 р. № 448/2021. *Урядовий кур'єр*. 2021. 27 серп. (№ 164). С. 10–13.

3. Медведева Н. Османська дипломатія. Кулеба пояснив, чому Ердоган допомагає Україні та торгує з Путіним. *ЛІГА.Новини*. 16.08.2022. URL: <https://news.liga.net/ua/politics/news/osmanskaya-diplomatiya-kuleba-obyasnil-pochemu-erdogan-pomogaet-ukraine-i-torguet-s-putinym> (дата звернення: 07.02.2023).

4. Воротнюк М. «Арабська весна» – шанс регіонального лідерства для Туреччини? *Зовнішні справи*. Науковий журнал Міністерства закордонних справ України. 2011. № 11–12. С. 44–47.

5. Воротнюк М. Туреччина: регіональний гравець з глобальними амбіціями. Київ: Фонд ім. Фрідріха Еберта, 2020. 16 с.

6. Bilgin P. The Securityness of Secularism? The Case of Turkey. *Security Dialogue*. 2008. Vol. 39. No 6. P. 593–614.

7. Кралюк П. Півтори тисячі років разом. Спільна історія українців і тюркських народів. Харків : Фоліо. 2018. 256 с.

Вадімов А. П.,

аспірант,

Національна академія внутрішніх справ

СТРАТЕГІЯ ДЕОКУПАЦІЇ ТА РЕІНТЕГРАЦІЇ КРИМУ: ЗАКОНОДАВЧИЙ ТА ОБОРОННИЙ АСПЕКТ

Сучасні виклики воєнного стану введеного по причині широкомасштабного військового вторгнення російських військ 24 лютого 2022 р. поєднано-

го з окупацією територій України є наслідком «гібридної» війни яку російське політичне керівництво почало проти України ще у 2014 р. Ці події почалися з порушення Російською Федерацією принципів, доктрин та норм світового порядку та міжнародного права, закріплених у десятках міжнародних договорів, конвенціях, деклараціях, меморандумах які були колективно прийняті як основа міждержавної безпеки та відносин країнами переможницями у Другій світовій війні. Загарбання Криму Росією відбувалось шляхом прихованого введення озброєних кадрових солдат та офіцерів спеціальних родів військ та парамілітарних утворень під головуванням російських спецслужбістів у значний кількості на територію кримського півострову, а після проведення так званого «референдуму» з порушенням законодавства та Конституції України (і навіть Росії на той час). Ці дії Росія завершила так званим «приєднанням Криму до Росії», тобто анексією частини території суверенної та незалежної української держави з перетворенням її в адміністративно-територіальну одиницю РФ, встановивши в регіоні свою модель влади, вертикаль управління, ввела у дію федеральне законодавство, запровадила авторитарний режим та репресивний апарат, розмісила у Криму сухопутні військові контингенти, флот та авіацію (в тому числі стратегічного призначення). З невідконтрольної української територій Криму, в тому числі, почався наступ російської армії 24 лютого 2022 р.

Ця ситуація вимагає від Української держави розроблення, впровадження та фактичного втілення стратегії деокупації та реінтеграції Криму, повернення його під владу України, що є не тільки національним завданням, але і метою усіх світових демократій (оскільки наявний стан речей дає прецеденти та приводи для повторення подібних сценаріїв з боку інших суб'єктів у певних обставинах – що буде означати руйнування світового устрою та початок нової світової війни з можливим використанням зброї масового знищення, яка поставить крапку в існуванні людської цивілізації).

Одним з головних кроків на цьому напрямку стало прийняття рішення Ради національної безпеки і оборони України від 11 березня 2021 р. «Про Стратегію деокупації та реінтеграції тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим та міста Севастополя» та ухвалення Стратегії Указом Президента України від 24 березня 2021 р. № 117/2021 [1]. Аналіз вказаного нормативно-правового джерела приводить до висновків, що політику деокупації та реінтеграції тимчасово окупованої території АР Крим можна розділити на декілька блоків або напрямків: правовий, законодавчий, економічний, екологічний, соціальний, гуманітарний, інформаційний, ди-

пломатичний, безпековий, і звичайно військова (оборона) складова. Що стосується практичної площини втілення та механізму реалізації, то у відповідному розділі Стратегії зазначається, що Кабінет Міністрів України розробляє та затверджує план заходів з реалізації Стратегії деокупації та реінтеграції тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим та міста Севастополя, на основі якого відповідні державні органи розробляють і реалізують плани заходів щодо забезпечення деокупації тимчасово окупованої території. Цей документ був затверджений 29 вересня 2021 р. розпорядженням Кабінету міністрів України № 1171-р та став дорожньою картою або покроковим алгоритмом конкретних дій щодо реалізації державної політики у цій сфері [2].

У реаліях сьогодення цього дня відсічі збройної агресії Російської Федерації та відстоювання територіальної цілісності та незалежності України у ході визвольної війни пріоритетним напрямком звільнення Криму від російських загарбників стає діяльність Збройних сил та інших військових формувань України, тому посилаючись на План розроблений урядом треба навести декілька заходів, виконання яких покладено на Міністерство оборони згідно нього, а саме: розроблення та подання на розгляд Кабінету Міністрів України законопроекту щодо особливостей функціонування держави у разі оголошення стану війн; розроблення та виконання стратегічних документів у сфері морської безпеки; розроблення та здійснення заходів щодо підвищення рівня обороноздатності держави у разі ескалації збройної агресії або виникнення збройного конфлікту на території Одеської, Миколаївської, Херсонської, Запорізької областей; запрошення спостерігачів від НАТО з метою моніторингу військово-політичної ситуації в районах, що межують з тимчасово окупованою територією; розроблення та подання на розгляд Кабінету Міністрів України законопроекту щодо внесення змін до деяких законодавчих актів України з питань національної безпеки; розроблення та подання Кабінету Міністрів України проекту Державної цільової оборонної програми розвитку Збройних Сил України до 2025 р. [2]. Ці конкретні важливі завдання у військовій та оборонній сфері мають різні строки виконання і конкретні корисні надбання, які очікуються від них, деякі з цих завдань вже були виконані до війни, а деякі активізувалися з урахуванням специфіки загроз та дій противника на конкретних місцевостях вже після початку війни.

Зрозуміло, що документи з більшою деталізацією завдань, шляхів та результатів стратегії деокупації та реінтеграції Криму відносяться до таємних

матеріалів з відповідним грифом, але з наведених відкритих джерел стає зрозуміло, що керівництво України, на сьогодні усвідомлює набагато краще ступінь загрози агресії Росії (її загарбницької зовнішньої політики цілому), протидії їй та усунення наслідків ніж у попередні періоди незалежності України, і це розуміння оформлюється законодавчо.

У громадських, експертних, наукових колах тривають дискусії з приводу державної програми (стратегії) деокупації та реінтеграції Криму, вказуються різні погляди щодо покращення її ефективності, втілення, ступеню розробленості, але всі автори сходяться у думці, що це доленосний крок у царині державної безпеки та зміцненні незалежності [3; 4]

Звертаючись до наукових джерел слід послатися на статтю Л. Я. та О. А. Корнатів «Державна політика деокупації Криму: ключові результати та перспективи» [5] у якій, зокрема, зазначаються чіткі висновки та пропозиції з питання, а саме: політика деокупації повинна ґрунтуватися на поєднанні політичних та дипломатичних заходів з деокупації, що передбачають інтеграційні заходи та задоволення прав осіб з числа внутрішньо переміщених осіб; українською владою вживається низка політичних кроків у сфері освіти, гуманітарній, соціокультурній, інформаційній політиці, надання адміністративних послуг, докладаються дипломатичні зусилля для звільнення Криму, задоволенню прав громадян України, які проживають у Криму; зазначається про необхідність узгодження положень нормативно-правових актів з питання деокупації – положення чинного законодавства України, Стратегії деокупації та Плану заходів не повинні суперечити одне одному, бути взаємодоповнюваними, не породжувати великої кількості нових законів та нормативно-правових актів, містити спільні підходи та бачення та відповідати стандартам міжнародного права; пропонується додатково розробити та ухвалити законодавство, в тому числі з перехідної юстиції, стосовно амністії, допомоги політичним в'язням, щодо реального та дієвого забезпечення прав корінних народів; вказується, що інформаційна політика щодо деокупації Криму має спрямовуватися на молоде покоління з використанням Інтернет платформ та соціальних мереж; наголошується, що успішність політики деокупації Криму залежить від злагоджених дій держави, органів виконавчої влади на місцях та місцевого самоврядування, інститутів громадянського суспільства за підтримки світової спільноти [5, с. 47–48].

Роблячи висновок на підставі викладеного можна сказати, що починаючи з 2021 р., ще до воєнного стану, виникла необхідність та постало

питання законодавчого визначення та закріплення деокупації та реінтеграції Криму. Були прийняті спеціалізовані підзаконні акти та внесено зміни та доповнення у закони які по багатьом напрямкам закріпили конкретні дії та очікувані результати від них за певний період. Але у 2022 р., після початку широкомасштабного російського вторгнення практична діяльність з повернення Криму під контроль України змістилася у військово-політичну площину та сектор безпеки і повністю залежить від перемоги України у цій війні (одним з критерієм якої є вихід ЗСУ на кордони 1991 р.), при цьому соціальні, економічні, юридичні, гуманітарні, адміністративні, інформаційні складові продовжують бути важливими частинами Стратегії і необхідні для її успішного виконання. Також потребують розробки та прийняття актуальні в нових умовах військової боротьби з ворогом комплексні спеціалізовані закони (можливо конституційного рівня) та підзаконні акти для їх конкретизації та виконання, щодо запровадження регламентації стратегії повернення усіх окупованих Росією територій з 2014 р. до сьогодні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 11 березня 2021 року «Про Стратегію деокупації та реінтеграції тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим та міста Севастополя». Указ Президента України № 117/2021. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/1172021-37533> (дата звернення: 14.02.2023).
2. Про затвердження плану заходів з реалізації Стратегії деокупації та реінтеграції тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим та міста Севастополя. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 29 вересня 2021 р. № 1171-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1171-2021-%D1%80#Text> (дата звернення: 14.02.2023).
3. Вакуленко О. Стратегія деокупації та реінтеграції. Який план реалізації? *Суспільне. Крим*. 06.10.2021. URL: <https://crimea.suspilne.media/ua/articles/132> (дата звернення: 14.02.2023).
4. Староконь С. Стратегія деокупації Криму. Наміри, проблеми і гасла. *Український тиждень*. 7 лютого 2022. URL: <https://tyzhden.ua/strategiia-deokupatsii-krimu-namiry-problemy-i-hasla/> (дата звернення: 14.02.2023).
5. Корнат Л. Я., Корнат О. А. Державна політика деокупації Криму: ключові результати та перспективи. *Регіональні студії*. 2021. № 27. С. 43–49. DOI: 10.32782/2663-6170/2021.27.7

Кудрявцев В. О.,
ад'юнкт,
Національний університет оборони
України
імені Івана Черняховського

СЦЕНАРІЇ РОЗВИТКУ БЕЗПЕКОВОЇ СИТУАЦІЇ В ПРИДНІСТРОВСЬКОМУ РЕГІОНІ РЕСПУБЛІКИ МОЛДОВА В КОНТЕКСТІ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Поряд із збройною агресією та тимчасовою окупацією Російською Федерацією частини території України загрозою національній безпеці нашої країни продовжує залишатися неврегульований конфлікт у Придністровському регіоні Республіки Молдова (ПРРМ). Окупований РФ ще у 1992 р. регіон фактично є джерелом військової загрози не тільки для України та Молдови, а й Чорноморського регіону в цілому, що чітко прописано в п. 35 Стратегії зовнішньополітичної діяльності України, затвердженої Указом Президента України від 26 серпня 2021 р. № 448/2021. У документі йдеться, що «виникнення нових і розмороження існуючих збройних конфліктів на пострадянському просторі несе загрозу як для України, так і для регіональної безпеки і стабільності» [1].

Процес врегулювання конфлікту в Придністров'ї триває з моменту руйнації Радянського Союзу та виходу на політичну сцену нових незалежних держав, у тому числі Молдови та України. З цією метою застосовувалось багато способів, вносились численні пропозиції всіма учасниками врегулювання, проте суттєвих змін у вирішенні придністровської проблеми не відбулося. Переговорний процес останніми роками перебуває на етапі повного «припинення діалогу» між його учасниками. Крім того, російська агресія проти України знову привернула увагу до регіону. ПРРМ є джерелом військової загрози для України через *де-юре* присутність в ньому оперативної групи російських військ та миротворчого контингенту збройних сил РФ, а *де-факто* – через повну керованість регіоном з боку РФ за посередництва місцевих сепаратистів.

Територія Придністровського регіону має суттєве воєнно-стратегічне обмеження: вона не має спільного сухопутного кордону з Росією. Однак при проведенні РФ повітряно-десантної або морської операції регіон може бути

використано в якості плацдарму для ведення бойових дій з метою відрізання України від південно-західної Європи та узбережжя Чорного моря. В стратегічних планах керівництва РФ такі наміри неодноразово проголошувались на початку розв'язання широкомасштабної збройної агресії. Крім того, регіон активно застосовується Росією для дестабілізації ситуації та здійснення політичного, економічного, інформаційного впливу на Республіку Молдова. Молдовське керівництво неодноразово висловлювало своє занепокоєння тим, що російсько-українська війна може перекинутися на територію республіки [2]. Як наслідок, перспективи розвитку Молдови як держави можуть опинитися під загрозою.

Республіка Молдова чітко розуміє, що доки Україна стримує агресора на своїй території, сусідні з нею держави можуть відчувати себе у відносній безпеці. Гарантіями для них може бути лише остаточна військова перемога України над російським агресором. Однак сама Молдова категорично виступає проти будь-яких бойових дій на території Придністровського регіону та наголошує на необхідності виключно мирного врегулювання проблеми ПРРМ, не говорячи про власну участь у протидії російській агресії разом з Україною. Це зумовлено наступними чинниками: прописаним на законодавчому рівні нейтралітетом країни, небажанням змінювати наявний статус-кво, низьким рівнем боєздатності молдовських збройних сил, довготривалою енергетичною залежністю від Росії та острахом погіршити відносини з нею. Окремо слід наголосити, що самостійне та неузгоджене з Республікою Молдовою проведення будь-яких військових операцій Україною на території Придністровського регіону може трактуватись як агресія проти неї.

Отже, на сьогоднішній день з'явилась унікальна можливість у вирішенні придністровської проблеми та ліквідації російської присутності на території Молдови. Російська збройна агресія, існування потенційної загрози для України і Молдови з боку маріонеткового самопроголошеного режиму Придністров'я, безрезультатність переговорного процесу та присутність у регіоні представників країни-агресора диктують керівництву нашої держави необхідність здійснення більш сміливих та рішучих кроків. Однак шляхи розв'язання придністровської проблеми безпосередньо залежать від ймовірних сценаріїв завершення російсько-української війни. Основними такими сценаріями можуть бути:

Сценарій 1. Перемога України (повернення до державних кордонів 1991 р.).

Сценарій 2. Досягнення РФ своїх неоімперських цілей в Україні (ліквідація української державності, відновлення російського контролю над Україною).

Сценарій 3. Перемир'я України з РФ на не вигідних умовах (замороження конфлікту, затягування війни на зразок 2014 р.).

Вирішення придністровської проблеми в інтересах України (відповідно, і Молдови) можливе за умови реалізації першого сценарію. Це означатиме ліквідацію джерела загроз на південно-західному кордоні України, поліпшення безпекової ситуації у Південно-Східній Європі в цілому. Здійснення будь-якого іншого сценарію лише посилить напруженість у регіоні та значно ускладнить демократичну трансформацію України і Молдови включно з гальмуванням намірів їх євроатлантичної інтеграції.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 30 липня 2021 року «Про Стратегію зовнішньополітичної діяльності України». Указ Президента України від 26.08.2021 р. № 448/2021. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/4482021-40017> (дата звернення: 25.01.2023).

2. Ultima oră! Exclusiv. Federația Rusă ar avea în plan să invadeze și R. Moldova la începutul anului 2023. *TVR Moldova*. 19 decembrie 2022. URL: https://tvr moldova.md/article/a35b0916fd4f7829/ultima-ora-federatia-rusa-ar-avea-in-plan-sa-invadeze-si-r-moldova-la-inceputul-anului-2023.html?fbclid=IwAR3pyxZP2BMX7K75HKvDxp0_ZyhUILLtWKQL3NtKSt72oa2Uoa8s2kSEjlc#.Y6BJM8KHP20 (accessed date: 25.01.2023).

Майборода Р. В.,

аспірант,

Харківський гуманітарний університет

«Народна українська академія»

РОЗВИТОК ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА ПІД ЧАС ВІЙНИ: НОВА ЕТИКА ДІАЛОГУ

В умовах воєнної агресії проти України процеси розвитку громадянського суспільства не тільки не зупинилися, але й вийшли на нові горизонти своєї актуальності та змістовності. Безсумнівно, це потребує дослідження, усвідомлення та переосмислення в різних ракурсах. Зауважимо, що актуа-

лізація зазначеної нами проблеми пояснюється саме ситуацією надзвичайності в умовах війни, яка має низку сутнісних характеристик, на що акцентують увагу дослідники. «По-перше, війна, особливо на початковому етапі, генерує переважно хаос, щодо якого множаться хибні оцінки, а соціальні інститути, ті структури, що покликані приборкувати суспільну ентропію, ніби втрачають цю здатність. По-друге, помітне ослаблення соціального контролю за подіями та процесами в суспільстві може бути і швидко минаючим, і хронічним. По-третє, адаптаційні практики індивідуального самозахисту, інноваційні форми взаємодії та співробітництва між інститутами, організаціями, категоріями населення, окремими громадянами формують особні анклавні соціального порядку...» [1, с. 20]. Так, українське суспільство трансформувалось під впливом надзвичайності, невизначеності, задіявши захисні соціальні механізми. Одночасно війна виявила зміни у вимірах демократії під час війни: «...багато демократичних процедур з насамперед властивим їм ступенем прозорості призупинено тотальною та асиметричною війною. Переривається діяльність політичних партій (окремі з них забороняються), профспілок і парламентської опозиції... У нову ієрархію соціальної значущості з огляду на їхній внесок у спротив агресору вишуковуються й інститути громадянського суспільства. ...централізація влади та ресурсів помітно обмежує можливості регіональних і місцевих, обраних і призначених, органів керувати, спрямовувати, впливати» [1, с. 40]. Це ще раз доводить, що соціально-політичний вектор розвитку, який проводився у дію до початку воєнної агресії, перестав бути актуальним. Політичні структури та соціальні актори почали згуртовуватися навколо найактуальнішої ідеї – перемоги нашої держави, вільного проєвропейського вибору української нації.

Значущість і актуальність процесів згуртованості громадянського суспільства посилюється такими чинниками, як нестабільність існуючої системи взаємодії влади та громадських структур, нерозвиненість інститутів громадянського суспільства, що можуть негативно позначитися на базових етичних принципах та ціннісному фундаменті самої демократії [2, с. 162].

На нашу думку, роль суспільного інтегратора серед усіх суб'єктів, включених до процесу функціонування громадянського суспільства в Україні в таких складних умовах війни та повоєнного періоду, повинні відігравати політичні партії. Саме вони мають той потенціал, який може вдосконалити системну взаємодію між державою та громадянським суспільством [2, с. 167]. Попри це, сьогодення ситуація надзвичайності зумовила іншу

конструкцію політичного впливу, зменшивши його діапазон для політичних партій. Це відбулося за різних причин, у тому числі й у результаті того, активізувалася опція монолітної згуртованості на першому етапі війни, коли сформувався єдиний блок влади (президент та армія) і громадян. Крім того, беззаперечним є той факт, що на сьогодні у політичних партій немає готового консолідуючого політичного рішення або іншого суспільного механізму, який би став універсальною протидією ситуації, що склалася. Хоча одночасно «нині саме протистояння зовнішній агресії залишається чи не головним чинником організаційного зміцнення громадянського суспільства України, тримаючи його «в тонусі» й не даючи остаточно зійти з політичної авансцени» [3, с. 272]. Тому, на наш погляд, актуалізується перегляд концепцій діяльності політичних партій в умовах війни, їхньої ролі в розвитку громадянського суспільства, підтриманні ідей демократії. Адже з історії відомі приклади такої діяльності, побудованої на ідеях лібералізму, які набули практичного досвіду в системі функціонування громадянського суспільства США або так званих «лібералістських» країнах Європи.

Саме на ліберальній системі цінностей як такої, що сприятиме проходженню через воєнні випробування та складний повоєнний стан, акцентує увагу Наталія Отрешко, наголошуючи на актуальності ідей нової етики для глобального суспільства на засадах культури діалогу в суспільстві [1, с. 317–325]. Ми ж вбачаємо в цьому потенційні можливості для політичних партій відновити свій вплив на розвиток громадянського суспільства в нинішні складні часи.

Якщо звернутися детальніше до розвитку проголошуваних ідей сучасного неолібералізму, то слід, на думку Н. Отрешко, спиратися на концепцію Яна Шолте, яка виникла з практики та досвіду роботи численних різноманітних політичних програм, особливо в проєктах «Громадянське суспільство і демократія в глобальній економіці» (2001–2005) та «Побудова глобальної демократії» (2008–2014)) [4] і в якій він визначив «принципи політики майбутнього, а саме: прийняття принципу рефлексивності в основі сучасного мислення; увага до глибинних відносин між культурою та владою; визнання складності як принципу пізнання; визнання переваг різноманітності; плекання смирення як принципу ставлення до своєї культури; здатність урахувати різноманіття; взаємне навчання в діалозі задля позитивних змін» [1, с. 320]. Звісно, означені принципи ще потребують осмислення й перенесення на соціальний, політичний і культурний ландшафт українського суспільства, яке має специфічні ознаки, в тому числі надзвичайності, невизна-

ченості. В цьому сенсі на перший план виходить ресурсний потенціал щодо подальшої консолідації різних політичних формувань, ланок громадянського суспільства для втілення і розвитку інноваційних напрямків, ідей, щоб у діалозі, на основі плюралізму думок відпрацювати відповіді на виклики часу.

Отже, базуючись на позначених нами судженнях, можна виокремити ті вектори проактивної діяльності політичних партій, які на часі мають відіграти певну роль у подоланні бар'єрів у розвитку громадянського суспільства: сприяти, з одного боку, подальшій соціалній консолідації, мобілізації ресурсів виживання, оновленню ролі регіонів, піднесенню патріотичної свідомості та формуванню чітко визначеної національно-громадянської ідентичності в усіх регіонах України, з другого боку, викоріненню негативних наслідків воєнних часів, подоланню суперечливих геополітичних орієнтацій, політичної радикалізації. Одночасно разом з артикульованими маркерами в ситуації невизначеності є і розуміння неоднозначності ситуації, яка під впливом можливих реальних змін буде унеможлилювати значущість того чи іншого негативного чинника або взагалі переформатовувати сам контекст функціонування громадянського суспільства, а відповідно, і визначати нові точки розвитку, нові ідеї суспільної етики чи, навпаки, ставати елементами нестійкості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Українське суспільство в умовах війни. 2022 : Колективна монографія / С. Дембіцький, О. Злобіна, Н. Костенко та ін.; за ред. член.-кор. НАН України, д. філос. н. Є. Головахи, д. соц. н. С. Макеєва. Київ: Інститут соціології НАН України, 2022. 410 с.
2. Требін М. П. Сучасний стан громадянського суспільства в Україні: проблеми і перспективи. *Український соціум*. 2013. №4. С. 161–174.
3. Корнієвський О. Суперечності сучасного розвитку громадянського суспільства в Україні. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*. 2016. №3–4 (83-84). С. 266–274.
4. Scholte J. A. After Liberal Global Democracy: New Methodology for New Praxis. *Fudan Journal of the Humanities and Social Sciences*. 2020. Vol. 13, Issue 1. P. 67–92. DOI: 10.1007/s40647-019-00265-3

СТУДЕНТСКА ТРИБУНА

Авраменко Т. О.,
міжнародно-правовий факультет,
1 курс, 2 група,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого

РЕАЛІЗАЦІЯ ПЕРСПЕКТИВ ВСТУПУ УКРАЇНИ В НАТО

Розпочата у 2014 р. «гібридна» війна РФ проти суверенної України за-свідчила про гостру необхідність вступу нашої країни до блоку НАТО. Організація Північноатлантичного договору (НАТО) створена 4 квітня 1949 р. Головною метою цього військового альянсу є колективна оборона Північної Америки та країн Західної Європи, які є його членами. Згідно 5 статті Статуту НАТО, збройний напад на одного з учасників альянсу вважається нападом на всіх його членів, та передбачає відповідь усіх держав-членів. З початком військових дій надається допомога країні, що зазнала удару, і застосовуються збройні сили НАТО проти держави-агресора.

Членство України в Північноатлантичному альянсі розглядається владою як основний засіб отримання гарантій міжнародної безпеки. З 12 червня 2020 р. наша держава стала членом Програми розширених можливостей НАТО. Цей крок наблизив Україну до вступу, але до 2022 р. лідери західних країн розглядали перспективу її членства в НАТО як маловірогідну. Проте, широкомасштабне вторгнення Російської Федерації в Україну 24 лютого 2022 р. викликало глобальну турбулентність світового порядку, і не могло не позначитися на перспективі руху нашої держави до НАТО.

Варто зазначити, що риторика Альянсу змінюється протягом цієї війни. Можна згадати, що в перші місяці російської агресії Генеральний секретар НАТО Єнс Столтенберг, який висловлює спільну позицію членів Альянсу, неодноразово заявляв про неприпустимість ескалації конфлікту; НАТО тоді вважало неможливим поставки важкої зброї для України. Таку позицію члени Альянсу обґрунтовували необхідністю уникнути зіткнення Росії та НАТО, бо цей розвиток подій міг би призвести до руйнівної III світової війни. Формування таких поглядів було наслідком експансивної пропаганди

Росії про т.зв. «другу армію світу» та роботи її «п'ятої колони» в країнах Заходу. Зокрема, подібне звучало і у меседжах Генрі Кіссінджера – колишнього Державного секретаря США, радника з національної безпеки й автор політики розрядки міжнародної напруженості. Майже 30 років Кіссінджер наполягав на неможливості вступу України до НАТО, адже це стало б причиною найбільшої війни в історії людства. Але початок широкомасштабної війни в Україні поклав кінець впливу російської пропаганди на провідні країни Заходу. Як свідчить нова жорстка риторика Альянсу, він суттєво впевненіше позиціонує себе перед Росією та, на нашу думку, більш реальним опонентом США зараз є Китай (тоді як РФ може залишитися лише буферною зоною між глобальними гравцями). Це підсилюється поставками Україні потужної, сучасної зброї від країн НАТО. Змінилась також риторика Г. Кіссінджера, який заявив у січні 2023 р. на форумі в Давосі про реальність майбутнього вступу нашої держави до блоку НАТО, бо «ідея нейтральної України за цих умов більше немає сенсу» [1]. Такі зміни безперечно настали в результаті героїчної боротьби українського народу.

Нажаль, під час перебігу російсько-української війни наша держава не може вступити до НАТО, адже це залучить всіх членів Альянсу до конфлікту. Деякі українці мріють про такий варіант розвитку подій, але з міркувань попередження загрози ядерної війни подібний крок є неможливим. Втім, в останніх заявах Є. Столтенберг наголошує на необхідності надання широкої військово-технічної допомоги Україні державами-членами союзу для перемоги у війні з Росією, що унеможливить її загрози європейському регіону та світу в цілому. Тільки після цього (в близькому майбутньому) Україна може стати повноправним членом НАТО, що буде офіційно закріплено.

Разом з тим, деякі експерти просувають ідею, що Україна вже де-факто у НАТО, і цей статус лише потрібно закріпити юридично. Так, у 1992 р. Україна встановила офіційні відносини з Організацією Північноатлантичного договору, ставши єдиною державою, що є партнером НАТО. Наслідком початку співпраці стало проведення реформ, які були спрямовані на дієву боротьбу з корупцією в оборонній сфері. Міністр оборони України О. Резніков зазначає, що Збройні сили України (ЗСУ) освоїли понад 300 стандартів НАТО. А після надання статусу «партнера з розширеними можливостями», Україна отримала доступ до даних західної розвідки, що є цілковитою перевагою за теперішніх воєнних умов.

Без сумніву, вступ України до НАТО, перспектива якого стала реальною з 2022 р., матиме позитивні наслідки для нашої держави [2, с. 423].

Перш за все, це надасть Україні гарантії міжнародної безпеки, згідно яких агресія щодо неї означатиме агресію проти всього блоку; тож членство в Альянсі знижує вірогідність нападу з боку тієї чи іншої країни. Також це сприятиме зміцненню політичної незалежності й міжнародної суб'єктності України на світовій арені. Вступ до НАТО не обов'язково означатиме розміщення на території країни баз Альянсу, адже в останні роки ми досить зміцнили військовий потенціал, щоб гарантувати безпеку громадян завдяки статусу повноправного члена НАТО. Швидкість входження України до Північноатлантичного блоку важко спрогнозувати, адже зараз все вирішується на полі бою; проте, досить активно працює українська дипломатія, котра впливає на кількість і якість поставок сучасної зброї для ЗСУ.

Таким чином, політичний рух України до НАТО набув дійсної реалізації з початку широкомасштабного вторгнення Росії. Водночас, лідери західних країн відкинули ілюзії про поновлення зв'язків із кремлівським режимом, і від конформістської риторики про уникнення ескалації конфлікту перейшли до принципової політики дій, що дозволяють долати агресора.

ЛІТЕРАТУРА

1. World Economic Forum Annual Meeting. Davos. 16–20 January 2023. URL: <https://www.weforum.org/events/world-economic-forum-annual-meeting-2023> (accessed date: 25.02.2023).

2. Теорія міжнародних відносин : підручник / [М. П. Требін, Л. М. Герасіна, О. Ю. Панфілов та ін.] ; за ред. М. П. Требіна ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків : Право, 2022. 472 с.

Науковий керівник: докторка соціологічних наук, професорка *Герасіна Л. М.*

Арутюнова Е. Е.,
міжнародно-правовий факультет,
2 курс, 2 група,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого

ОСОБЛИВОСТІ СТАНОВЛЕННЯ НОВОГО СВІТОВОГО ПОРЯДКУ

Появу поняття «світовий порядок» пов'язують з назвою книги письменника-фантаста Г. Уеллса, одного з засновників «Товариства Фабіана» – ор-

ганізації англійських інтелектуалів, які, обговорюючи різноманітні соціальні і політичні питання, визнавали лише еволюційний шлях розвитку та заперечували революцію («соціальні катаклізми») як таку. Сьогодні світовий порядок розглядається як система організації відносин між державами в процесі розвитку світових політичних, економічних, соціальних, культурних процесів. Ця система не є застиглою, бо відбиває механізми соціальної динаміки в міжнародних відносинах та переформатування геополітичного простору. Тому «новий світовий порядок» – це термін, який став використовуватися для позначення змін у балансі сил у міжнародних відносинах, коли певні держави прагнуть не дати будь-якій окремій державі (або кільком) можливості отримати достатню військову силу для домінування на світовій арені.

Новий світовий порядок проходить глобальну трансформацію в умовах глобалізації, головними наслідками якої є економічні, технічні процеси; поділ праці на міжнародному рівні; міграція та зближення народів різних країн [1, с. 144–145]. Протягом років лунали дискусії щодо можливості регулювання світового порядку, під час яких з'явилися певні концепції формування глобального управління. До речі, саме поняття глобального управління було запропоноване міжнародною комісією ООН у 1992 р., коли основним напрямком дій було визначено створення сучасних правил поведінки у світі задля вирішення основних глобальних проблем людства. Так, на думку О. В. Матвеевої, «Ідеологічну сторону «Нового Світового Порядку» бачать у глобалізаційних процесах у світі, що супроводжуються концентрацією світових капіталів і формуванням особливої громадської думки за допомогою засобів масової інформації, при якому «Новий Світовий Порядок» нібито повинен вважатися найбільш вірним шляхом розвитку всього людства» [2, с. 114].

Вважається, що сучасний світовий порядок почав формуватися після завершення Другої світової війни, бо саме тоді відбулося зниження «важливості» великих держав у світі. Саме тоді з'явилися так звані наддержави – Сполучені Штати та Радянський Союз, які дуже жорстко конкурували один з одним, а світ вступив до епохи «холодної війни». Дуже тривалий час ці наддержави підтримували регулювання порядку на світовій арені, а їхнє панування створило резонанс серед інших держав, змушуючи їх робити вибір на користь однієї з них. Після закінчення «холодної війни» з'явилася перспектива розбудови іншої моделі світового порядку. На міжнародній арені почали відновлювати свій статус інші великі країни, під-

німаючи значущість поняття національної держави. Нація стала визнаватися найвищою цінністю, джерелом влади, яке визначає соціально-політичну систему держави [3, с. 467–468]. Зрештою відданість США ідеї розширення спільноти націй, цінності свободи, ринкової економіки та співпраці спрацювала і почала поширюватися світом. Г. Кіссінджер зазначав, що усі нації, і вороги, і друзі, повинні бути зацікавлені у збереженні міжнародної системи. Вони повинні відчувати, що їхні принципи дотримуються, а їхні національні інтереси забезпечено. Якщо міжнародна обстановка відповідає їхнім життєво важливим проблемам, вони будуть працювати, щоб зберегти її [4].

В той же час дуже актуально постало питання організації безпеки держав. Європа взяла на себе функцію охоронця миру. Як наголошував О. Семотюк, «говорячи про майбутнє світової політики та міжнародної системи, не можна оминати увагою європейський континент, який може сказати вагоме слово у створенні нової глобальної системи безпеки» [5]. Зазначимо, що європейський континент міг це зробити, але, на жаль, не зробив, про що свідчить розгортання у 2022 р. в центрі Європи повномасштабної війни РФ проти України.

Розмірковуючи про механізм становлення нового світового порядку, 41-й Президент США Джордж Буш-старший зазначав, що ключовими є три моменти: 1. зміна наступального застосування сили та рух до верховенства права; 2. перетворення геополітики на угоду про колективну безпеку; 3. використання міжнародної співпраці як найнеймовірнішої сили [6].

Отже, задля становлення такого порядку необхідно зробити, щоб економічна сила переважала військову. Світовий порядок має базуватися на прагматизмі, що повинно призвести до створення нової ери світової політики. Втім події останнього десятиріччя довели, що до такої ери ще вельми далеко, а світ, навпаки, стрімко поринув у вирій конфліктів та військових протистоянь. Тому одним з найактуальніших завдань сьогодні стала розбудова світового порядку, який би зменшив загрози військової агресії, поширення зброї масового знищення, зростання міжнародного тероризму та світової злочинності. Історія вчить, що у сфері міжнародних відносин немає постійних друзів чи ворогів, є тільки інтереси. Незважаючи на це, перспективи розбудови нового ефективного світового порядку, безумовно, є. Світу треба усвідомити, що крок до Третьої світової війни, який зараз він готовий зробити, може стати фатальним для людства, і зосередити спільні зусилля на пошуку компромісів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Політична енциклопедія / Редкол.: Ю. Левицький (голова), Ю. Шаповал (заст. голови) та ін. Київ: Парламентське видавництво, 2011. 808 с.
2. Матвеева О. В. Трансформація світового порядку в умовах глобальних загроз та викликів. *Науковий вісник Дипломатичної академії України*. 2016. Вип. 22. С. 113–119.
3. Політологічний енциклопедичний словник / уклад.: [Л. М. Герасіна, В. Л. Погрібна, І. О. Поліщук та ін.]; за ред. М. П. Требіна. Харків: Право, 2015. 816 с.
4. Kissinger H. *World Order: Reflections on the Character of Nations and the Course of History*. London: Allen Lane, 2014. xii, 420 p.
5. Семотюк О. Новий світовий порядок – моделі, антимоделі, сценарії. URL: <http://www.ji.lviv.ua/n19texts/semotuk1.htm> (дата звернення: 17.03.2023)
6. Bush G. *Address Before a Joint Session of Congress, September 11, 1990*. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=meXladt85oA> (accessed date: 17.03.2023)

Науковий керівник: докторка соціологічних наук, професорка **Погрібна В. Л.**

Євчук О. І.,
міжнародно-правовий факультет,
3 курс, 1 група,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого

УКРАЇНА МІЖ ЄВРОПОЮ ТА РОСІЄЮ (ОГЛЯД ПОГЛЯДІВ ЗАХІДНИХ АНАЛІТИКІВ)

Україна протягом тривалого часу відігравала важливу, але іноді не помічену роль у світовому порядку безпеки. Сьогодні країна знаходиться на передовій відновленого суперництва великих держав, яке, на думку багатьох західних аналітиків, домінуватиме в міжнародних відносинах у наступні десятиліття. Вторгнення Росії в Україну в лютому 2022 р. ознаменувало драматичну ескалацію восьмирічного конфлікту, який почався з анексії Криму Росією, й означало історичний поворотний момент для європейської безпеки. Багато спостерігачів не бачать перспектив для дипломатичного розв'язання конфлікту в найближчі місяці та натомість визнають потенціал для небезпечної ескалації, яка може включати застосування Росією ядерної зброї. Війна прискорила прагнення України приєднатися до західних політичних блоків, включаючи Європейський Союз (ЄС) та Організацію Північноатлантичного

договору (НАТО). Західні дослідники вважають, що Україна посідає центральне місце в ідентичності Росії та баченні себе у світі [1]. Київ, столицю України, іноді називають «матір'ю міст російських», за культурним впливом Київ зрівнявся з Москвою та Санкт-Петербургом. Саме в Києві у VIII–IX століттях християнство було принесене з Візантії до слов'янських народів.

Після розпаду Радянського Союзу багато російських політиків розглядали розлучення з Україною як помилку історії та загрозу авторитету Росії як великої держави. Втрата постійної влади над Україною та допущення її до західної орбіти було сприйнято як серйозний удар по міжнародному престижу Росії. Саме тому Путін у 2022 р. розпочав ескалацію війни з Україною як частину боротьби Росії за посилення геополітичного впливу у світі.

Деякі західні аналітики бачать вторгнення Росії 2022 р. як кульмінацію зростаючого невдоволення Кремля розширенням НАТО після «холодної війни» на сферу впливу колишнього СРСР. На їхню думку Росія розглядає розширення НАТО як принизливе нав'язування, з яким вона мало що може зробити [2]. Інші експерти стверджують, що, мабуть, найважливішим мотивуючим фактором для Путіна був його страх, що Україна продовжуватиме розвиватися до сучасної демократії західного зразка, що неминуче підірве його авторитарний режим у Росії та розвіє його надії відновити очолювану Росією сферу впливу у Східній Європі [3]. Проте у будь-якому випадку західні аналітики описують Росію як реваншистську державу, яка прагне повернути собі колишню могутність і престиж, повернути собі статус великої держави на півночі Євразії [4].

Дослідники наголошують, що західні держави та їхні партнери зробили багато кроків, щоб збільшити допомогу Україні та покарати Росію за її наступ у 2022 р. [5]. Станом на лютий 2023 р. Сполучені Штати надали Україні понад 79 мільярдів доларів допомоги, яка включає передову військову техніку, таку як ракетні системи, гелікоптери, безпілотники та танки [6]. Паралельно санкції проти Росії значно розширилися, охоплюючи більшу частину її фінансового, енергетичного, оборонного та технологічного секторів і націлюючись на активи багатих олігархів та інших осіб. Слід додати, що на думку західних аналітиків російська агресія активізувала громадську підтримку західної спрямованості України. Буквально через кілька днів після вторгнення президент Зеленський звернувся до ЄС з проханням пришвидшити Україну до членства. Країна стала офіційним кандидатом у червні 2022 р., але експерти попереджають, що процес вступу може тривати роками. У вересні того ж року Україна подала офіційну заяву на вступ до НАТО, наполягаючи також на прискоренні процесу вступу до цього блоку. Разом з тим багато західних

оглядачів кажуть, що, як і заявка України на вступ до ЄС, членство в НАТО може бути реалізована лише після закінчення війни. У цілому аналітики підсумовують, що вторгненням в Україну В. Путін змушує Захід терміново переосмислити багато елементів внутрішньої організації та світогляду. Колективний Захід має прийняти цей виклик, щоб захистити власну безпеку, демократичні цінності та допомогти Україні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Borrel J. The war in Ukraine and its implications for the EU. *The Diplomatic Service of the European Union*. March 14, 2022. URL: https://www.eeas.europa.eu/eeas/war-ukraine-and-its-implications-eu_en (accessed date: 28.03.2023).
2. Kammer A., Azour J., Selassie A. A., Goldfajn I., Rhee C. Y. How War in Ukraine Is Reverberating Across World's Regions. *IMF Blog*. March 15, 2022. URL: <https://www.imf.org/en/Blogs/Articles/2022/03/15/blog-how-war-in-ukraine-is-reverberating-across-worlds-regions-031522> (accessed date: 28.03.2023).
3. Russia-Ukraine War: Insights and Analysis. *Harvard Kennedy School*. URL: <https://www.hks.harvard.edu/russia-ukraine-war-insights-analysis> (accessed date: 28.03.2023).
4. Russia's War in Ukraine. Understanding the conflict one year on. *FP*. URL: <https://foreignpolicy.com/projects/ukraine-russia-border-crisis/> (accessed date: 28.03.2023).
5. Masters J. (2023). Ukraine: Conflict at the Crossroads of Europe and Russia. *Council on Foreign Relations. February 14*. URL: <https://www.cfr.org/backgrounder/ukraine-conflict-crossroads-europe-and-russia> (accessed date: 28.03.2023).
6. Perspective on Russia's invasion of Ukraine. *Defense Priorities*. March 22, 2023. URL: <https://www.defensepriorities.org/analysis/ukraine-russia-war> (accessed date: 28.03.2023).

Науковий керівник: доктор філософських наук, професор **Панфілов О. Ю.**

Зінченко Є. П.,
міжнародно-правовий факультет,
2 курс, 7 група,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого

ПОПЕРЕДЖЕННЯ І ВРЕГУЛЮВАННЯ МІЖНАРОДНИХ КОНФЛІКТІВ

На сьогоднішній день існують об'єктивні тенденції, які сприяють врегулюванню міжнародних конфліктів [1, с. 134–136]. Зокрема, люди все

більше розуміють, що воєнні методи вирішення конфліктів є беззмістовними та небезпечними, тому вони частіше використовують ьполітичний діалог та стратегічні комунікації на переговорах. Крім того, інтеграційні процеси допомагають руйнувати бар'єри між державами та регіонами, що створює умови для формування союзів та об'єднань держав, які спільно працюють для зменшення конфліктів. Існують два базові способи врегулювання конфлікту: згортання та залагодження. Вони не викорінюють протиріч, що лежать в основі конфлікту, але спрямовані на максимальне згладжування різниць і формулювання компромісних рішень, які допоможуть запобігти ескалації конфлікту [2].

Щодо методів мирного врегулювання конфліктів, існує чотири способи: досягнення домовленостей завдяки збігу переконань сторін, досягнення домовленостей відповідно до законодавчої бази, завдяки добрій волі сторін, досягнення домовленостей завдяки нав'язуванню однієї сторонни своїх переконань іншій, та досягнення домовленостей через втрату актуальності конфлікту (самоліквідація) [3].

Дипломатія є одним з найважливіших інструментів для врегулювання сучасних міжнародних конфліктів, оскільки вона допомагає знайти консенсус і взаємоприйнятні рішення для обох сторін, розширює міжнародне співробітництво та просуває національні цінності. Дипломати виконують такі напрями управління конфліктами, як переговорний процес, посередництво (медіація) та арбітраж, як у межах зовнішньої політики окремих держав, так і в межах діяльності міжнародних організацій, що здійснюють миротворчу діяльність. У разі невдачі дипломатів у вирішенні конфлікту та загрозі безпеці у світі, може знадобитися допомога третьої сторони-посередника, таких як держави, міжнародні організації або політичні діячі, які користуються авторитетом та довірою.

Фундаментально важливим є питання попередження конфліктів, оскільки їх легше загасити на початковій стадії, до того, як вони набувають масштабів та стають відкритими [4, с. 471–474]. Для забезпечення стабільності та миру в світі важливо попереджувати міжнародні конфлікти шляхом запобігання їх ескалації. Це можна зробити шляхом раннього виявлення потенційних конфліктів та моніторингу соціально-економічних та політичних процесів в країнах. Також важливо дотримуватися міжнародних стандартів і норм щодо прав людини, демократії та розвитку, що може знизити ризик виникнення конфлікту. Окрім того, необхідно вирішувати корінні причини конфлікту, які можуть бути пов'язані з соціально-економічними

та політичними проблемами, що стають причиною невдоволеності та розбрату між сторонами. Це може допомогти зменшити напруження та ризик виникнення конфлікту.

Отже, попередження та врегулювання міжнародних конфліктів є важливим завданням для забезпечення стабільності та миру в світі. Для досягнення цих цілей необхідно активно застосовувати дипломатичні засоби, сприяти розвитку міжнародного права та зберігати довіру між країнами.

ЛІТЕРАТУРА

1. Герасіна Л. М., Требін М. П., Сахань О. М., Воднік В. Д. Конфліктологія: загальна та юридична : підручник / за заг. ред. Л. М. Герасіної. Харків : Право, 2021. 224 с.

2. Міжнародні конфлікти: поняття, причини, засоби та методи врегулювання. URL: <http://politics.ellib.org.ua/pages-8474.html> (дата звернення: 10.03.2023).

3. Бондаренко О. Г., Бондаренко Я. О. Динаміка міжнародних конфліктів та роль стратегічних комунікацій у їх врегулюванні. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2020. № 10. DOI: 10.32702/2307-2156-2020.10.2. URL: <http://www.du.nauka.com.ua/?op=1&z=1793> (дата звернення: 10.03.2023).

4. Теорія міжнародних відносин. Міжнародні відносини та світова політика: навч. посіб. / М. П. Требін, Л. М. Герасіна, В. Л. Погрібна та ін.; за ред. М. П. Требіна. Харків: Право, 2016. 540 с.

Науковий керівник: докторка філософських наук, професорка **Клімова Г. П.**

Іващенко Ю. Р.,
міжнародно-правовий факультет,
1 курс, 3 група,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого

ІСТОРИЧНА ПАМ'ЯТЬ ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ ГЕОПОЛІТИЧНОЇ СТРАТЕГІЇ УКРАЇНИ

Сьогодні Україна докладає максимальних зусиль, аби утвердитися як активний учасник міжнародних відносин на геополітичній арені, тому надзвичайно важливим є дослідження основних чинників, що впливають на вироблення сучасної геополітичної стратегії нашої країни. Серед таких важ-

ливих чинників – історична пам'ять українців, тобто уявлення та знання, які відтворюють наш культурно-історичний досвід [1, с. 164].

У демократичній державі, якою є Україна, громадяни займають активну політичну позицію, здійснюючи значний вплив на її внутрішньо- і зовнішньополітичну діяльність. Це є проявом національного самовизначення, усвідомлення своєї приналежності до певної нації, держави. У свою чергу, невід'ємним чинником формування свідомості громадянина є історична пам'ять, яка, як зазначає Оксана Тригуб, завжди присутня у національній свідомості громадян, оскільки визначає горизонти національного розвитку, впливає на формування державної політики, в той час як втрата пам'яті тождана втраті національної свідомості, зникненню нації [2].

Слід зацентувати увагу на тому, що історична пам'ять є не тільки базисом для формування національної свідомості, а й основним складовим елементом політики. Марек Чихоцькі вважав, що «політика щодо минулого є політикою щодо сучасності» [3, s. 5]. Таким чином наголошується на впливі знань минулого нації на формування політичної стратегії держави сьогодення [4].

Українці почали ідентифікувати себе як окрему й унікальну спільноту, відділену від інших характерними особливостями (мовними, світоглядними, національними, релігійними) вже у другій половині XIX ст. Поступово створювалися братства й товариства, які ставили за мету досягнення незалежності; формувалися перші українські політичні організації; до видавництв надходили українські газети, твори митців, букварі; в університетах відкривалися кафедри, де викладалися українська мова та література. Це стало рушійною силою для активізації тогочасного національного руху, що призвело до формування ідеї державності [5].

На противагу до процесів української національної свідомості імперська політика Росії щодо України мала на меті насамперед знищення історичної пам'яті та національної ідентичності українців. Яскравими прикладами цього є заборона у 1804 р. україномовних шкіл за спеціальним указом царя Олександра I, що призвело до деградації українського населення, а також Емський указ 1876 р., який фактично повністю заборонив українську літературу, що на той момент була, мабуть, одним із джерел реальної історії нашого народу. Великий терор 1937–1938 рр., що характеризувався знищенням (катуваннями, розстрілами, ув'язненням) так званих «ворогів народу» – українських політичних діячів, митців, складу армії тощо, голодомор 1932–1933 рр., масові арешти української інтелігенції – все це та багато іншого

сприяло нищенню культури й розмиванню умовних національних кордонів у свідомості українців, завдяки чому імперській владі було легше підкорити громадян, вселяючи ідею єдиних, «братських» народів.

Важливим кроком виходу з колоніальної залежності від «старшого брата» став розпад Радянського Союзу і утворення у 1991 р. незалежної держави Україна. У цьому статусі наша держава стає цікавим геополітичним суб'єктом на світовій арені. Як зазначає Олександра Двуреченська, геополітичне розташування України призводить до того, що на її території «відбувається боротьба європейської та російської ідентичностей, яка обумовлена політичними та економічними чинниками» [6, с. 61]. Саме це, а також свідомий вибір українців на користь європейського геополітичного вектору розвитку призвело у листопаді 2013 р. до подій на Майдані Незалежності, коли український народ виявив непокору владі, що мала проросійську позицію. Загострення політичних стосунків із Росією, окупація та спроби анексії українських територій призвели до необхідності кардинальної зміни геостратегії – головною метою стала євроінтеграція [7]. Українці довели, що у сучасній Україні суб'єктами, які визначають напрям геополітики є не тільки держава та її органи, але й громадянське суспільство.

Відлуння російських імперських амбіцій можемо почути і зараз: словами війни Російська Федерація стверджує, що не існує української мови, відокремленого від Росії історичного процесу українців, так само як і не існує самостійної української нації. Отже, історична пам'ять українців нагадує про нашу ідентичність, особливість завдяки українській історії, мові, культурі, а також свідчить про незламну волю, готовність до боротьби за своє майбутнє. Наразі українське суспільство поступово продовжує виробляти політику поведінки країни на міжнародній арені. Геополітична ситуація, історичні умови розвитку та активна позиція національно свідомих громадян визначають сучасний напрямок геостратегії України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Новітня політична лексика (неологізми, okazіоналізми та інші новотвори) / [І. Я. Вдовичин, Л. Я. Угрин, Г. В. Шипунов та ін.]; за заг. ред. Н. М. Хоми. Львів : «Новий Світ – 2000», 2015. 492 с.
2. Трегуб О. Історична пам'ять як засіб мобілізації національної свідомості. *Мастеріум. Політичні студії*. 2008. Вип. 31. С. 25–29.
3. Cichocki M. A., Władza i Pamięć. O politycznej funkcji historii. Kraków: Ośrodek Myśli Politycznej, 2005. 274 s.

4. Ковальська-Павелко І. «Війни пам'яті» як ключовий чинник формування державної політики пам'яті в сучасній Україні. *Krakowskie Studia Malopolskie*. 2022. № 3 (35). S. 7–26.

5. Розлуцька Г. Формування національної свідомості українців у процесі державотворення. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Педагогіка, соціальна робота»*. 2010. Вип. 16–17. С. 81–83.

6. Двуреченська О. С. Місце історичної пам'яті у розвитку України як суб'єкта сучасних міжнародних відносин. *Грані*. 2014. № 1(105). С. 59–63.

7. Ліпкан В. А. Геостратегія сучасної української держави: чинники впливу. *Global Organization Allied Leadership*. 2022. URL: <https://goal-int.org/geostrategiya-suchasnoyi-ukrayinskoji-derzhavi-chinniki-vplivu/> (дата звернення: 11.03.2023).

Науковий керівник: кандидатка соціологічних наук, доцентка **Підкуркова І. В.**

Ковбасюк Є. Е.,
міжнародно-правовий факультет,
1 курс, 3 група,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого

ІДЕЇ УКРАЇНСЬКОЇ ГЕОСТРАТЕГІЇ У ТВОРАХ М. ГРУШЕВСЬКОГО

Період лютневої революції 1917 р. та подальша боротьба за відновлення української державності сприяла становленню великої кількості науковців, політичних і державних діячів, які були справжніми патріотами та відстоювали право України на власну державність, побудовану на демократичних засадах. Це М. Ганкевич, Ю. Липа, В. Липинський, К. Левицький, М. Міхновський, М. Павлик, С. Петлюра, С. Рудницький та ін. Чільне місце серед визначних постатей цього періоду посідає М. Грушевський – відомий український історик, політичний діяч, революціонер, засновник Української Народної Республіки. Він є не тільки політичним діячем, який заклав підвалини в розбудову української держави, а ще й видатним ученим, з ім'ям якого пов'язані ідеї геополітичної свідомості України.

Однією з фундаментальних робіт М. Грушевського є багатотомник «Історія України-Руси» (1898–1936 рр.), у якій він відстоював тезу про відособленість слов'янського населення на території України, і як наслідок, –

концепцію безперервного етнокультурного розвитку в регіоні [1]. У цьому контексті учений розглядає Русь як форму української державності. Специфіку України Михайло Сергійович пов'язує з географічними чинниками (наприклад, положення її земель), напрямками колонізації, багатими природними ресурсами [2], таким чином закладаючи основи своєї геополітичної теорії.

На початку своєї творчості М. Грушевський говорить про особливість української нації в межах Російської імперії, про федералізм і децентралізацію. Так, у роботі «Українство і питання дня в Росії» (1905 р.) він зазначає, що особливість українців не повинна обмежуватися лише етнічною ідентичністю, а має розвиватися до ознак нації з власними економічними та політичними рисами. У статті «Конституційне питання і українство в Росії» (1905 р.) вчений та громадський діяч висловлює свої ідеї щодо того, що Росія має стати федеративною демократичною республікою: здійснити конституційну реформу з метою запровадження децентралізації влади, провести парламентські вибори та запровадити широку автономію для національних одиниць у складі імперії. Доводив, що Україна, як і решта національних одиниць у складі Росії, має право на самостійне розв'язання політичних, економічних та культурних проблем, що постають перед автономними утвореннями.

Ідеї автономії України, побудованої на принципах децентралізації М. Грушевський висловлює і у роботі «Хто такі українці і чого вони хочуть» (1917 р.). Він все ще, як і більшість його команди, бачить Україну автономією, пов'язаною з Росією федеративним зв'язком. Закликаючи до побудови автономії України у складі Росії, М. Грушевський описує, якою саме має бути ця автономія і доводить її корисність. Разом з тим він вважав, що українці мають право самостійно вирішувати політичні, культурні та економічні питання. Він розумів, яка б не була надана Україні територіально-національна автономія, якщо Росія залишиться централізованою державою, все вищевикладене залишиться лише формальністю на паперах. Тому він сподівався, що майбутня федеративна Росія буде демократичною республікою, оскільки в іншому випадку свобода України – нездійсненна мрія.

Політика Тимчасового уряду та всі революційні події кінця 1917 – початку 1918 рр. вплинули на програму Центральної Ради (ЦР) та, зокрема, на погляди її голови та політичного діяча М. Грушевського. У цей час він змінює тактику ЦР та планує будівництво незалежної, суверенної української держави з децентралізованою владою та широким місцевим самоврядуван-

ням. Саме тому за його безпосередньою участю створюється IV Універсал, у якому Україна проголошується «незалежною, вільною суверенною державою українського народу» [3].

У цей же час відбувається зміна ідей М Грушевського щодо геополітичного вектору України: замість Росії – орієнтація на Європу. Так, у збірці статей «На порозі нової України» (1918 р.) він обґрунтовує модель федеральної України, але вже без Росії, та зазначає про наявність зв'язку українського етносу із західною цивілізацією [4]. Як зазначають О. Скрипник та В. Друганов, вчений моделює «новий цивілізаційний вектор розвитку української державності», орієнтуючи УНР у бік Заходу і закликаючи вчитися в Німеччини та США [5, с. 21].

Отже, у своїй політичній та науковій діяльності М. С. Грушевський послідовно відстоював положення про особливості української нації, яка претендує на незалежність та свободу розвитку. Еволюція поглядів видатного історика та політичного діяча щодо розвитку української державності йде від перспектив України в широкій автономії у складі федеративної Російської імперії, децентралізації зв'язку між Росією та Україною й надання їй певних прав щодо можливості здійснення внутрішньої політики до незалежної та самостійної держави, яка сама має обирати вектор свого геополітичного розвитку, який повертається до Європи і демократичних цінностей.

Геополітичні ідеї М. Грушевського наразі є досить актуальними, оскільки у 1991 р. Україна змінює своє положення на світовій арені, виступаючи вже як самостійний незалежний гравець міжнародних відносин, а у 2014 р. розвертає геополітичний вектор розвитку від Росії у бік цивілізованої демократичної Європи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Рум'янцев В. О. Михайло Сергійович Грушевський – видатний український державний діяч (до 150-річчя з дня народження). *Вісник Національної академії правових наук України*. 2016. №4 (87). С. 19–26.
2. Окладна М. Г., Перевалова Л. В. М. Грушевський – засновник української геополітики. *Історія державотворчих процесів в Україні та зарубіжних країнах (до 100-річчя утворення Української Народної Республіки)*: зб. наук. ст. та тез повідом. за матеріалами міжнар. наук. конф., м. Харків, 23 листоп. 2017 р. / редкол.: А. П. Гетьман (голова), В. Д. Гончаренко, В. М. Єрмолаєв. Харків: Право, 2017. С. 183–189.
3. Четвертий універсал Української Центральної Ради (коротка історична довідка). *Тлумачька міська рада*. 22.01.2018. URL: <https://tlumacka-gromada.gov.ua/news/09-23-24-22-01-2018/> (дата звернення: 25.02.2023).

4. Грушевський М. С. На порозі Нової України: Гадки і мрії. *Грушевський М. С. Твори: у 50 т. / редкол.: П. Сохань (голов. ред.), Я. Дашкевич, І. Гирич та ін.* Львів: Видавництво «Світ». 2007. Т. 4. Кн. 1. С. 225–266; 377–381 [коментарі].

5. Скрипник О., Друганов В. Ідея чорноморської федерації: погляди Михайла Грушевського і Степана Рудницького та перспективи сьогодення. *Уманська старовина*. 2022. №9. С. 16–26.

Науковий керівник: кандидат соціологічних наук, доцент **Підкуркова І. В.**

Мамонова Я. О.,
міжнародно-правовий факультет,
2 курс, 2 група,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого

ІНФОРМАЦІЙНА АГРЕСІЯ РФ ЯК ЗАГРОЗА НАЦІОНАЛЬНІЙ БЕЗПЕЦІ УКРАЇНИ

В останні десятиліття суттєво посилилася інформаційна війна РФ проти України, країна-агресор активно просуває методи шпигунства, кібератак, кібервійни та операцій впливу. Це відбувається тому, що Москва намагається послабити Україну і будь-якими способами ліквідувати її державність.

У законодавстві України термін «інформаційна агресія» не є прямо визначеним. Однак, він чітко співвідноситься з категорією «інформаційна безпека», яка охоплює заходи забезпечення захисту інформації від незаконних дій. Від 14 травня 2021 р. за рішенням Ради національної безпеки і оборони України було прийнято «Стратегію кібербезпеки України», в якій зазначено, що загрозами національній безпеці України є, зокрема, засоби інформаційної агресії, які полягають в широкомасштабному, системному використанні спеціальних інформаційно-психологічних технологій з метою впливу на суспільство, національну та міжнародну політику, формування негативних стереотипів та ідеологій [1].

Отже, можна виділити декілька характерних рис інформаційної агресії, а саме: 1) зловживання владою та ресурсами, які використовуються для підризу демократичних процесів і структур, а також можуть бути застосовані для поширення дезінформації; 2) використання маніпулятивних методів для

впливу на масову свідомість та поведінку людей; 3) залучення соціальних медіа до поширення дезінформації та маніпулятивної інформації у великих масштабах; 4) задіяння автоматизованих систем і ботів для розповсюдження дезінформації та маніпуляцій; 5) чітка спрямованість на провокацію та підтримку конфлікту й розколу в суспільстві.

Інформаційна агресія Росії проти України є одним з маніпулятивних засобів виправдання незаконних воєнних дій на території України. З початку війни у 2014 р. Росія використовує різні методи дезінформації, пропаганди та психологічної війни, щоб підірвати суверенітет і територіальну цілісність України. Так, Росія активно поширює фейкові новини та дезінформацію різними способами, зокрема через:

1. *Державні ЗМІ.* У Росії є кілька державних ЗМІ, зокрема, RT (раніше Russia Today), Sputnik або псевдоліберальне медіа «Дождь», які використовуються для поширення проросійської пропаганди та дезінформації для закордонної аудиторії. Ці ЗМІ часто подають викривлену версію подій, яка підтримує наративи російського уряду.

2. *Соціальні мережі.* Росія використовує соціальні медіа платформи Facebook, Twitter і YouTube для поширення неправдивої інформації задля впливу на громадську думку. Російські агенти створюють фейкові акаунти та цілі «ферми» ботів, аби посилити потужність своїх повідомлень задля створення враження широкої підтримки своєї точки зору.

3. *Хакерство та кібератаки.* Росія постійно вдається до хакерських атак на велику кількість організацій та урядів різних країн з метою викрадення конфіденційної інформації та поширення дезінформації.

4. *Приховані кампанії впливу.* Ці кампанії можуть набувати різних форм, включаючи таргетовану рекламу, спонсорський контент і «ферми тролів».

Нинішня інформаційна агресія Росії проти України спрямована на створення неправдивого наративу про країну та її уряду з метою делегітимізації суверенітету та територіальної цілісності України. РФ використовує засоби інформаційної агресії для підриву міжнародної репутації України, наприклад поширення неправдивої інформації про український уряд [2] і військових [3], звинувачуючи їх у скоєнні воєнних злочинів і порушенні прав людини. Це завдає певної шкоди репутації України в очах міжнародної спільноти та ускладнює отримання підтримки її зусиль із захисту суверенітету і територіальної цілісності.

Іншим способом політичного впливу через інформаційну агресію на Україну є розпалювання розколу та поляризації всередині країни. Росія

використовує інформаційну агресію, щоб посягти на довіру і розгубленість серед українців, поглиблюючи наявні політичні та соціальні розбіжності [4]. Варто лише зайти на сайт Центру протидії дезінформації при РНБО України та подивитися їхні публікації за останній час, наприклад: «Ворог поширює фейки про мобілізацію українців у Польщі» [5] або «Проросійські Telegram-канали поширюють фейки щодо провокацій з боку ЗСУ»[6]. Все це є прямими доказами роботи ботів з РФ.

Одним із реальних прикладів інформаційної агресії Росії в Україні є те, як вона вплинула на національну ідентичність та міжетнічні відносини, особливо на Донбасі, де з 2014 р. тривають воєнні дії. Росія використовувала свої підконтрольні державні ЗМІ та інші канали для поширення дезінформації та пропаганди щодо України, зображуючи її як таку, що керується фашистами та націоналістами, які вороже ставляться до російськомовних та етнічних меншин [7]. Цей наратив створив відчуття незахищеності серед російськомовних громадян та етнічних меншин в Україні, які дійсно стали вважати, що їхні права та безпека перебувають під загрозою.

Інформаційна агресія Росії також здійснювала значний вплив на національну ідентичність в Україні. Українці мали проблеми з визначенням власної національної ідентичності з моменту здобуття Незалежності в 1991 році, і російська пропаганда активно грала на цій невизначеності, зображуючи Україну як країну без чіткого почуття ідентичності, без історії, що викликало у частини населення почуття дезорієнтації. Отже, для України сьогодні є вкрай важливим організувати дієву систему протидії ворожій дезінформації та пропаганді, а також працювати над зміцненням почуття національної ідентичності та єдності серед свого народу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 травня 2021 р. «Про Стратегію кібербезпеки України». Указ Президента України від 26 серпня 2021 р. № 447/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/447/2021#n7> (дата звернення: 19.03.2023).
2. Росія дискредитує український уряд. *Центр протидії дезінформації*. 26 жовтня 2022. URL: <https://cpd.gov.ua/warning/rosiya-dyskredytuye-ukrayinskyj-uryad/> (дата звернення: 19.03.2023).
3. Історія дискредитації полку «Азов». *Центр протидії дезінформації*. 18 травня 2022. URL: <https://cpd.gov.ua/articles/istoriya-dyskredytacziyi-polku-azov/> (дата звернення: 19.03.2023).
4. Требін М. П., Чернишова Т. О. Боротьба за свідомість людей в епоху постправди. *Вісник Національного юридичного університету імені Ярослава*

Мудрого. Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія. 2021. №3 (50). С. 153–171. DOI: 10.21564/2663–5704.50.235224.

5. Ворог поширює фейки про мобілізацію українців у Польщі. *Центр протидії дезінформації.* 7 лютого 2023. URL: <https://cpd.gov.ua/warning/vorog-poshyruyu-fejky-pro-mobilizacziyu-ukrayincziv-u-polshhi/> (дата звернення: 19.03.2023).

6. Проросійські Telegram-канали поширюють фейки щодо провокацій з боку ЗСУ. *Центр протидії дезінформації.* 2 лютого 2023. URL: <https://cpd.gov.ua/warning/prorosijski-telegram-kanaly-poshyruyut-fejky-shhodo-provokaczij-z-boku-zsu/> (дата звернення: 19.03.2023).

7. «Агресорка Польща, нацисти-українці й поганий Зеленський». Огляд російської дезінформації за 10 місяців великої війни. *Реанімаційний Пакет Реформ.* 12.01.2023. URL: <https://rpr.org.ua/news/ahresorka-polshcha-natsysty-ukraintsi-y-pohanyu-zelenskyu-ohliad-rosiyskoi-dezinformatsii-za-10-misiatsiv-velykoi-viynu/>(дата звернення: 19.03.2023).

Науковий керівник: докторка соціологічних наук, професорка **Погрібна В. Л.**

Панков В. В.,

Інститут підготовки юридичних кадрів
для Служби безпеки України,

3 курс, 1 група,

Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого

ГЕОПОЛІТИЧНА ПОЗИЦІЯ УКРАЇНИ У ПІСЛЯВОЄННИЙ ПЕРІОД

24 лютого 2022 р. Україна увійшла в новий етап глобальної історії, повернувши до себе увагу світової спільноти і ставши одним із провідних суб'єктів світової політики. Сталося це завдяки героїчному опору українського народу російській агресії. Україна власним прикладом боротьби за свободу та незалежність сформувала незворотний процес усвідомлення багатьма країнами світу пріоритетів розвитку людства, значущості захисту демократії, свободи і справедливості, посилила прийняття світовим співтовариством цивілізаційних цінностей. Боротьба України проти російської агресії по-новому віддзеркалила особливості та суперечності глобальних процесів. Вона стимулювала оновлення існуючих і створення

нових союзів та інститутів, скоригувала пріоритети, партнерські відносини, рівень прийнятності компромісів та ін. Зі здобуттям Україною незалежності 1991 р. багато говорили про переваги геополітичного положення, які б посилили вагомість нашої держави на міжнародній арені, насамперед у Європі, і навіть впливали б на стратегічні інтереси глобальних гравців світової політики.

Однак поряд з перевагами є й недоліки. Недоліками нашого геополітичного положення вважають: обмежений доступ до просторів Світового океану через внутрішні Чорне та Азовське моря, а далі – через вузькі протоки Босфор та Дарданелли, які контролює Туреччина (саме з міркувань безпеки судноплавства вона не дозволяє диверсифікувати український імпорт нафти танкерами навіть середньої тоннажності); нестача власних великих покладів нафти та газу і водночас велика залежність української економіки від постачання російських енергоносіїв; наявність окремих окраїнних частин країни, що в географічному розумінні недостатньо поєднані з основним масивом території і були в минулому мало консолідовані у загальноукраїнський політичний процес (тут йдеться насамперед про Крим та Закарпаття, які потенційно можуть стати першочерговими об'єктами зазіхання сусідніх держав); відчутна політична, економічна, культурна та інформаційна залежність від впливового сусіда – Росії. Однак, як віддавна вважали, і, на превеликий жаль, підтверджують до тепер, найбільшою геополітичною проблемою є слабка внутрішня зв'язаність між собою різних частин України, як великої за площею та протяжної у західно-східному напрямі європейської держави, відмінна ментальна, культурна та вартісна націленість Заходу та Сходу України на зовнішньополітичні орієнтири – насамперед на Європу та Росію, що стало багатовіковим наслідком складного сплаву історії з географією.

Як зазначено, позитивні економічні тенденції, які проявились на початку 2022 р., формували цілком оптимістичні очікування. Звичайно, набуті коронавірусні втрати потребували значних ресурсів для їх нейтралізації. Суттєво дефіцитні бюджети, розірвані виробничі і логістичні зв'язки, втрата звичного бізнес-середовища, цінова дестабілізація та прискорена інфляція, вимушена міграція означали те, що докризовий (до коронавірусний) «запас» ресурсів виявився майже вичерпаний. А тому національні економіки опинилися у тому стані, коли будь-які зовнішні впливи могли стати критичними для подальшого збалансованого розвитку, що фактично і відбулося унаслідок російської агресії проти України. Західно-східну

природу українського суспільно-політичного розвитку з усіма її перевагами та недоліками віддавна відстежували провідні українські історики, географи та політологи. Зокрема, політолог та історик Б. Крупницький вважав, що ритм українського історичного процесу пролягає через західно-східний курс і нагадує певне замкнуте коло, де Україна з геополітичної точки зору декілька разів у своїй історії виривалася до Заходу в своєму весь час наслідуючому цей ривок наступному русі до Сходу та Півдня [1, с. 88].

Історик і політолог І. Лисяк-Рудницький відзначав важливу роль у формуванні українського національного характеру взаємодоповнюючих впливів Сходу та Заходу. Він підкреслював, що для української історії характерне співіснування двох традицій – західної (соціально-політичної) і східної (християнсько-духовної), синтез яких найяскравіше проявився у період Київської Русі та Козацької держави XVII ст. Вчений вважав, що східні та західні впливи мали місце на всіх етапах української історії, стали її невід’ємним елементом. Тривале переважаання одного з цих впливів без вчасної компенсації з боку іншого лише деструктивно впливало на Україну [1, с. 90–91]. Варто зауважити, що у зв’язку з політичною роздробленістю українських земель та їхнім тривалим перебуванням у складі західних (Польща, Австро-Угорщина) та східних (Османська імперія, Росія) держав, які часто ворогували між собою, не вдавалося у нові та новітні часи створити передумови для органічного симбіозу цих західно-східних, а, можливо, й південних впливів та перетворити їх у самодостатню вартісну категорію високого державотворчого змісту.

Відомий американський політолог польського походження Збігнев Бжезінський неодноразово наголошував про важливість України у новому світовому політичному порядку, що почав формуватися після розпаду Радянського Союзу та світової системи соціалізму. Зокрема, у відомій праці «Велика шахівниця» він наголошував, що Україна – це нова і дуже важлива клітинка на євразійській шахівниці – є геополітичним стрижнем, тому що саме її існування як незалежної держави допомагає трансформувати Росію. Без України Росія перестала бути євразійською імперією. Росія без України може й далі домагатися імперського статусу, але у разі успіху цих домагань вона стане переважно азійською імперською державою. І все ж, якщо Україна виживе як незалежна держава, вона муситиме стати частиною Центральної Європи, а не Євразії, а якщо вона стане частиною Центральної Європи, то їй доведеться повною мірою брати участь у зв’язках Центральної Європи з НАТО та Європейським Союзом. Якщо згодом і Росія погодиться

на ці зв'язки, це означатиме, що й вона вирішила увійти до Європи. Незгода Росії буде рівнозначна тому, що вона відмовиться від Європи на користь своєї особливої «євразійської» ідентичності» [2].

Важливість місії України полягала у посередництві при формуванні нового світового порядку, де західноєвропейська політична традиція мала би поступово, в еволюційний спосіб, поширюватися в глибини Євразії, розглядаючи Росію як природну зону розширення своїх інтересів і як потенційного союзника уз маганні з іншими центрами глобального геополітичного протистояння, насамперед з великими ісламською та китайською цивілізаціями. Водночас, це би фактично означало, що самодостатня роль Росії, як головної держави великої православної цивілізації, буде приглушена і їй буде відведено другорядну роль споживача новітніх політичних, культурних та економічних ідей, випродукованих у Європі.

Хочеться сподіватися, що Україна-переможниця у війні з Росією обере саме другий шлях. Але для цього українська влада має позбутися зазіхань на лаври переможця і провідну роль у просуванні України цим шляхом. Її роль – ефективний менеджмент, мотивація, стимулювання та організація спільних дій. До процесу стратегічного планування мають бути залученні – без оглядки на партійну належність – найкращі експерти з аналізу та синтезу складних систем, фахівці в конкретних предметних галузях, провідні представники приватного бізнесу, не виключаючи олігархів, які усвідомили неминучість зникнення цієї категорії із політичного життя України.

Мають бути залучені провідні іноземні експерти – не побоюючись звинувачень у зовнішньому управлінні, оскільки насправді така участь є не зовнішнім управлінням, а вмінням залучати зовнішні ресурси (інтелектуальний потенціал є одним із найважливіших видів ресурсів). У цьому випадку найбільш бажаним – але з огляду на реальні здібності діючої української влади, дуже проблемним – є внесення умовного «Плану Маршалла» до складу національної стратегії розвитку, а не навпаки. В ідеалі цей «План» має стати засобом чітко контрольованого фінансового супроводу національної стратегії і програм її реалізації. Обмежувальним чинником тут може стати те, що держава відчуває суттєвий брак власних коштів, що може позначитися на її ролі у формуванні плану допомоги Україні. Це обмеження може бути (принаймні частково) компенсоване наявністю сильної політичної волі, якісної дипломатії, збереженням суспільної солідарності, забезпеченням концентрації і вмілої координації зусиль громадянського суспільства та його

жагою до кращого майбутнього як мотивуючого чинника кропіткої праці. За умов навіть повної перемоги над Росією вона тривалий час залишатиметься загрозою для України – принаймні до моменту її переформатування (розпаду до рівня самостійних державних утворень). Це зумовлює потребу мілітаризації економіки та суттєвого зміцнення сектору безпеки. Локомотивом розвитку економіки у цей період може стати оборонна промисловість, орієнтована на виробництво (самостійно або/та в кооперації з іноземними компаніями) як найширшого спектра озброєнь. Поступово це дасть Україні можливість не лише забезпечити всім необхідним Збройні Сили України, але й посісти гідне місце на світових ринках озброєнь та отримувати відповідний зиск від їх експорту.

Для спрощення цього процесу сектор безпеки України має бути повністю переведений на стандарти НАТО, що передбачає зокрема високий рівень стандартизації та уніфікації продукції військового призначення та подвійного використання. Ситуація у світі складається таким чином, що до справжнього миру ще далеко. За цих умов і для США та Європи, і для України доцільними були б практичне використання спільно набутих навичок протистояння потужному агресору та побудова надійного бар'єра, що відділяє демократичну Європу від авторитарної Росії. З огляду на це, цілком органічно виглядали б надання Україні членства в НАТО, побудова з використанням її території і досвіду бойових дій міцної і стійкої системи колективної оборони, включення України до поясу протиповітряної і протиракетної оборони НАТО. Дієвим спонукальним чинником для реформування економічного та безпекового секторів України стане надання їй статусу кандидата в члени ЄС, включно з висунутими умовами, проблемними питаннями, переліченими в опитувальнику ЄС і відповідях на нього українського Уряду. Ці реформи мають забезпечити набуття Україною таких властивостей, які характеризують її як гідного суб'єкта міжнародних відносин, бажаного учасника систем економічного співробітництва та колективної безпеки, надійним партнером, контрибутором «доданої вартості» та дають їй право розраховувати на відповідні економічні та безпекові зиски. Для України важливо не втратити на етапі відновлення того потенціалу привабливості серед партнерів, якого вона набула під час самовідданого опору агресії.

Багато надій покладалось на те, що керівництво України усвідомить таке новітнє призначення держави і активно візьметься за опрацювання та впровадження європейських цінностей та реалізацію європейського вектора зовнішньої політики, як це зробили наші західні та південні сусіди.

Однак наше суспільство загалом, а керівництво держави зокрема, виявилися неготовими до цих викликів і змарнували перші десятиліття незалежності у внутрішніх чварах і казнокрадстві, а проголошена прихильність і готовність до євроінтеграційних процесів виявилася ширмою та нічим незабезпеченими обіцянками.

На тлі зростання імперських амбіцій Росії та вдалого залучення до арсеналу її зовнішньої політики могутнього енергетичного чинника, передусім з приходом до президентської влади В. Путіна, в українській політиці посилювалися проросійські настрої, які виявилися дієвішими, ніж запевнення у бажанні стати частиною інтегрованої Європи. До цього додалася зростаюча активність Росії у так званому «ближньому зарубіжжі», де Україні відводили головну роль. Переломним моментом і перевіркою України на її готовність інтегруватися у європейський простір стали події «Помаранчової» революції та прихід до влади представника національно-демократичних сил Президента В. Ющенка. На жаль, нова влада не впоралася з великим і відповідальним вантажем історичної відповідальності за долю народу та держави [3, с. 179–180]; розколотість українського суспільства на протилежні за ментальними властивостями та зовнішньополітичними пріоритетами частини виявилася ще більшою.

Як засвідчує аналіз електоральної географії, за перші двадцять років незалежності не лише непомітно було стирання різниці між прихильниками зміцнення національно-демократичних сил та орієнтацією на Європу, з одного боку, та симпатиками лівих партій та орієнтацій на Росію – з другого, а, навпаки, ці протиріччя загострилися, а їхня умовна межа простежувалася приблизно по лінії давніх земель корінної України і так званого «дикого поля», тобто земель сучасної Східної та Південної України [4, с. 311–313]. Отже, мови про нову цивілізаційну місію України та про її роль стратегічного посередника між Європою та Росією наразі не може бути, бо такий місток виявився хитким та ненадійним. Прихід до влади нового керівництва на чолі з Президентом В. Януковичем ознаменував повернення до традиційних пошуків державної ідентичності в межах східно-західних преференцій, однак з очевидним тяжінням у бік Росії зі збереженням формальної показної відданості європейським ідеалам. В українському суспільстві щораз активніше діяли політичні сили, які працювали над поглибленням регіональних суперечностей у власних інтересах та в інтересах деяких держав-сусідів, насамперед Росії, свідченням чого стали, наприклад, намагання законодавчо оформити статус російської мови як другої державної.

Україні як ніколи бракує внутрішньої єдності навколо спільних об'єднуючих ідей, які б мала обґрунтувати національна еліта.

Варто зауважити, що більшість буферних держав мала стратегічно важливі транспортно-комунікаційні властивості, які однаково були потрібні сусідам. Доволі часто ці країни характеризувалися строкатим етнічним та релігійним складом населення, що стримувало формування сильної та згуртованої держави, здатної кому-небудь загрозувати. У цьому випадку стан буферності сприяв стабільності та status quo [5, s. 12]. Як зазначало багато політологів, буферна держава у випадку загострення конфлікту між ворогуючими країнами, особливо коли він переростає у форму відкритого збройного протистояння, доволі часто стає першою жертвою сильнішого й оперативнішого сусіда. Однак головна властивість буферної держави, як зауважували Н. Спікмен та Е. Роллінз, полягає у територіальному відгородженні і послабленні антагонізму ворогуючих сторін, оскільки «буферна держава надає визначений ступінь безпеки усім сторонам, створюючи нейтральну зону і стабілізуючи мирну ситуацію завдяки тимчасовому розмежуванню потенційних учасників конфлікту» [6, p. 410].

Головною метою буферної держави є утримання відносної самостійності та суверенітету щодо зовнішніх протекторів та антагоністів. Суверенність таких держав є доволі хитка і залежить від волі інших суб'єктів міжнародних відносин. Сама держава нездатна змінити політику великих потуг, але їй цілком під силу захищати власні інтереси (насамперед територіальну цілісність) та задіювати сусідні держави до участі в проектах, що мають спільний інтерес. Якщо раніше вважали, що буферні держави приречені на статус суб'єкта світової політики, то тепер вважають, що така держава, залежно від досвіду, енергійності та послідовності державного керівництва, здатна вміло маневрувати у міжнародних відносинах та використовувати свій нейтралітет і транзитні переваги, а також бути посередником і стабілізатором регіонального співробітництва [5, s. 14]. Прикладами такого статусу у повоєнний період були Фінляндія та меншою мірою Австрія.

Цікавими є питання можливої еволюції буферної держави у випадку так званого обмеженого суверенітету, який означає добровільну чи вимушену відмову від статусу нейтралітету та поступовий перехід під вплив якогось потужнішого сусіда, якщо на це дає неформальну згоду інший впливовий сусід. У цьому випадку зберігаються лише формальні атрибути і відносний рівень суверенітету, а країна стає членом військово-політичного та економічного союзу з домінуванням такого сусіда. Доволі

промовистим прикладом такого статусу були держави Центрально-Східної та Південно-Східної Європи після Другої світової війни, які в переважній більшості були членами Варшавського договору чи Ради економічної взаємодопомоги [7].

Варто звернути увагу на низку суттєвих «залишкових» (зумовлених коронавірусною кризою 2020–2021 рр.) впливів і викликів, які потенційно могли б спричинити значні соціально-економічні та суспільно-політичні втрати, у випадку їх ігнорування або появи нових непередбачуваних шоків. Звернення до надбань (позитивних і негативних, з якими світова економіка входила у 2022 р.) важливо для того, щоб оцінити перспективи майбутнього світоустрою, у т.ч. внаслідок російської агресії і мужнього захисту Україною власної свободи і незалежності.

Так, в Україні політика Уряду антикоронавірусної «підтримки» населення і бізнесу (у перші місяці поширення пандемії) зазнавала нищівної критики. Утім, така критика не минула марно. Натомість для протидії російській агресії і збереження життя людей українським урядом вчасно була організована як фінансова допомога, так і сприяння евакуації населення з територій, які зазнавали найбільшого враження, а також допомога бізнесу в перенесенні на території менше вражені навалою. Більше того, в Україні чи не вперше у вітчизняній сучасній історії популізм змінився раціональністю, довірою, насамперед до Збройних Сил та їх спроможності захистити країну. А широка міжнародна солідарність (у т.ч. безпосередня участь іноземних громадян у протидії агресору) може засвідчувати те, що цивілізований світ визнав Україну як країну, якій притаманні природні цінності свободи і незалежності. Це надає сподівання, що процес відбудови країни буде швидшим, враховуючи вже оголошену та очікувану широку допомогу світової спільноти. І виявилось, що завдання якнайшвидшого та повноцінного відновлення української економіки не вичерпується національними аспектами. Від малої відкритої економіки, обсяги доданої вартості якої складають лише близько 0,2% світової, вже залежить глобальна економічна динаміка і навіть добробут значної частини людства (зокрема, в частині продовольчого забезпечення).

Тому досить швидко стало зрозумілим, що економічні прогнози неодноразово переглядатимуться упродовж усього 2022 р., оскільки війна спричинила негативні впливи (більшою чи меншою мірою) практично на всі країни світу. Ще одним важливим чинником погіршення

світової економічної динаміки (як наслідок війни) стане зменшення виробництва та експорту (а з тим – посилення негативних очікувань) сільськогосподарських продуктів, які вже є «візитівкою» України – пшениці і кукурудзи, соняшнику, олії. Спровоковане обмеження пропозиції продуктів харчування, супроводжуване зростанням вартості енергоресурсів, означає відчутне подорожчання споживчих товарів загалом, від чого найбільше постраждають жителі країн з низькими доходами, а з тим – матиме глобальний вплив на добробут [8].

Відтак, швидка зміна торговельних потоків, потоків капіталів, міграційних потоків, які мали б відновитись у посткризовий період, унаслідок «природної» кволості багатьох урядів надалі можуть провокувати ухвалення швидких, далеко не завжди раціональних рішень (з невідомим результатом через відсутність широкомасштабних прецедентів у останні два-три десятиріччя). Більше того, спровокована коронавірусом неефективність систем державного управління найімовірніше спричинятиме «стурбованість» стосовно національних і міжнародних систем безпеки, розширення протекціонізму, використання ресурсного потенціалу для запровадження дискримінаційних заходів з метою отримання політичних вигод. Тобто, замість швидкого відновлення і надолуження втрат двох коронавірусних років, перед людством дедалі ясніше вимальовувалися загрози впадання у стан депресивності (внаслідок низьких відновлювальних темпів у поєднанні з острахами нових кризових хвиль). Нагадаємо, боротьба з коронавірусом, глобальний характер якої проявився з самого початку поширення, вимагала скоординованості та взаємосприяння різних країн, різних політичних та економічних агентів. У дійсності ж часто відбувалося загострення суперечностей між країнами, використання коронавірусної дипломатії для досягнення політичних вигод, витіснення політичних опонентів з країн, які найсильніше постраждали від коронавірусної кризи. Це призводило не до покращення взаєморозуміння, а навпаки – провокування подальших кризових дисбалансів і пригнічення намірів порозумітись. У таких умовах (наростання недовіри та суперечностей між практично всіма економічними агентами) неминучим стало загальне нарощування рівня ризикованості в економічній діяльності, що, зазвичай, слугує обмежуючим або, принаймні, стримуючим фактором світового розвитку.

Війна Росії проти України, порушення нею засад міжнародного права, її зневага до позицій, миролюбних закликів, попереджень інших держав

і міжнародних організацій остаточно висвітлили імперську, загарбницьку сутність політики Російської Федерації, підтвердили той факт, що стосовно Росії норми права не працюють. Надання зеленого світла економічному співробітництву з авторитарними державами (Китай, Росія) без огляду на питання безпеки, розширення «суто комерційних» проєктів з компаніями цих держав сприяє поширенню останніми експорту політичної корупції, економічної і політичної залежності від них. Гібридність міжнародних конфліктів і криз характеризується появою нетрадиційних видів зброї: енергоресурси, політична корупція, агресивна пропаганда, до яких останнім часом додалося продовольство. Застосування цієї зброї державою-агресором характеризує її як підлого, підступного, жорстокого актора. Головними напрямками використання цих видів зброї Росією наразі є: тиск на Захід через намагання зганьбити його (волаючи до пам'яті країн Азії і Африки про їх колоніальне минуле, до несприйняття нерівності між країнами Півночі та Півдня, поширюючи фейки про походження COVID-19 і несправедливий розподіл вакцин проти нього); підрив єдності Європи шляхом поглиблення енергетичної кризи та посилення невдоволення населення європейських країн напередодні та під час зимового періоду; посилення навантаження, зниження стійкості країн ЄС, відволікання їх уваги від війни в Україні через вимушене реагування на міграційні хвилі, спровоковані браком зерна, поставки якого з портів України були заблоковані самою Росією; зміцнення власних позицій на міжнародній арені через протиставлення Росії «загниваючому» Заходу; пом'якшення наслідків санкцій через неприєднання до них окремих країн, шляхом запровадження «сірих» і контрабандних схем; ослаблення економічного потенціалу України, блокування її від західної допомоги.

Війна в Україні сколихнула доленосні глобальні процеси, зумовила зростання невизначеності, непередбачуваності та, відповідно, нервозності поведінки окремих гравців. Значно ускладнилися прогнозування майбутнього, визначення стратегічних і тактичних пріоритетів, координація поточної взаємодії країн у рамках спільних дій з подолання кризових явищ. Суттєвим чинником, що впливає на світову економіку та безпеку, виявилися безпрецедентні санкції проти Росії, які, посиливши наслідки епідемії COVID-19, зумовили потребу перегляду коопераційних зв'язків, зміни та ускладнення торговельних ланцюжків, кризові явища у глобальній економіці, в її окремих сегментах, практично в усіх регіонах світу, в рамках глобальних і регіональних союзів. Загострення кризових явищ викликає

неоднозначні очікування змін у структурі світової економіки та систем безпеки. З другого боку, зміни, що відбуваються, значною мірою ускладнюють логістику реалізації санкцій і контролю над їх дотриманням, чим намагається скористатися держава-агресор. Відбувається помітне падіння цінності гарантій безпеки. Самим гарантам – країнам-лідерам і згуртованим навколо них альянсам – треба буде довести свою стійкість і захищеність від потрясінь та актів агресії. В умовах кризових явищ в економіці (інфляція, енергетична криза, брак продовольства, криза заборгованості тощо) набирає обертів ерозія політичної солідарності. За таких умов вибудувати дієві колективні стратегії і політики стає дедалі складніше. Проте, це не є нерозв'язуваною проблемою, доказом чого стали самі ЄС, G7, НАТО, під час яких вдалося подолати незгоду з певних питань окремих учасників та ухвалити дієві рішення – стосовно як України, так і стосовно боротьби з кризовими явищами й перспектив розвитку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Потульніцький В. А. Історія української політології. Концепції державності в українській зарубіжній історико-політичній науці. Київ: Либідь, 1992. 220 с.
2. Бжезинський З. Велика Шахівниця. Американська першість та її стратегічні імперативи / пер. з англ. О. Фешовець. Львів ; Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2000. 236 с.
3. Требін М. П. Реалії демократичного транзиту України. *Укр. соціум*. 2011. № 3(38). С. 169–182.
4. Політико-правова ментальність українського соціуму в умовах європейської інтеграції : монографія / [О. О. Безрук, В. С. Бліхар, Л. М. Герасіна та ін.] ; за ред. М. П. Требіна. Харків : Право, 2019. 744 с.
5. Bieleń S. Państwa buforowe w stosunkach międzynarodowych. *Stosunki Międzynarodowe*. 1995. T. 17. S. 9–19.
6. Spykman N. J., Rollins A. A. Geographic Objectives in Foreign Policy, I. *The American Political Science Review*. 1939. Vol. 33, Issue 3. P. 391–410.
7. Knudsen O. F. Eastern Europe: The Buffer of Cordon Sanitaire. *Buffer states in world politics* / edited by John Chay and Thomas E. Ross. Boulder: Westview Press, 1986. P. 87–109.
8. Геополітичні та гео економічні зміни, формовані під впливом російської агресії, та оновлення місця України у світовому просторі / Наук. ред. В. Юрчин. Київ: Центр Разумкова, 2022. 102 с.

Науковий керівник: доктор політичних наук, професор **Полищук І. О.**

Підмогильна А. С.,
міжнародно-правовий факультет,
1 курс, 2 група,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого

ПРОБЛЕМА СВОБОДИ ПЕРЕСУВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ПОЛІТИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Рух є невід'ємною властивістю людини, щодня вона здійснює різні переміщення у просторі. Зі свободою пересувань пов'язана реалізація природних потреб і багатьох прав та свобод сучасної особистості. Це право належить кожній людині від народження та покликане забезпечити охорону життя, гідності й свободи особистості, як одиниці громадянського суспільства. Міжнародне законодавство на універсальному та на регіональному рівнях визнає свободу пересування однією з базових свобод людини в сучасному світі. Розгляд цього явища у правовому контексті здебільш цікавить свобода пересування всередині території держави та за її межами, й можливості вільно обирати місце проживання чи перебування. Проте, військова агресія Російської Федерації та запровадження у зв'язку з цим воєнний стан в Україні суттєво вплинули на реалізацію права на свободу пересування, та більш акцентували політичну проблему вимушених обмежень державою права вільних пересувань громадян.

Реалізація суб'єктивного права на свободу пересування здійснюється у формі індивідуальних переміщень; це конституційне право є основою міграційних процесів, які підлягають обов'язковому правовому регулюванню. Разом з цим, особливості гарантій цього права – зокрема, відповідні процедури переміщення всередині країни та виїзду за її межі, механізми визначення місця проживання, чи система обмежень відповідних прав визначаються кожною державою самостійно. Чинним інструментом політико-правового регулювання міграційних процесів виступає комплексна галузь – міграційне законодавство.

Але жодне право в сучасному світі не може існувати безмежно. Механізм обмежень конституційного права на свободу пересування є складним явищем, що характеризується як цілісна система регулятивних та охоронних засобів, спрямованих на захист основ конституційного ладу, забезпечення оборони країни і безпеки держави, здоров'я, моральності, прав та інтересів інших осіб.

Європейська практика визначає ключові критерії обмеження будь-якого права людини, це – законність і пропорційність. Отже, обмеження відповідного права буде законним, якщо, по-перше, воно ґрунтується на нормативному акті, прийнятому з дотриманням передбачених законотворчих процедур, і по-друге – відповідає значимій політичній меті, тобто обмеження спрямоване на усунення неминучої чи реальної шкоди охоронюваним законом цінностям, об'єктивність загрози яким підтверджується фактичними даними. Зокрема, відповідно до Конституції України право на свободу пересування не є абсолютним і може обмежуватись в умовах воєнного стану для захисту інтересів національної і громадської безпеки, забезпечення громадського порядку, запобігання злочинам з метою політико-правового втілення прав і свобод громадян.

З цією метою і у зв'язку із запровадженням у 2022 р. воєнного стану в Україні введені наступні обмеження свободи пересування:

- запровадження у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів (КМ) України, комендантської години (заборони перебування у певний період доби на вулицях та інших громадських місцях без спеціальних перепусток і посвідчень);

- встановлення у порядку, визначеному КМ України, особливого режиму в'їзду та виїзду, обмеження свободи пересування громадян, іноземців та осіб без громадянства, а також руху транспортних засобів;

- встановлення у порядку, визначеному КМ України, заборони або обмеження щодо вибору місця перебування чи місця проживання осіб на території, на якій діє воєнний стан;

- заборона громадянам, які перебувають на військовому або спеціальному обліку у Міністерстві оборони України, Службі безпеки України чи Службі зовнішньої розвідки України, змінювати місце проживання (або перебування) без дозволу військового комісара або керівника відповідного органу Служби безпеки України чи Служби зовнішньої розвідки України.

У зв'язку з воєнним станом в Україні також актуальною стала проблема обмеження права військовозобов'язаних на виїзд за межі країни. Питання обмежень і винятків щодо виїзду за кордони України на цей період чоловіками від 18 до 60 років регулюють: Закон України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» від 21 жовтня 1993 р. № 3543-ХІІ; Указ Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24 лютого 2022 р. № 64/2022; постанова КМ України № 57 «Про затвердження Правил перетинання державного кордону громадянами України» від 27 січня 1995 р.

На сьогоднішній день право на перетин кордону мають ті військовозобов'язані особи, що не підлягають призову на військову службу під час мобілізації, та особи, які не є військовозобов'язаними за станом здоров'я; є також інші винятки, пов'язані з видом діяльності певних громадян (це особи, які працюють для роботи на морських судах, судах внутрішнього плавання у складі екіпажів таких суден, окремі категорії військовозобов'язаних громадян України, які здійснюють перевезення гуманітарної допомоги тощо). З одного боку, ці обмеження пов'язані з необхідністю захисту України в умовах військової агресії, а з другого – держава поки не потребує одночасного залучення до оборони величезної кількості осіб. Тоді як потреби зовнішньої політики, підтримки національної економіки та ведення бізнесу зумовлюють необхідність представництва урядовців, політиків і підприємців за кордоном, проведення переговорів, їхньої участі в міжнародних заходах, виставках та інших закордонних відряджень.

Отже, обмеження права на свободу пересування, запроваджені в Україні у зв'язку з воєнним станом в цілому є законними і політично виваженими. Водночас, на наш погляд, існує соціально-правова доцільність запровадження механізмів надання короткострокових дозволів на виїзд з України для тих військовозобов'язаних, спеціальності яких наразі не є критично важливими для фронту, задля підвищення ділової активності й підтримки воєнної економіки країни.

Науковий керівник: докторка соціологічних наук, професорка Герасіна Л. М.

Рижій Б. Ю.,
Інститут підготовки юридичних кадрів
для Служби безпеки України,
3 курс, 2 група,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого

ПРОБЛЕМА ТРАНСФОРМАЦІЇ ГЕОПОЛІТИЧНОЇ ДОКТРИНИ УКРАЇНИ В ПІСЛЯВОЄННИЙ ПЕРІОД

За останні 30 років українці показали, що вони є суверенною нацією, вкоріненою в європейську цивілізацію. Географ і засновник сучасної геополітики Хелфорд Маккіндер у своїй «теорії Хартленда» стверджував,

що той, хто «править Східною Європою – править Серединною землею (Хартленд); хто править Серединною землею – править і Світовим островом, а отже, контролює цілий світ» [1, с. 398]. Війна в Україні вияла незмінне значення Євразії для амбіцій ворогуючих держав. Джеффри Манкофф у своїй книзі «Імперії Євразії» стверджує, що Євразія після холодної війни – це континент «менше держав, ніж регіонів», де «великі, потужні держави» та зовнішні сили, такі як ЄС і США, борються за вплив на менші держави» [2, с. 99].

Російська сторона часто говорить про особливі зв'язки між Росією та Україною. Це припущення лежить в основі російської геополітичної доктрини. Проте Україна не поділяє цю точку зору, бажаючи бути суверенною та незалежною державою, чого Росія не може зрозуміти, застрягнувши у своєму імперському міфі та однобокому трактуванні колишніх і сьогодишніх детермінант. Росіяни та українці були сформовані різними історичними обставинами, що виявилось у виникненні двох різних мов і національних традицій. Крім того, історичні процеси тісніше прив'язували українців до ліберальних традицій Заходу, тоді як росіяни були набагато більше віддані впливу деспотичного Сходу, що було одним із головних факторів відмінності обох народів. Існування в межах однієї держави протягом понад 300 років не знищило цих відмінностей. Емансипація народних мас, яка відбулася з середини XIX ст., зробила відмінні риси більш помітними та призвела до політичних розколів. З цієї причини навіть СРСР був створений як союз. Проте, цей факт не завадив його розпуску. У результаті, Україна вже три десятиліття є незалежною державою [3, с. 9]. Через це експансіоністські дії Росії проти України, які здійснюються імперськими та деспотичними методами, приречені на провал.

Росія не тільки не може повернути на свій бік українське суспільство, але, навпаки, посилює дистанцію між двома країнами. Це тому, що імперські та агресивні дії Росії природним чином консолідують відчуття національної ідентичності України та її прозахідну орієнтацію. Ця прозахідність є ще сильнішою, оскільки вона відповідає тому впливу, який західна цивілізація та її елемент – самоорганізоване національне суспільство – сторіччями мали на українське суспільство. Як показав рік війни з РФ, Україна не демонструє ознак поразки, і Заходу настав час розглянути наслідки української перемоги для існуючого порядку безпеки в Європі. Війна України з Росією – найбільший поштовх до геополітичного розвитку на користь України, який робить Україну серцевиною не лише географічно, а й духовно як лідера

моральної справи, здатної переосмислити ядро Європи та переосмислити відносини в Євразії. Незалежно від кінцевого результату війни, її наслідки будуть далекосяжними, створюючи новий геополітичний порядок і знаменуючи новий етап в історії Європи та людства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Політологія: підручник / М. П. Требін, Л. М. Герасіна, І. О. Поліщук та ін. ; за ред. М. П. Требіна. Харків : Право, 2013. 416 с.
2. Гальчинський А. С. Україна – на перехресті геополітичних інтересів. Київ : Знання України, 2002. 180 с.
3. Вонсович О. С. Україна в геополітичному просторі Європи: безпековий вимір : автореф. дис. ... канд. політ. наук : 23.00.04 / НАН України, Ін-т світ. економіки і міжнар. відносин. Київ, 2013. 18 с.

Науковий керівник: професор, доктор політичних наук **Поліщук І. О.**

СалієваК.А.,
міжнародно-правовий факультет,
2 курс, 7 група,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого

СУТНІСТЬ МІЖНАРОДНОГО КОНФЛІКТУ ТА ЙОГО РІЗНОВИДИ

Сьогоднішні міжнародні відносини є взаємопов'язаними, оскільки кожен учасник враховує можливий вплив інших суб'єктів на його власну поведінку, утворюючи складну систему міжнародних відносин. Хоча є різні методи забезпечення взаємодії між міжнародними акторами, конфлікти все ще є присутніми, як крайня форма забезпечення певних інтересів.

Теоретичні дослідження міжнародних конфліктів потребують більшої уваги та нових методів дослідження, щоб забезпечити подолання та врегулювання міжнародних відносин відповідно до викликів сучасного світу.

Для детального вивчення різних проблем міжнародних конфліктів потрібно почати з дефініції «конфлікт». Поняття «конфлікт» розглядається з різних точок зору. Наприклад, це поняття спеціалісти-словесники тлумачать

як зіткнення протилежних сторін, думок, сил, серйозні розбіжності, гостру суперечку. Соціологи, зі своїх позицій, характеризують конфлікт як вищу стадію розвитку суперечностей в системі відносин людей, соціальних груп, соціальних інститутів, суспільства в цілому [1, с. 161–162]. Психологи розцінюють конфлікт як зіткнення протилежних цілей, інтересів, позицій, думок чи поглядів суб'єктів взаємодії [2, с. 238], а політологи вважають, що конфлікт виражає не просте зіткнення, а зіткнення, пов'язане з ускладненнями та боротьбою у владних відносинах [3, с. 146]. Отже, «конфлікт – це найбільш гострий прояв різноманітних протиріч, який відображається в протиборстві їх носіїв, тобто сторін» [4, с. 18].

На нашу думку, міжнародні конфлікти – це взаємодія міжнародних суб'єктів, яка характеризується негативними взаєминами, включаючи військові дії, економічні санкції, політичну ізоляцію та інші форми покарання. Ці конфлікти можуть виникати з різних причин, включаючи територіальні питання, економічну конкуренцію, ідеологічні суперечності та релігійні розбіжності [5, с. 460]. Одним з різновидів міжнародного конфлікту є війна, яка є найбільш насильницькою формою конфлікту. Війна може виникати з різних причин, включаючи релігійні та етнічні суперечності, економічні та територіальні питання, а також конфлікти між ідеологіями [6, с. 31]. Війна може бути між двома країнами або групами країн, або ж бути глобальною війною, що включає багато держав. Інший різновид міжнародного конфлікту – це тероризм, сутністю якого є використання насильства для досягнення політичних цілей. Терористичні акти можуть включати вбивства, заручницьке взяття, вибухові атаки та інші форми насильства. Тероризм може бути використаний групами осіб або державами, що прагнуть досягти своїх цілей.

Економічний конфлікт – це ще один різновид міжнародного конфлікту. Він може виникати з різних причин, включаючи торговельні суперечності, санкції та інші форми економічного тиску. Економічні конфлікти можуть мати великий вплив на економіку розвитку країн і глобальну економіку, можуть спричиняти зменшення виробництва, втрату робочих місць та зниження економічного зростання. Наступний різновид міжнародного конфлікту – це політичні суперечності. Політичні конфлікти можуть виникати між країнами, які мають різні системи управління, ідеологічні погляди та політичні цілі. Такі конфлікти можуть призвести до взаємної ізоляції,

дипломатичної напруги та інших негативних наслідків. Крім того, міжнародні конфлікти можуть виникати з різних територіальних питань, наприклад, насильницьке анексування територій або нелегальна окупація. Це може призвести до війни або інших форм насильства, які в свою чергу можуть мати довготривалі наслідки для стабільності та безпеки в регіоні та у світі.

Загалом, міжнародні конфлікти мають серйозний вплив на політичну, економічну та соціальну ситуацію у світі [7]. Вони можуть впливати на міжнародні відносини, глобальну безпеку, економічне зростання та благополуччя людей [8]. Тому важливо займатися превентивною дипломатією та розвитком механізмів міжнародної співпраці для вирішення конфліктів та забезпечення миру та стабільності у світі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Соціологія : підручник / М. П. Требін, В. Д. Воднік, Г. П. Клімова та ін. ; за ред. М. П. Требіна. Харків: Право, 2010. 224 с.
2. Большой психологический словарь / Под ред. Мещеряков Б. Г., Зинченко В. П. Москва: Прайм-Еврознак, 2003. 672 с.
3. Сучасна політична лексика : енциклопед. словник-довідник / [І. Я. Вдовичин, Л. Я. Угрин, Г. В. Шипунов та ін.]; за наук. ред. Хоми Н. М. Львів : «Новий Світ-2000», 2015. 396 с.
4. Конфліктологія : навч. посіб. / Л. М. Герасіна, М. П. Требін, В. Д. Воднік та ін. Харків: Право, 2012. 128 с.
5. Соціологія права: енциклопедичний словник / Л. М. Герасіна, О. Ю. Панфілов, В. Л. Погрібна та ін. ; за ред. М. П. Требіна. Харків : Право, 2020. 984 с.
6. Требін М. П. Соціологія війни: український контекст. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Соціологічні дослідження сучасного суспільства: методологія, теорія, методи.* 2015. №1148. Вип. 34. С. 30–34.
7. Стрельцов Є. Л. До питання про сутність та види міжнародних конфліктів. *Юридичний вісник. Повітряне і космічне право.* 2014. №4. С. 133–137.
8. Шеренговський Д. В. Поняття та сутність міжнародного конфлікту в науці про міжнародні відносини. *Актуальні проблеми політики* : зб. наук. пр. / редкол. : С. В. Ківалов (голов. ред.), Л. І. Кормич (заст. голов. ред.), Ю. П. Алєнін [та ін.]. Одеса : Фенікс, 2011. Вип. 43. .С. 98–108.

Науковий керівник: докторка філософських наук, професорка **Клімова Г. П.**

Скрипаль П. В.,
міжнародно-правовий факультет,
1 курс 3 група,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого

РОСІЯ У ПІСЛЯВОЄННОМУ ГЕОПОЛІТИЧНОМУ ПРОСТОРИ: СЦЕНАРІЙ РОЗВИТКУ

Проблема майбутньої долі, цілісності та стабільності Російської Федерації у сучасному світі неабияк актуалізувалася після початку її повномасштабного вторгнення в Україну. Як зазначав ще у 2010 р. американський політолог, державний діяч та геостратег З. Бжезінський: «Новий світовий порядок буде будуватися проти Росії, на руїнах Росії і за рахунок Росії» [1]. Проте, не все так однозначно. Розпад Росії – дуже суперечливе питання у тому контексті, що більшість країн світової спільноти до цього не готові. На думку російського опозиціонера О. Рикліна розпад Росії повинен відбуватися за будь-яких умов, але «сьогодні більшість світових лідерів... бояться розпаду РФ більше, ніж Путін. Бояться непередбачуваності того, що відбуватиметься в Росії, якогось спонтанного розпаду цієї країни у разі успіхів ЗСУ» [2].

Загалом можна запропонувати декілька сценаріїв, які прогнозують майбутнє Російської Федерації у післявоєнному світовому просторі: поділ на зони окупації (німецький сценарій 1945–1949 рр.), розпад її на окремі частини, громадянська війна та встановлення нового режиму, збереження імперського режиму.

Розподіл на зони окупації. Складність даного сценарію полягає у тому, що відповідно до норм міжнародного права це буде протизаконно. Навіть за умови, якщо ООН ухвалить відповідне рішення, сам процес є неймовірно складним і таким, що може викликати сильний опір та призвести до міжнародної нестабільності. Проте, як варіант розвитку подій цей сценарій має право на існування. Грунтуючись на досвіді розподілу нацистської Німеччини у 1945 р., робимо висновок, що цю відповідальність мають взяти на себе демократичні країни. За окупацією слідуватиме повна демілітаризація, як мінімум, європейської частини Росії та вилучення ядерної зброї. Цей сценарій не виключає виходу окремих республік зі складу РФ. Через певний проміжок часу, який може розтягнутися на десятиліття, Росія матиме шанс на незалежне існування, як це відбулося у ситуації з утворенням ФРН.

Розпад Росії на окремі частини. У складі Росії налічується 21 республіка, і розкол держави почнеться з відокремлення національних регіонів із сильною національною свідомістю населення, які протягом історії мали спроби боротьби за своє існування. В межах цього сценарію можливий варіант проголошення незалежності окремих республік (Дагестан, Інгушетія, Чечня й ін.) та взяття решти земель РФ під зони контролю іншими державами (наприклад, США, Німеччини, Японії, Великої Британії). Звісно ж, «завойовані» Росією протягом всього свого існування території будуть повернені (АР Крим, Донецька та Луганська області, Абхазія, Південна Осетія, Курильські острови, Придністров'я, Калінінград, можливо Карелія). Проте, навіть у разі розколу Росії, вона навряд чи повністю припинить своє існування як держава. Можливо, це буде федеративна країна, але з набагато більшою децентралізацією влади.

Громадянська війна та зміна політичного режиму. Цей сценарій передбачає, що на тлі політичного та економічного ослаблення країни знайдуться сили, які захочуть взяти владу у свої руки, навіть, збройним шляхом. Зокрема, політолог А. Піонтковський вважає, що Росію очікує громадянська війна, боротьба між збройними угрупованнями (кланами), які будуть ділити між собою майно, що залишиться після падіння режиму Путіна. [3]. Не виключає сценарій громадянської війни і професор політології Університету Рутгерса в Нью-Йорку О. Мотиль, який прогнозує у післявоєнній Росії жорстоку боротьбу за владу між крайніми правими націоналістами, які хочуть продовжити військові зусилля та знищити існуючу політичну ієрархію, авторитарними консерваторами, які зацікавлені в існуванні системи, і відродження напівдемократичного руху, спрямованого на припинення війни та реформування Росії, внаслідок якої ослаблений режим у поєднанні з погано функціонуючою економікою може спричинити вихід росіян на вулиці, «можливо, навіть зі зброєю» [4]. За умови повторення сценарію 1917 р., коли еліти не хотіли кардинальної зміни системи, а прагнули замінити одного царя іншим, важливо, щоб Путіна не було замінено тим, хто матиме такі ж імперські нарративи. Якщо почнеться революція, то народ, який звик вірити всьому, що їм говорять, може підтримати будь-яку владу, яка опиниться в Кремлі.

Збереження імперського режиму. Щодо цього сценарію свої ідеї висловив шведський експерт С. Гедлунд, який зазначив, що у випадку збереження «імперії» майбутнє Росії буде розвиватися на основі сталінізму, з явною ксенофобією, закриттям кордонів та збереженням імперських нарративів [5]. Тобто відбуватиметься поступова ізоляція РФ по плану КНДР,

навіть за умови, якщо окремим національним республікам вдасться вибороти незалежність. Цей процес буде супроводжуватися поступовим зменшенням впливу Путіна, як результат конфліктності в його оточенні. Але це не зменшить імперських амбіцій РФ, його будуть заміщувати інші, близькі до його влади люди. Зокрема, це і зможе стати початком повоєнної боротьби за збереження РФ як держави, оскільки вже зараз репутаційно Росії, як суб'єкта міжнародних відносин, не існує.

Отже, слід зазначити, що кожен із запропонованих сценаріїв є можливим. Навіть більше, вони не виключають один одного. Розпад Російської Федерації може відбутися і після громадянської війни, і навіть, якщо імперський режим буде збережено на певний час. Так само як і вихід окремих республік не розвалить країну повністю. Головне – це те, що одразу після закінчення війни в Україні Росія остаточно втратить свою могутність і водночас на світовій арені, майже зі стовідсотковою ймовірністю, з'являться нові країни та й весь світоустрій буде перебудований під нові геополітичні умови. Незважаючи на те, який зі сценаріїв стане реальністю, Росія повинна бути демілітаризована, денуклеаризована та, із наданням реальних гарантій миру для світу, постати перед Міжнародним військовим трибуналом.

ЛІТЕРАТУРА

1. Груздев С. Пішов з життя Збігнев Бжезінський. Головні факти та цитати. *Главком*. 27 травня 2017. URL: <https://glavcom.ua/publications/pishov-z-zhittya-zbinjev-bzhezinskiy-golovni-fakti-ta-citati-417200.html> (дата звернення: 12.03.2023).
2. Погоріла І. РФ має бути зруйнована: російський опозиціонер розповів, що треба зробити Заходу. *УНІАН*. 12.01.2023. URL: <https://www.unian.ua/world/rf-maye-buti-zruynovana-rosiyskiy-opozicioner-rozpoviv-shcho-treba-zrobiti-zahodu-12106671.html> (дата звернення: 12.03.2023).
3. Будрін А. Кремлівські еліти щосили готуються до громадянської війни – Піонтковський. *УНІАН*. 05.01.2023. URL: <https://www.unian.ua/war/kremlevskie-elity-vovsyu-gotoviyatsya-k-grazhdanskoy-voyne-piontkovskiy-video-12100407.html> (дата звернення: 12.03.2023).
4. Motyl A. J. It's High Time to Prepare for Russia's Collapse. *Foreign Policy*. January 7, 2023. URL: <https://foreignpolicy.com/2023/01/07/russia-ukraine-putin-collapse-disintegration-civil-war-empire/> (accessed date: 12.03.2023).
5. Крах, громадянська війна і виживання режиму Путіна – озвучено три сценарії майбутнього РФ. *Патріоту України*. 12 жовтня 2022. URL: <https://patrioty.org.ua/politic/krakh-hromadianska-viina-i-vyzhyvannia-rezhymu-putina--ozvucheno-try-stsenarii-maibutnoho-rf-439230.html> (дата звернення: 12.03.2023).

Науковий керівник: кандидатка соціологічних наук, доцентка **Підкуркова І. В.**

Смірнова П. В.,
міжнародно-правовий факультет,
1 курс, 2 група,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого

ПОЛІТИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ВІЙСЬКОВОЇ АГРЕСІЇ РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ

У наш час в деяких пострадянських країнах, зокрема в Росії та Білорусі, склалися так звані «гібридні» політичні режими, яким притаманне штучне поєднання формальних демократичних процедур з авторитарною організацією влади та функціонуванням державних інституцій, що надмірно контролюють і майже цілком пригнічують свободу громадянського суспільства [1, с. 243]. Зовнішня політика недемократичних держав, відповідно до неоліберального характеру їх політичних режимів, постійно застосовує акти військової агресії, тому що урядова влада тут ніяк не підпорядкована соціуму та може безконтрольно розпоряджатися військовими силами і ресурсами згідно власних інтересів. Політичне керівництво цих країн не схильне до компромісів, що у свою чергу сприяє провокуванню конфліктів і використанню в них воєнних методів і стратегій. Тоді як у країнах плюралістичної демократії чи ліберально-демократичних режимів політична відповідальність влади перед громадянами природна і обов'язкова, механізм державної влади тут функціонує на підставі права демократичної участі громадян у прийнятті рішень (завдяки чому ці держави переважно схильні до мирного вирішення конфліктів) [2, с. 109].

Проте, Російська Федерація, як суб'єкт міжнародних відносин (що зокрема є країною-членом ООН, перебуваючи також постійним членом Ради Безпеки ООН) брутально знехтувала чинним міжнародним правом і здійснила злочин військової агресії, за міжнародним кримінальним правом, вчинивши протиправні, терористичні дії проти населення України. Фактично агресивна діяльність російського режиму розпочалась зі збройного вторгнення й окупації АР Крим у лютому 2014 р. та розпалення військових дій на сході України («гібридна війна»); а 24 лютого 2022 р. РФ підступно розпочала повномасштабне воєнне вторгнення на суверенну територію України; отже, сьогодні наша країна перебуває у стані війни з Росією, що реально триває понад 9 років.

Верховна Рада України двічі відреагувала щодо вищезгаданих дій, визнавши Росію державою-агресором 17 січня 2015 р., а російський режим – терористичним; пізніше Україна зазначила нелегітимність перебування РФ у Організації Об'єднаних Націй та наголосила на відповідальності членів російських політичних партій, що підтримали агресію [3]. Окрім рішень на національному рівні, військова агресія засуджується в актах міжнародного права, найдетальніше трактується та викривається явище агресії у документах, прийнятих ООН. Щодо визначення поняття військової агресії, існує Резолюція Генеральної Асамблеї ООН 3314 (XXIX) «Визнання агресії» від 14 грудня 1974 р., яка надає дефініцію «агресії» та засуджує її як порушення міжнародного права. Стосовно засудження відповідних дій у статуті ООН п. 4 ч. 2 зазначено, що усі члени Організації Об'єднаних Націй мають утримуватися в міжнародних відносинах від погрози силою або від її застосування, як проти територіальної недоторканності чи політичної незалежності суверенних держав, так і будь-яким іншим чином, несумісним із цілями Об'єднаних Націй; також у Хартії ООН від 26 червня 1945 р. закликається до збереження миру у світі та запобігання війни. Крім того, дії держав-агресорів засуджуються у тексті Загальної декларації прав людини, прийнятій Генеральною Асамблеєю ООН 10 грудня 1948 р., яка встановлює, що кожна людина має право на життя, свободу та безпеку, і що ніхто не може бути підданий тортурам або жорстокому, нелюдському й принижувальному поводженню чи покаранню.

Станом на сьогодні війська держави-агресора здійснюють злочини, що порушують навіть традиції ведення війни (це – терористичні дії проти мирного населення і тортури над військовополоненими). Перелік даних злочинів, на жаль, можна продовжувати, й реакція міжнародної спільноти у даному випадку повинна бути швидкою та рішучою. Статут Міжнародного кримінального суду, прийнятий 17 липня 1998 р., безапеляційно засуджує військову агресію як злочин проти миру і безпеки людства, що підлягає кримінальному переслідуванню.

З метою покладання кримінальної відповідальності за агресію режиму на громадян РФ, наша країна звернулась до Міжнародного Кримінального суду (МКС). Прокуратура МКС (на підставі звернення країн, що ратифікувати Римський статут у березні 2022 р.) почала розслідування злочинів Росії на території України. У травні 2022 р. група фахівців МКС (у складі 42 слідчих, судових експертів та персоналу) прибула в Україну для розслідування цих злочинів під юрисдикцією МКС. Безперечно, ці дії мають юри-

дичним шляхом встановити всі об'єктивні обставини, щоб міжнародне правосуддя відновило соціально-правову справедливість щодо українського народу і держави.

ЛІТЕРАТУРА

1. Требін М. П. Соціально-політичні студії : навч. посіб. 2-ге вид., перероб. і допов. Харків : Право, 2018. 544 с.

2. Політологія : підручник / М. П. Требін, Л. М. Герасіна, І. О. Поліщук, О. М. Сахань ; за ред. М. П. Требіна. 2-ге вид., перероб. і допов. Харків : Право, 2018. 462 с.

3. Про Заяву Верховної Ради України щодо визнання російського режиму терористичним, нелегітимності перебування Російської Федерації в Організації Об'єднаних Націй і її реформування, відповідальності членів російських політичних партій, що підтримують агресію. Постанова Верховної Ради України від 01.12.2022 р. №2787-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2787-20#Text> (дата звернення: 14.03.2023).

Науковий керівник: докторка соціологічних наук, професорка *Герасіна Л. М.*

Ярмак Л. Б.,
міжнародно-правовий факультет,
3 курс, 1 група,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого

УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКІ ВІДНОСИНИ: ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНІСТЬ

Жодна країна не підтримує українські військові зусилля так активно, як Польща, і жодна країна не дає більшого притулку українським біженцям. Ніколи українсько-польські відносини не були кращими. Польські політичні партії можуть не погоджуватися щодо всього іншого, але всі вони рішуче підтримують Україну та її кордони. Історично є час, коли український і польський національні інтереси здавалися несумісними. Щоб налагодити добрі стосунки з Україною, полякам довелося прийняти втрату своїх східних кордонів, як це було домовлено на Ялтинській конференції 1945 р. У 2000 р. Україна все ще була однією з націй, яку поляки найбільше не любили. Осно-

вна причина цього полягає у подіях, що відбулися під час Другої світової війни, зокрема поляки не можуть забути масове вбивство польських селян на Волині в 1943 р. та в Східній Галичині в 1944 р. Українці, зі свого боку, мають нарікання на міжвоєнні роки між Першою та Другою світовими війнами. Під час Другої світової війни польський опір убив кілька сотень лідерів української громади на Хелмщині та вбивав українських селян в актах відплати за масові вбивства на Волині.

Історія свідчить, що якщо поляки та українці воюють один проти одного, обидві сторони програють. Українське козацтво XVII ст. намагалося позбутися польського панування та створити незалежну державу, Козацьку Гетьманщину, але в кінцевому підсумку опинилося під значно суворішим московським правлінням. У 1772 р. Росія, Австрія та Пруссія почали розчленування Польщі. Поділ Польщі завершився в 1795 р., лише через 20 років після припинення козацької автономії. Між 1918 і 1920 роками обидві країни намагалися створити незалежні держави. Але конкуруючі територіальні претензії призвели до польсько-української війни за Східну Галичину, що закінчилася безрезультатно і призвела до поділу України, переважно між Польщею та Радянським Союзом. Суттєву роль у протистоянні між українцями та поляками після Другої світової війни відіграло вигнання до 800 000 поляків із території нинішньої Західної України та 500 000 українців зі східної Польщі, яке спровокував радянський лідер Йосип Сталін [1]. Зрозуміло, що такі історичні питання негативно впливають на відносини між націями, однак не змінюють польської політичної підтримки України у протистоянні з РФ, яка створює реальну загрозу національній безпеці Польщі. Польський історик Мацей Франц зазначає, що 2022 р. запам'ятається як «особливий рік інтеграції» між «двома націями, які півстоліття тому були ізольовані одна від одної політикою, а ще раніше – ненавистю та ворожнечею, що було результатом націоналізму, який вирували між серединою XIX та XX століттями»[2].

Близько 1,3 мільйона українців проживали в Польщі до повномасштабного вторгнення Росії в лютому, проте від початку російського вторгнення 24 лютого 2022 р. Польща прийняла найбільше мігрантів з України. Понад 3,8 млн осіб з усієї України перетнули українсько-польський кордон, а 1,1 млн зареєструвалися для тимчасового захисту в Польщі, більшість з них жінки та діти [3]. Їхня присутність дала полякам нове відчуття спорідненості та поваги до своїх сусідів. Суперечки про темні сторінки історії замінилися публічним вшануванням українців за боротьбу з Росією.

Польща очолила спроби лобіювання запровадження жорстких санкцій проти Росії та надання Україні потужної політичної, економічної та військової допомоги [4]. Польща є основним каналом для військових поставок в Україну і надає величезну військову допомогу, включаючи озброєння та техніку із власних запасів. Польські лідери також є одними з перших, хто приїхав до Києва, коли артилерія ще обстрілювала місто. І країна підтримує якнайшвидший вступ України до Європейського Союзу.

У цілому слід зазначити, що в Українсько-польських відносинах попереду надзвичайно важкий період, у якому перспективи для майбутнього обох країн будуть такими ж величезними, як і ризики – і який вимагає виваженої, стратегічно розумної та далекоглядної політики, яка мислить не лише в коротко- чи середньостроковій перспективі, але й у довгостроковій перспективі [5].

ЛІТЕРАТУРА

1. Hood L. Ukraine and Poland: why the countries fell out in the past, and are now closely allied. *The Conversation*. June 15, 2022. URL: <https://theconversation.com/ukraine-and-poland-why-the-countries-fell-out-in-the-past-and-are-now-closely-allied-184906> (accessed date: 17.03.2023).
2. Minder R., Erling B. Ukraine and Poland forge 'special relationship' as war brings neighbours closer. *Financial Times*. December 23, 2022. URL: <https://www.ft.com/content/1ec29234-e210-4548-a6e0-9d3f5a960da5> (accessed date: 17.03.2023).
3. Szeptycki A. Ukrainian migrants and Ukrainian-Polish relations. *Forum for Ukrainian Studies*. July 19, 2022. URL: <https://ukrainian-studies.ca/2022/07/19/ukrainian-migrants-and-ukrainian-polish-relations/> (accessed date: 17.03.2023).
4. Freytag von Loringhoven A. Bravo Poland for supporting Ukraine. Now make nice with Germany. *Politico*. March 10, 2023. URL: <https://www.politico.eu/article/poland-germany-make-nice-support-ukraine-war/> (accessed date: 17.03.2023).
5. Engels D. After the war – the future of Polish-Ukrainian relations. *Visegrad Post*. June 7, 2022. URL: <https://visegradpost.com/en/2022/06/07/after-the-war-the-future-of-polish-ukrainian-relations/> (accessed date: 17.03.2023).

Науковий керівник: доктор філософських наук, професор **Панфілов О. Ю.**

ЗМІСТ

<i>Лученко Д. В.</i>	
Вступне слово	3

НАУКОВА ТРИБУНА

<i>Герасіна Л. М., Мамонова С. В.</i>	
НАУКОВЕ МОДЕЛЮВАННЯ ПЛАНЕТАРНОЇ СИСТЕМИ В ГЕОПОЛІТИЧНОМУ ДИЗАЙНІ	6
<i>Горло Н. В.</i>	
ЕНЕРГЕТИЧНА БЕЗПЕКА УКРАЇНИ ЯК СКЛАДОВА НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ: НОВІ ВИКЛИКИ В УМОВАХ ЗОВНІШНЬОЇ ЗАГРОЗИ.....	10
<i>Калиновський Ю. Ю.</i>	
ОСОБЛИВОСТІ ПРОТИДІЇ МАНІПУЛЯТИВНИМ ВПЛИВАМ ПІД ЧАС РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ	13
<i>Клімова Г. П.</i>	
ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СОЮЗ: ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНІСТЬ	17
<i>Козловець М. А.</i>	
ВПЛИВ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ НА СВІТОВИЙ ПОРЯДОК	20
<i>Кузь О. М., Чешко В. Ф.</i>	
БІОПОЛІТИЧНА СКЛАДОВА СЦЕНАРІЇВ ЕВОЛЮЦІЇ СУЧАСНОГО ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В ГЛОБАЛЬНОМУ ТА РЕГІОНАЛЬНОМУ КОНТЕКСТІ	25
<i>Lindsey J. R., Polishchuk I. O.</i>	
THE NECESSITY OF COMPREHENSIVE REFORMS FOR UKRAINE'S GEOPOLITICAL STABILITY	29
<i>Панфілов О. Ю., Онпиченко П. М.</i>	
СУЧАСНИЙ ДВОПОЛЯРНИЙ СВІТ: ДІАЛЕКТИКА СТАНОВЛЕННЯ	33
<i>Погрібна В. Л.</i>	
«ГЕОПОЛІТИЧНИЙ ШПАГАТ»: ДЕРЖАВИ, ЯКІ ГРАЮТЬ В ІГРИ, ТА ІГРИ, В ЯКІ ГРАЮТЬ ДЕРЖАВИ.....	36
<i>Смолянук В. Ф., Гунін В. Є.</i>	
СВІТОВИЙ ПОРЯДОК ХХІ СТОЛІТТЯ: ВЕКТОРИ ТРАНСФОРМАЦІЇ	40
<i>Требін М. П.</i>	
ТУРБУЛЕНТНІСТЬ СУЧАСНОГО СВІТОВОГО ПОРЯДКУ	45
<i>Волянська О. В.</i>	
ВИМУШЕНА МІГРАЦІЯ УКРАЇНЦІВ: ПЕРСПЕКТИВИ ДЛЯ ЄВРОПИ ТА НАСЛІДКИ ДЛЯ УКРАЇНИ	61

<i>Кротюк В. А., Соболева С. М.</i> ОСОБЛИВОСТІ РЕФЛЕКСИВНОГО УПРАВЛІННЯ У СУЧАСНІЙ ВІЙНІ.....	64
<i>Перевалова Л. В.</i> НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....	66
<i>Письменний О. О.</i> ФАКТОР НАТО У ВІДСІЧІ РОСІЙСЬКОЇ ВОЄННОЇ АГРЕСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ.....	70
<i>Підкуркова І. В.</i> ЛАТИНОАМЕРИКАНСЬКИЙ РЕГІОН У НОВОМУ СВІТОВОМУ ПОРЯДКУ	74
<i>Ювсечко Я. В.</i> ПРАВОВІ АСПЕКТИ ДІЯЛЬНОСТІ МІСЦЕВОЇ ВЛАДИ В УМОВАХ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ.....	76
<i>Сень М. П.</i> БАЗОВІ ПІДХОДИ ДО РОЗРОБКИ ТА ПРИЙНЯТТЯ ВОЄННО- ПОЛІТИЧНИХ РІШЕНЬ В СУЧАСНИХ УКРАЇНСЬКИХ РЕАЛІЯХ.....	80
<i>Каіперська Д. О.</i> НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОТИДІЇ ІНФОРМАЦІЙНИМ ТА КОНСЦІЄНТАЛЬНИМ ЗАГРОЗАМ В УКРАЇНІ.....	85
<i>Марков А. В., Тимошенко О. В.</i> ПОГЛЯДИ АДМІНІСТРАЦІЇ США НА ПОСИЛЕННЯ РОЛІ КИТАЮ У СУЧАСНОМУ СВІТІ	89
<i>Чумак О. М.</i> ГЕОПОЛІТИЧНІ ТА ЕТНОПОЛІТИЧНІ АСПЕКТИ РОЗБУДОВИ СТРАТЕГІЧНОГО ПАРТНЕРСТВА УКРАЇНИ З ТУРЕЦЬКОЮ РЕСПУБЛІКОЮ	90
<i>Вадімов А. П.</i> СТРАТЕГІЯ ДЕОКУПАЦІЇ ТА РЕІНТЕГРАЦІЇ КРИМУ: ЗАКОНОДАВЧИЙ ТА ОБОРОННИЙ АСПЕКТ.....	94
<i>Кудрявцев В. О.</i> СЦЕНАРІЇ РОЗВИТКУ БЕЗПЕКОВОЇ СИТУАЦІЇ В ПРИДНІСТРОВСЬКОМУ РЕГІОНІ РЕСПУБЛІКИ МОЛДОВА В КОНТЕКСТІ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ	99
<i>Майборода Р. В.</i> РОЗВИТОК ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА ПІД ЧАС ВІЙНИ: НОВА ЕТИКА ДІАЛОГУ	101

СТУДЕНТСКА ТРИБУНА

<i>Авраменко Т. О.</i> РЕАЛІЗАЦІЯ ПЕРСПЕКТИВ ВСТУПУ УКРАЇНИ В НАТО	105
---	-----

<i>Арутюнова Е. Е.</i>	ОСОБЛИВОСТІ СТАНОВЛЕННЯ НОВОГО СВІТОВОГО ПОРЯДКУ	107
<i>Свенчук О. І.</i>	УКРАЇНА МІЖ ЄВРОПОЮ ТА РОСІЄЮ(ОГЛЯД ПОГЛЯДІВ ЗАХІДНИХ АНАЛІТИКІВ)	110
<i>Зінченко С. П.</i>	ПОПЕРЕДЖЕННЯ І ВРЕГУЛЮВАННЯ МІЖНАРОДНИХ КОНФЛІКТІВ.....	112
<i>Іващенко Ю. Р.</i>	ІСТОРИЧНА ПАМ'ЯТЬ ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ ГЕОПОЛІТИЧНОЇ СТРАТЕГІЇ УКРАЇНИ	114
<i>Ковбасюк С. Е.</i>	ІДЕЇ УКРАЇНСЬКОЇ ГЕОСТРАТЕГІЇ У ТВОРАХ М. ГРУШЕВСЬКОГО	117
<i>Мамонова Я. О.</i>	ІНФОРМАЦІЙНА АГРЕСІЯ РФЯК ЗАГРОЗА НАЦІОНАЛЬНІЙ БЕЗПЕЦІ УКРАЇНИ	120
<i>Панков В. В.</i>	ГЕОПОЛІТИЧНА ПОЗИЦІЯ УКРАЇНИ У ПІСЛЯВОЄННИЙ ПЕРІОД.....	123
<i>Підмогильна А. С.</i>	ПРОБЛЕМА СВОБОДИ ПЕРЕСУВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ПОЛІТИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ	134
<i>Рижій Б. Ю.</i>	ПРОБЛЕМА ТРАНСФОРМАЦІЇ ГЕОПОЛІТИЧНОЇ ДОКТРИНИ УКРАЇНИ В ПІСЛЯВОЄННИЙ ПЕРІОД.....	136
<i>Салієва К. А.</i>	СУТНІСТЬ МІЖНАРОДНОГО КОНФЛІКТУ ТА ЙОГО РІЗНОВИДИ.....	138
<i>Скрипаль П. В.</i>	РОСІЯ У ПІСЛЯВОЄННОМУ ГЕОПОЛІТИЧНОМУ ПРОСТОРІ: СЦЕНАРІЇ РОЗВИТКУ	141
<i>Смірнова П. В.</i>	ПОЛІТИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ВІЙСЬКОВОЇАГРЕСІЇ РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ	144
<i>Ярмак Л. Б.</i>	УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКІ ВІДНОСИНИ: ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНІСТЬ.....	146

Наукове видання

УКРАЇНА В УМОВАХ ФОРМУВАННЯ НОВОГО СВІТОВОГО ПОРЯДКУ

Збірник матеріалів
XXXV Харківських політологічних читань

(м. Харків, 28 квітня 2023 р.)

Видається в авторській редакції

Комп'ютерна верстка *А. Т. Гринченка*

Підписано до друку 16.04.2023.
Формат 60×84/16. Папір офсетний. Гарнітура Times.
Обл.-вид. арк. 9. Ум. друк. арк. 8,8. Вид. № 3148.
Тираж 100 прим.

Видавництво «Право» Національної академії правових наук України
та Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого,
вул. Чернишевська, 80, Харків, 61002, Україна
E-mail для авторів: verstka@pravo-izdat.com.ua
E-mail для замовлень: sales@pravo-izdat.com.ua
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів
видавничої продукції – серія ДК № 4219 від 01.12.2011

Виготовлювач – ТОВ «ПРОМАРТ»,
вул. Весніна, 12, Харків, 61023, Україна
Тел. +38 (057) 717-28-80
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів
видавничої продукції – серія ДК № 5748 від 06.11.2017